

**T.C.  
Fırat Üniversitesi  
Eğitim Bilimleri Enstitüsü  
İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı**

**İLKÖĞRETİM II. KADEME DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS  
KİTAPLARINDA AHLÂK ÖĞRENME ALANINDA KULLANILAN HADİSLERİN  
DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

**Yüksek Lisans Tezi**

**Kenan ŞAHİN**

**Danışman: Yrd. Doç. Dr. Murat GÖKALP**

**Elazığ, 2013**

**T.C.**  
**Fırat Üniversitesi**  
**Eğitim Bilimleri Enstitüsü**  
**İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı**

Kenan ŞAHİN'in hazırlamış olduğu "İlköğretim II. Kademe Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadislerin Din Öğretimi Açısından İncelenmesi" başlıklı tez, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun 03.06.2013 tarih ve 2013-18/3 sayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından 17.06.2013 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda yüksek lisans/doktora tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

**Jüri Üyeleri:**

**İmza**

1. Doç. Dr. Sami KILIÇ (Başkan)
2. Yrd. Doç. Dr. Murat GÖKALP (Danışman)
3. Yrd. Doç. Dr. Ali ALBAYRAK

F. Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun 03.06.2013 tarih ve 2013-18/3 sayılı kararıyla bu yüksek lisans tezinin kabulü onaylanmıştır.

**Doç. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN**

**Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü**

## **BEYANNAME**

Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Yrd. Doç. Dr. Murat GÖKALP danışmanlığında hazırlamış olduğum "İlköğretim II. Kademe Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadislerin Din Öğretimi açısından İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

**Kenan ŞAHİN**

**27/06/2013**

## ÖNSÖZ

Kişinin öğrenme merakıyla ilgili yapılan incelemeler ile bilimsel alanda kaydedilen gelişmeler, bir taraftan eğitime etki ederken, diğer taraftan da öğretim uygulamalarında yeni buluşların doğmasına vesile olmaktadır. Bu değişim ve gelişim aşamasında istenen düzeyde bireylerin yetiştirilmesi için öğretim planlamasında her geçen gün yeni buluşların ve modellerin gelişimini görmek mümkündür. Bu gelişim ve değişmelere paralel olarak ahlâkî değerlerin eğitim ve öğretimi de önem kazanmaya başlamıştır. Öğrenme anlayışındaki gelişmelere paralel olarak objektif öğrenme anlayışının yanında öğrenci merkezli yeni öğretim uygulamalarının gelişmeye başladığı da görülmektedir. Bu doğrultuda, çağdaş eğitimin hedeflerinden biri, bireylere bilgi ve beceriler kazandırmak olmuştur. Eğiten ve eğitilen bir varlık olarak insan, eğitilen yönüyle, yeni davranışlar kazanıp davranışlarını değiştirebilecek bir niteliğe sahiptir.

Bu sebepten hareketle, Milli Eğitim Bakanlığı, 2004–2005 eğitim-öğretim yılından itibaren ilköğretim okullarının eğitim-öğretim programını yenilemeye gitmiştir. Yenilenen ilköğretim programı, esas olarak yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına dayanmaktadır. Dolayısıyla geliştirilen eğitim programıyla öğrencilerin din ve ahlâk hakkında nesnel bilgi sahibi olmalarını, bu öğretim programı ile öğrencinin kazanması amaçlanan bilgi, beceri, tutum ve davranışlarda öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımlarının etkin olması hedeflenmiştir.

Bu araştırma, İlköğretimin II. kademe Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programında ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin, öğrencilerin gelişim düzeylerine uygunluğunu ve eğitim-öğretim açısından konu, kazanım, beceri ve değerleri ne oranda desteklediğini, didaktik açıdan yapılandırmacı yaklaşım ilkelerine uygunluğunu inceleyerek bu konularda tespit ve önerilerde bulunmak amacıyla yapılmıştır.

“İlköğretim II. Kademe Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadislerin Din Öğretimi Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışmamız, üç bölüm ile sonuç ve önerilerden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm’de, araştırmanın problemi, amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, yöntemi açıklanmakta ve araştırmada kullanılan kavram ve tanımlar hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci Bölüm’de; dil gelişimi başlığı altında, dilin tanımı, dil gelişiminin önemi ve dil kazanımına ilişkin görüşler; bilişsel gelişim başlığı altında somut ve soyut işlemler dönemi;

dinî ve ahlâkî gelişim başlığı altında da dinî gelişimin tanımı, önemi, son çocukluk ve ergenlik dönemi dinî gelişimi, son çocukluk (erinlik) ve ergenlik dönemi ahlâkî gelişimi açıklamaya çalışan teoriler ele alınmıştır.

Üçüncü Bölüm’de, betimleyici yöntem kullanılarak 6., 7. ve 8. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarının ahlâk öğrenme alanlarında kullanılan hadisler aşağıdaki başlıklar altında toplanmıştır:

1. Hadislerin Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu
  1. 1. Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler
  1. 2. Hadislerin Öğrencilerin Bilişsel ve Dil Gelişim Düzeylerine Uygunluğu
  1. 3. Hadislerin Öğrencilerin Ahlâkî Gelişim Düzeylerine Uygunluğu
2. Hadislerin Eğitim-Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesi
  2. 1. Hadislerin Konu ve Kazanımları Desteklemesi Açısından Uygunluğu
  2. 2. Hadislerin Didaktik Açısından Uygunluğu
3. Genel Değerlendirme

Sonuç ve Öneriler bölümünde ise, elde edilen bulgular üzerinden sonuçlara ulaşılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

İlk olarak araştırmam süresince, benden yardımını hiçbir zaman esirgemeyen, tezimde ele aldığım konuyla ilgili tüm kitaplarını ve araştırmalarını büyük bir içtenlikle bana sunan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Murat GÖKALP’ e saygı ve şükran duygularımı sunmayı zevkli bir görev bilirim.

Tezimin şekillenmesine değerli fikirleri ile katkı sağlayan Doç. Dr. Davut KILIÇ, Yrd. Doç. Dr. Ali ALBAYRAK, Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR, Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman DAŞ ve Rahime KAVAK hocalarıma da teşekkür ederim.

Çalışmamın tamamlanmasında benden desteklerini esirgemeyen sevgili eşim Hatice ŞAHİN’e, her zaman bana duydukları sonsuz güvenle, yaptığım her işe iyi dilekleriyle katkıda bulunan ve bana güç veren sevgili anne ve babama da sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

**Kenan ŞAHİN**

**Elazığ, 2013**

## ÖZET

### Yüksek Lisans Tezi

## İlköğretim II. Kademe Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadislerin Din Öğretimi Açısından İncelenmesi

Kenan ŞAHİN

Fırat Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı

ELAZIĞ, 2013; Sayfa: XII + 136

İnsanlar çocukluk dönemlerinde fiziksel, bilişsel, dil, sosyal, dinî, ahlâkî ve benzeri birçok yönlerden hızlı bir gelişim içindedirler. Bu doğrultuda ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin bulunduğu dönem, bireyin ahlaki kişiliğinin şekillendiği önemli bir devredir. Ülkemizde bu dönemdeki çocuk ve gençlerin ahlak gelişimlerini dinin istekleri doğrultusunda gerçekleştirmeleri, -yaygın eğitimi gözardı etmeksizin- daha ziyade örgün eğitim kurumlarında eğitim-öğretim faaliyetlerine aktif katılmaları ile mümkün olabilmektedir. Ülkemizde ahlâk öğretimi Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleriyle gerçekleştirilmektedir. Ahlâk öğretiminin din dersleri ile birlikte verilmesi, bu dönem çocuklarının ahlâkî kural ve kaideleri içselleştirip bunları alışkanlık halinde pratiğe dönüştürmelerini gerçekleştirmek için dinin bu konuda desteğinden faydalanma yoluna gidildiğini gösterir. “İlköğretim II. Kademe Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadislerin Din Öğretimi Açısından İncelenmesi” başlıklı araştırmamızda, ilköğretim kurumlarının 6., 7. ve 8. sınıflarında ahlak öğrenme alanında kullanılan hadislerin din öğretimi açısından uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmamızın problemleri: Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında ahlak öğrenme alanında kullanılan hadisler, öğrencilerin dil ve bilişsel gelişim düzeylerine uygun mudur? Kullanılan hadisler öğrencilerin dini ve ahlaki gelişim düzeylerini desteklemekte midir? Hadisler kullanıldıkları konu, kazanım, beceri ve değerleri desteklemekte midir? Hadislerin verilmesi didaktik açıdan uygun mudur? Hadislerin kullanılışı yeni programa (yapılandırmacı yaklaşım) uygun mudur? soruları üzerine tasarlanmıştır.

Araştırmamızda bu problemler, öğrencilerin gelişim özellikleri çerçevesinde oluşturulmuştur. İlköğretim II. Kademe Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında yer alan hadisler, eleştirel bakış açısıyla metin analizi yapılarak tespitlerde bulunulmuştur. Metin analizi sonrasında tespit edilen eksiklikler doğrultusunda da bazı önerilere yer verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi, Ahlâk, Öğrenme Alanı, Hadis, Din Eğitimi, Din Öğretimi.

## **ABSTRACT**

**Master Thesis**

### **Primary II. Step Learning Culture of Religion And Ethics in Science Hadith Used in Flames Ethics Investigation of Religious Education**

**Kenan ŞAHİN**

**Firat University**

**Institute of Education Sciences**

**Elementary Education Department of Culture of Religion And Ethics**

**ELAZIĞ, 2013; Page: XII+136**

Human beings in childhood period are in a rapid development such as physical, cognitive, language, social, religious and moral ways. In this context, the period where the secondary school student is the important time of shaping moral personality. In order to provide children and youth's moral development according to demands for religion in our country, we should place religious actively in to formal educational institutions. Moral Education is performed in Religious Education in our country. Moral teaching in religious instructions internalize precept of this period children in this subject to realize to become practical in the habit. In our investigation whose title is "Observing Hadiths In Terms of Religious Education Text book." It is tried to determined that if the hadiths used in Primary 6, 7, 8 level classes are suitable or not. In this context our research problems: Are the hadiths used in Religious Education Textbook in field of moral education appropriate for student's level of language and cognitive development? Do the hadiths support the student's religious and moral developmental levels? Do the hadiths support the subject, acquisition, skills and values that used in. Is giving hadiths didactically appropriate? Is the usage of hadiths suitable for new program (constructivist approach)?

In our investigation this problems are created within the frame work of the developmental characteristics of students. Hadiths in Primary II. Level Religious Education Textbook are determined to be a critical viewpoint with making text analysis. Suggestions are put forward towards the deficiencies that determined after text analysis.



**Keywords:** Primary Religious Culture and Ethics Course, Ethics, Learning Space, Hadith, Religious Education, Religious Teaching.

## İÇİNDEKİLER

ONAY.....	I
BEYANNAME.....	II
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET .....	V
ABSTRACT .....	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XII

### BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi.....	2
1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	2
1.5. Araştırmanın Yöntemi.....	3
1.6. Kavram ve Tanımlar.....	3
1.6.1. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi.....	3
1.6.2. Hadis.....	3
1.6.3. Ahlâk.....	4
1.6.4. Gelişim.....	6
1.6.5. Din Eğitimi.....	8
1.6.6. Yapılandırmacı Yaklaşım.....	9
1.6.7. Öğrenme.....	10
1.6.8. Kazanım.....	12
1.6.9. Değer.....	12
1.6.10. Din Öğretimi.....	13
1.6.11. Didaktik.....	15
1.7. Din-Ahlâk İlişkisi.....	15

### İKİNCİ BÖLÜM

#### İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN GELİŞİM NİTELİKLERİ

1. DİL GELİŞİMİ.....	18
----------------------	----

1. 1. Dilin Tanımı ve Dil Gelişiminin Önemi.....	18
1. 2. Dil Kazanımıyla İlgili Yorumlar.....	22
2. BİLİŞSEL GELİŞİM.....	26
2. 1. Somut İşlemler Dönemi (Erinlik Dönemi).....	28
2. 2. Soyut İşlemler Dönemi.....	31
3. DİNÎ ve AHLÂKÎ GELİŞİM.....	33
3. 1. Dinî Gelişim.....	33
3. 1. 1. Dinî Gelişimin Tanımı ve Önemi.....	33
3. 1. 2. Son Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim (Erinlik Dönemi).....	34
3. 1. 3. Ergenlik Dönemi Dinî Gelişim.....	39
3. 2. Ahlâkî Gelişim.....	43
3. 2. 1. Son Çocukluk Dönemi Ahlâkî Gelişim (Erinlik Dönemi).....	45
3. 2. 2. Ergenlik Dönemi Ahlâkî Gelişim.....	51

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### İLKÖĞRETİM II. KADEME DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA AHLÂK ÖĞRENME ALANINDA KULLANILAN HADİSLERİN DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. 6. SINIF 5. ÜNİTE: “İSLAM’IN SAKINILMASINI İSTEDİĞİ BAZI DAVRANIŞLAR” ÜNİTESİNDE KULLANILAN HADİSLERİN DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	57
1. 1. 6. Sınıf 5. Ünite “İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar” Ünitesinde Ahlak Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler.....	57
1. 2. Hadislerin Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu.....	63
1. 2. 1. Hadislerin Öğrencilerin Bilişsel ve Dil Gelişim Düzeylerine Uygunluğu.....	63
1. 2. 2. Hadislerin Öğrencilerin Ahlâkî Gelişim Düzeylerine Uygunluğu.....	69
1. 3. Hadislerin Eğitim-Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesi.....	73
1. 3. 1. Hadislerin Konu ve Kazanımları Desteklemesi Açısından Uygunluğu.....	73
1. 3. 2. Hadislerin Didaktik Açıdan Uygunluğu.....	77
1. 4. Genel Değerlendirme.....	80

2. 7. SINIF 5. ÜNİTE: “DİN VE GÜZEL AHLÂK” ÜNİTESİNDE KULLANILAN HADİSLERİN DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	81
2. 1. 7. Sınıf 5. Ünite “Din ve Güzel Ahlak” Ünitesinde Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler.....	81
2. 2. Hadislerin Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu.....	86
2. 2. 1. Hadislerin Öğrencilerin Bilişsel ve Dil Gelişim Düzeylerine Uygunluğu.....	86
2. 2. 2. Hadislerin Öğrencilerin Ahlâkî Gelişim Düzeylerine Uygunluğu.....	92
2. 3. Hadislerin Eğitim-Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesi.....	96
2. 3. 1. Hadislerin Konu ve Kazanımları Desteklemesi Açısından Uygunluğu.....	96
2. 3. 2. Hadislerin Didaktik Açıdan Uygunluğu.....	102
2. 4. Genel Değerlendirme.....	107
3. 8. SINIF 5. ÜNİTE: “İSLAM DİNİNE GÖRE KÖTÜ ALIŞKANLIKLAR“ ÜNİTESİNDE KULLANILAN HADİSLERİN DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	
3. 1. 8. Sınıf 5. Ünite “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” Ünitesinde Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler.....	108
3. 2. Hadislerin Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu.....	111
3. 2. 1. Hadislerin Öğrencilerin Bilişsel ve Dil Gelişim Düzeylerine Uygunluğu.....	111
3. 2. 2. Hadislerin Öğrencilerin Ahlâkî Gelişim Düzeylerine Uygunluğu.....	114
3. 3. Hadislerin Eğitim-Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesi.....	116
3. 3. 1. Hadislerin Konu ve Kazanımları Desteklemesi Açısından Uygunluğu.....	116
3. 3. 2. Hadislerin Didaktik Açıdan Uygunluğu.....	119
3. 4. Genel Değerlendirme.....	123
<b>SONUÇ VE ÖNERİLER.....</b>	<b>124</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>128</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>136</b>

## KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÖF Yay	: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
çev	: Çeviren
ÇÜİFY	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
DEM	: Değerler Eğitim Merkezi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Ed	: Editör
Enst	: Enstitü
FÜ	: Fırat Üniversitesi
Hz	: Hazreti
İA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜ	: Marmara Üniversitesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
No	: Numara
s	: Sayfa
sy	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty	: Tarihsiz, Baskı tarihi yok
UÜİF	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
vb	: Ve benzeri
vd	: Ve diğerleri
Yay Haz	: Yayını Hazırlayan
Yay	: Yayınevi

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1. GİRİŞ

#### 1.1. Araştırmanın Problemi

Araştırmalar, ahlâk gelişiminin çok küçük yaşlarda başladığını ve ortalama olarak 15 yaş dolaylarına kadar büyük oranda gelişimini tamamladığını göstermektedir. Böylelikle, ahlâk gelişiminin temelleri ailede başlamakla birlikte, bu gelişim okul sıralarında da devam etmektedir. Dolayısıyla okullarda yapılacak sağlıklı bir ahlâk eğitimiyle çocukların ahlâkî gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunmak mümkündür. Ülkemizde ilköğretim okullarında zorunlu dersler arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleriyle bu gelişime katkıda bulunulması amaçlanmakta, özellikle de dinin olumlu etkisinden yararlanılarak ahlâk öğretiminin gerçekleştirilmesine çalışılmaktadır.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin konularında öğrenme alanlarının bir basamağı olarak “Ahlâk Ünitesi” ismiyle yer almaktadır. Bu ünite ile öğrencilerin öğrendiklerini pratiğe dönüştürmeleri hedeflenmektedir. Ünitelerin işlenişinde hadislere yer verilerek ahlâk duygusunun gelişiminde dinin etkisinden de faydalanılmaya çalışılmıştır. Ancak takdir olunur ki kullanılan hadislerin amaca hizmeti, öğrenci düzeyine uygunluğu, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, bilişsel ve ahlaki gelişim seviyelerine uygunluğu ölçüsünde olacaktır.

Dolayısıyla bu araştırmanın problemini şu soru çerçevesinde ifade etmek mümkündür: “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisler din öğretimi açısından uygun mudur?” Bu problem çerçevesinde araştırmamızın alt problemlerini ise: “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisler, ifade ve içerik açılarından öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun mudur? Kullanıldıkları konu, kazanım, beceri ve değerleri desteklemekte midir? Hadislerin verilişi didaktik açıdan uygun mudur? Hadislerin kullanılış sistemi yeni programa (yapılandırmacı yaklaşım açısından) uygun mudur? Kullanılan hadisler öğrencilerin bilişsel ve ahlâkî gelişimlerini desteklemesi açısından uygun mudur?” şeklindeki sorular oluşturmaktadır.

#### 1.2. Araştırmanın Amacı

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisler gerçekten de çocukların ahlâkî gelişimine olumlu yönde katkıda bulunabiliyor mu? İşte bu araştırmamızdaki temel amacımız, ilköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin, Milli Eğitimin amaçları doğrultusunda çocukların ahlâk öğrenimine ne oranda

katkıda bulunabileceğini tespit etmektir. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarının ahlâk ünitesindeki hadislerin, etkinlik ve içerik açısından değerlendirilerek, öğretim programındaki kazanımların gerçekleşme durumunu tespit etmek ve bu konuda önerilerde bulunmaktır.

Bunun yanında İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin yapılandırmacı yaklaşıma dayalı olarak geliştirilmiş olmasının; öğrencilerin öğrenme, bilişsel ve dil gelişim seviyeleri ile ahlâkî gelişim düzeylerine uygunluğunun, ünitenin kazanım ve becerilerini ne düzeyde desteklediğinin, kullanılan hadislerin ünite içerisindeki kullanım şekillerinin öğrencilerin hem problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine ne oranda katkı sağladığının hem de didaktik açıdan uygunluğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

### **1.3. Araştırmanın Önemi**

Kişiye ahlaki davranışlar eğitim ve öğretim yoluyla kazandırılmaktadır. İlköğretimde, ahlâkî davranışların eğitim ve öğretimini içeren ders, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersidir. Bu sebeple din öğretimi alanında yapılacak çalışmalarda çocukların ahlâkî gelişim özelliklerinin bilinmesi ve mevcut programın bu özelliklere uygunluğunun tespit edilmesi, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi için daha verimli çalışmaların ve ahlâk öğretiminin yapılmasına yardım edecektir.

Ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin konunun içeriğine, etkinliklerin oluşturulmasına, öğrencilerin zihinsel, duygusal ve ahlâkî gelişim niteliklerine uygunluğunun değerlendirilip tavsiyelerde bulunmak, din eğitimi biliminin gelişimine katkı sağlamak açısından önemlidir. Zira kullanılan hadisler şekil ve içerik yönünden, kazanılması gereken davranışları etkili kılmayı hedeflemeli, çocukların gelişim niteliklerine hitap etmelidir. Bu suretle kullanılan hadislerin sadece teorik olarak değil, daha çok kazandırılması gereken davranışların uygulanabilir nitelikte olması ve çocukların hayatında yer etmesi açısından önemlidir.

### **1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları**

Bu çalışma ile ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin, hedef ve içerik olarak çocukların zihinsel, duygusal ve ahlâkî gelişim niteliklerine uygunluğunu ortaya koymayı hedefledik. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabında ahlâk konusu, her sınıf düzeyinde beşinci üniteye yer almaktadır. Araştırmamız ahlâk öğrenme alanında yer alan hadislerin çocukların bilişsel gelişim, dil gelişimi, ahlâkî ve dinî gelişim dönemleriyle sınırlıdır ve bu gelişim özelliklerine paralel olarak hadisler değerlendirilmiştir. Bu özellikler doğrultusunda İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi ahlâk öğrenme ünitesinde yer alan hadisler 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerini kapsayacak şekilde ele alınmış, bu dönem dışındaki

sınıflar ve özellikler ise değerlendirmeye alınmamıştır. Aynı zamanda ele alınan ahlâk ünitesi Jean Piaget (1896-1980) ve Lawrence Kohlberg'in (1927-1987) ahlâkî gelişim teorileri ile sınırlandırılarak değerlendirilmiştir.

### **1.5. Araştırmanın Yöntemi**

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında ahlâk öğrenme alanında yer alan hadislerin öğrencinin bilişsel, dil, ahlâkî ve dinî gelişim alanları ile ilişkisi, içerik ve etkinliklerle karşılaştırılması yapılarak, kazanımların gerçekleşme düzeyi incelenip tavsiyelerde bulunulacaktır. Dolayısıyla ahlâk öğretiminin niteliği, hedefleri ve hedeflerine ulaşabilme düzeyinin ne derece gerçekleştirilebileceği değerlendirilecektir. Bu nedenle çalışmada öncelikle bu alanla ilgili makale, kitap ve tezler incelenerek dökümantasyon taraması yapılmış ardından ahlâk öğretimi ile ilgili yer verilen hadislerin belirlenmesi, bunların konular içerisindeki yoğunluğu, öğrencinin gelişim seviyesi ile eğitim-öğretim açısından uygunluğu değerlendirilmiş olup, neticede bir takım tavsiyelerde bulunduk.

### **1.6. Kavram ve Tanımlar**

#### **1.6. 1. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi:**

3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla başlayan süreçte eğitimde birlik sağlanması hedeflenerek din dersinin çok tartışılır bir duruma geldiğini görmekteyiz (Ayhan, 2000, s. 21). Bu süreç devam ederken Din dersi 1930-1931 öğretim yılından itibaren genel öğretim kurumlarından, 1939'dan itibaren ise köy ilkokullarından kaldırılmış olup böylelikle dinî, genel eğitimin dışında tutmanın acı tecrübesi de yaşanmıştır (Bilgin, 1980, s. 40-57). Din dersi bir dönem de seçmeli olarak okutulan dersler arasında yer almıştır. İşte, Cumhuriyet döneminde çeşitli merhaleler geçirerek bugünkü durumuna gelen Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi, 1982 Anayasasının 24. maddesinde “ ...Din ve ahlâk eğitimi ve öğretimi Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır.” şeklinde ifadesini bulan zorunlu bir derstir (Güner, 2010, s. 10).

#### **1.6. 2. Hadis:**

Hadis birden çok anlam ifade etmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

**a)** Söz, haber (Serinsu (Ed.), 2009, s. 113). “Herhalde sen, onlar bu hadise inanmıyorlar diye, peşlerinde üzüntüden kendini helak edeceksin” (Kehf, 18/6).

**b)** Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrirleri; sahabelerin dine aykırı olmayan söz ve davranışlarını onaması (Serinsu (Ed.), 2009, s. 113). “Benden bir hadis işitip ezberleyip



sonra da onu başkalarına aktaran kişinin Allah yüzünü ağartsın” (Tirmizi, İlim 7; Çakan, 1997, s. 6).

c) Hz. Peygamber’in Kur’an-ı Kerim’den anladıklarını söz ve davranışlarıyla ifade etmesi (Serinsu (Ed.), 2009, s. 113).

d) Kur’an-ı Kerim’deki açıklanması gereken yerleri açıklama, emir ve yasakları insanlara bildirme, Kur’an-ı Kerim’de hükmü olmayan konularda hüküm koyma, bireysel ve toplumsal hayatın tüm alanlarında kişileri ahlaken geliştirme amacıyla Hz. Muhammed’in söylemiş olduğu sözler. Hadis bilginlerine göre “sünnet” terimiyle eş anlamlı olan “hadis”, sünnete oranla daha genel bir anlama sahiptir. Çünkü sünnet, Hz. Peygamber’in sadece fiilleri, hadis ise hem sözleri hem de fiilleri anlamında kullanılır (Serinsu (Ed.), 2009, s. 113). “Kim bana isnad ederek yalan uydurursa, cehennemdeki yerine hazırlansın” (Müslim, Zühd 72; Çakan, 1997, s. 7).

### **1.6.3. Ahlâk:**

Kelime anlamıyla ahlâk, ‘hulk’ kelimesinin çoğulu olan Arapça bir kelime olup, din, tabiat, huy, karakter, adet, hal ve hareket tarzı gibi manalara gelmektedir (Manzur, 1956, s.86). Genel görüşe göre “hulk” veya “halk” kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde genellikle insanın fiziki yapısı için “halk”, manevi yapısı için “hulk” kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir. Hulk, insanın ruhundaki “huy” dediğimiz bir meleke, özel bir hal demektir. Böyle bir meleke, ya hayırlı ya da hayırsız ve zararlı bir semere verir. Bu bakımdan ahlâkî özellikler güzel ve çirkin diye ikiye ayrılır. Örnek: “Edeb”, “tevazu”, “kerem”, birer güzel huy eseri olduğu gibi, “sefahet”, “kibir”, “cimrilik” de birer çirkin huy eseridir. İşte bütün bu huylardan ve neticelerinden bahseden ilme “Ahlâk İlmi” denilmektedir. İslami literatürde edep terimi ilk dönemlerden itibaren özel davranış konuları hakkında kullanılırken, ahlâk ise tutum ve davranışların kaynağı mahiyetindeki ruhi ve manevi melekeleri, insanın ruhi kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanını ifade etmiştir (Çağrı, 1989, s. 1).

Ahlâk, toplu olarak yaşayan bireylerin uymak zorunda buldukları eylem ve davranış kurallarıdır (Oğuzkan, 1981, s. 16). Ahlâk kuralları insanların toplumda davranışlarını ve ilişkilerini düzenler. İnsan davranışlarının olumlu ya da olumsuz olduğu, ahlâk ölçütleri ile değerlendirilir. Ahlâk aynı zamanda, insanların davranışlarını idare eden ideal kuralların bilimi ve bunları hayatın çeşitli durumlarına en iyi şekilde uygulayabilme sanatıdır (Pazarlı, 1980, s. 12).

Bireyin sahip olduğu kişilik özellikleri, onun nerede, hangi tavır ve davranışları gösterdiğini açıklar. O kişi üzerinde gözlemlenen özelliklerin tamamı, bütüncül bir değerlendirmede ahlâkî yapıyı işaret eder. Ahlâkı, kişinin ahlâkî ve manevi karakter

çizgilerine, tabiatına ait huylarını belirleyen hususiyetler olarak görebiliriz (Yavuz, 1994, s. 204).

Ahlâk kavramını ele alırken, bireyin içinde bulunduğu psikolojik süreçler ve bu sürece etki eden ortamda dikkate alınmalı, ahlâkî davranışlarla ilgili değerlendirmeler tüm değişkenler göz önüne alınarak yapılmalıdır. Çünkü “Ahlâkî davranış ahlâkî olarak yargılanması ve değerlendirilmesi mümkün olan davranışlardır” (Güngör, 1995, s. 12). İnsanın sahip olduğu bilgi ve tecrübelerle edindiği alt yapıdan hareketle, olay ve olgulara yaklaşımı, bir şeyi iyi ya da kötü olarak değerlendirmesi, genel olarak, ahlâkî davranış konusunda bireyin nerede olduğunu ortaya koyar. Bu noktada bireyin özgür iradesiyle yaptığı bilinçli davranışlar aynı zamanda onun kişiliğinin de bir göstergesidir. Ahlâk, insanın duygularının bir düzene konulması ile oluşmaktadır. Öfkesini, sevgisini, açlığını, hırsını doğruya-iyiye-güzele-kutsala yönlendirebilen insan, güzel ahlâk sahibidir (Bilgin, 1991, s. 133).

İslam ahlâkçılara göre ahlâk; dinin üçüncü unsurudur. Dinin ilk iki unsuru olan inanç ve ibadet kişinin doğrudan Tanrı ile teorik ve pratik bağlantı ve iletişimini sağlaması yönüyle insan-tanrı ilişkisinin, dikey-metafizik boyutuna ilişkin iken; ahlâk, inanç ve ibadet yoluyla tesis edilmiş bulunan insan-tanrı ilişkisinin dünyevi planda her türlü tutum ve davranışa yansımaları olarak değerlendirilir. İnsanın başkalarına iyi davranması, onlarla iyi geçinmesi, kötülük etmemesi ahlâkî bir davranış olması yanında, biçimsel ibadetler dışında Tanrı'nın hoşuna gidecek davranışlardır da. Ahlâkın diğer boyutu ise Tanrı'ya olan inancın ve ona yapılan ibadetin içtenlik derecesine ilişkindir ki, bu husus İslami terminolojide ihlas ve ihsan olarak tanımlanmaktadır (İA, C. I, s. 18).

Ahlâk ile uğraşan ilim adamları, insan davranışlarıyla ilgili olarak ahlâkın tanımını genel olarak şöyle yapmışlardır: “Ahlâk, nefiste (ruhta) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların, tekrar tekrar düşünmeye, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelmesi ve süreklilik kazanmasına” denir (Erdem, 2003, s. 14).

Toplumun, kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmesi için, onu oluşturan insanların bazı kuralları içselleştirmesi gerekmektedir. Ahlâk gelişimi, toplumun tüm değerlerine kayıtsız şartsız edilgin bir uyma değil, topluma etkin bir uyum sağlamak için değerler sistemi oluşturma sürecidir (Senemoğlu, 2002, s. 62).

Gündelik hayatta ise ahlâk kavramı üç farklı anlamda kullanılır. Birinci şekilde ahlâk, umumi bir hayat tarzını ifade etmek için kullanılır. Mesela; “İslam ahlâkı” veya “Hıristiyan ahlâkı” dendiğinde; ahlâk ile İslamiyet veya Hıristiyanlığın insanlığa sunduğu hayat tarzı dile getirilmiş olur. İkinci şekilde kullanılan ahlâk kavramı, bir grup davranış kuralına işaret

eder. “Meslek ahlâkı” veya “ticaret ahlâkı” derken, ahlâk kelimesi, ticari hayatta veya bir meslek dalında “uyulması gereken kurallar bütünü” anlamına gelir. Ahlâk, üçüncü kullanımında ise davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde yapılan zihinsel bir faaliyeti ifade eder. Bu durumda ise ahlâk felsefenin özel bir kolu olan “ahlâk felsefesi” anlamına gelir (Kılıç, 1996, s. 4-5).

Meşhur İslam bilginlerinden A. Hamdi Akseki ise (1993, s. 265), *İslam Dini* adlı eserinin ahlâk bölümünde “Hulk ve ahlâk denilen şey; ruha mahsus bir hey’et ve şekilden, ruhta yerleşmiş bir melekedden ibarettir ki, o hey’et ve meleke sebebiyle insandan iyilik veya kötülük kolayca, düşünmeden ve yorulmadan çıkıverir.” demektedir.

Ahlâk, insan hayatını düzene sokar ve insanın toplumda nasıl davranacağını belirler (Çubukçu, 1990, s. 33) ve bireylere doğru yolu göstererek onları hem kendine hem de topluma yararlı hale getirir (Bilsel, 1978, s. 9). Ahlâkî değerleri yeterince gelişmemiş olması durumunda birey, kişilik problemi ile karşı karşıya kalır. Ahlâk, toplumsal çatışmayı azaltarak toplumun sürekliliğini sağlar (Gökdere ve Çepni, 2003, s. 97). Bu nedenle ahlâk ile toplum iç içedir. Bunları birbirlerinden ayrı düşünmemek gerekir.

#### **1.6. 4. Gelişim:**

İnsan vücudu, hayatın başlangıcından ölümüne kadar, hacminde, oranlarında, çalışmasında ve daha birçok alanda pek çok değişiklikler yaşar. Bu sadece fiziksel olarak değil, aynı zamanda zihinsel ve duygusal olarak da gerçekleşir. Bu süreç içerisinde kesintisiz bir biçimde gelişimini sürdürür. Bu gelişim süreçleri belli aşamalardan oluşur ve her aşama belli gelişim özelliklerini taşır. Gelişim; öğrenme, yaşantı ve olgunlaşma sonucunda bireyde görülen düzenli ve sürekli değişikliklere denir (Selçuk, 2001, s. 13-14).

Bu tanıma baktığımızda; büyüme, olgunlaşma ve öğrenme kavramlarının gelişmeyi meydana getirdiğini görüyoruz. Büyüme; yapısal artışı, yani bedende gerçekleşen sayısal (nicel) değişiklikleri içermektedir. Olgunlaşma ise tek tek organların veya bir bütün halinde insan bedeninin, belirlenmiş bir işi ve davranışı yapabilecek yetkinliğe ulaşmasıdır. Büyümenin ortaya çıkardığı görev ve yetenekleri yerleştirir. Dil ve zihin gelişiminde önemli rol oynar. Çocuğun toplumsal ve duygusal davranışının nitelik ve kapsamını belirler (Dodurgalı, 1996, s. 182).

Bacanlı’ya göre; “Gelişim, büyümeyi ve olgunlaşmayı da içeren geniş bir kavramdır. Büyüme daha çok biyolojik açıdan düşünülürken, olgunlaşma kişinin gizil güçlerini ortaya koyması olarak anlaşılır. Gelişme ise bir yandan olgunlaşmayı kapsar, öte yandan, kişinin çabasına bağlı değişiklikleri ifade eder” (Bacanlı, t.y., s. 44). Yavuzer’e göre ise, “çoğu zaman birbirine karıştırılsa da büyüme ile gelişim sözcükleri, gerçekte birbirinden farklı

kavramlardır. Biri diğzerinin yerini almaz. Yapısal artışı dile getiren “büyüme”, bedende gerçekleşen sayısal (nicel) değışiklikleri içermektedir (kilo artışı, boy uzaması gibi). Çocuk sadece fiziksel olarak büyümele kalmaz, aynı zamanda onun beyniyle iç organlarının yapı ve büyüklüğünde de zamanla değışmeler olur. Beynin gelişimi sonucu, çocukta giderek artan bir öğrenme, anımsama ve muhakeme yeteneğı oluşur. Böylelikle fiziksel büyümele birlikte çocuk, zihinsel olarak da gelişir. Buna karşılık, “gelişme” değışikliklerin niceliğı yanında, niteliğini de içermektedir. Gelişme kavramı düzenli, uyumlu ve sürekli bir ilerlemeyi ifade etmektedir. Gelişim, ileriye dönük olup, değışiklikler arasında belirgin bir ilişkiyi de kapsar. Başka bir deyişle, gelişim yüzleri arasında bir bütünleşme söz konusudur. Kısaca gelişim, sadece sayısal ölçümlerle açıklanamayan, birçok yapı ve işlevi bütünleştiren karmaşık bir olgudur. Bu bütünleşme nedeniyle, gelişimin her evresi kendinden bir sonraki evreyi doğrudan etkiler. Böylelikle hiyerarşı, bütünleşme ve yapısal bağıntı gelişim evrelerinin temel özellikleri arasındadır. Bir yetişkinin niteliğı olan “olgunluk”, yapısal değışikliklerin tamamlanması şeklinde karakterize olur. Başka bir deyişle, olgunluk organizmanın temelindeki potansiyel güçlerin göreve hazır bir duruma ulaştıklarının belirtisidir” (Yavuzer, 2001, s. 27-28). Aydın da büyümele, bedenin boy, kilo ve biçim olarak artması; olgunlaşmayı ise, öğrenme yaşantıları ve çevresel değışkenlerden bağımsız olarak organizmanın belli bir biyo-fizyolojik yetkinliğe ulaşması, şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre olgunlaşma ağırlıklı olarak, kalıtsal yapı tarafından biçimlendirilen fiziksel gelişimin ürünüdür (Aydın, 2001, s. 4).

Aydın’a göre gelişimin sekiz temel ilkesi vardır. Bunlar; “1- Gelişme, genetik ve çevresel değışkenlerin karşılıklı etkileşiminin ürünüdür. 2- Gelişim yaşam boyu sürer. 3- Gelişimin kritik dönemlere özgü karakteristik özellikleri, hem düzenli hem de sıçramalı bir seyir içinde gerçekleşir. 4- Gelişim içten dışa, baştan ayağı doğrudur. 5- Gelişim genelden özele, bütünden parçaya doğrudur. 6- Gelişim özellikleri ayrılmaz bir bütünlük oluşturur. 7- Gelişimin kritik dönemleri vardır. 8- Gelişim bireysel farklılıklar gösterir” (Aydın, 2001, s. 4-5-6).

Birey, doğum öncesi dönemden başlayarak belli ilkeler doğrultusunda, belli davranış ve özellikleri kazandığı gelişim dönemleri geçirir. Bu dönemler, sistemli bir yapıya sahiptir ve tüm bireylerde benzer özellikler gösterir. Gelişimin sistemli yapısı, dinamik bir olgu olması, genetik bir bireyselliğın sonucu olması, giderek artan bir özelleştirme süreci olması, dengeli bir yapıya sahip olması, ardı ardına görülen düzenli bir süreç olması (Yavuzer, 2001, s. 27-28) gibi ilkeler içerir. Gelişimi etkileyen faktörler gelişimin kapsadığı alana göre değışir. Bedensel gelişimde yetersiz beslenme etkili olurken, ahlâkî gelişimde kötü örnek etkili

olabilir (Mehmedoğlu, 2004, s. 96). Sosyal gelişimde ise okul çocuğu üzerinde akran grubu etkilidir (Gander ve Gardiner, 2004, s. 341).

İnsanın farklı gelişim dönemlerinde bilişsel, duyuşsal, devinişsel, sosyal ya da ahlâkî gelişim alanlarıyla ilgili kazanması veya başarması gereken gelişim görevleri vardır. Zamanından önce bireye öğretilmeye çalışılan bir bilgi veya davranış ya da kazandırılmaya çalışılan bir becerinin, o kişi tarafından kazanımı mümkün olmayacağı gibi zamanı geçtikten sonra verilen bir gelişim ödevini bireyin başarması da çok zor belki de imkânsız olacaktır. Çünkü her dönemin kendine özgü özellikleri vardır. Örneğin; ilköğretimin birinci kademesinde somut düşünen çocuk, ikinci kademede soyut düşünme becerisini geliştirmeye başlar. İlköğretimin birinci kademesine denk gelen dönemde, çocuğun en önemli sosyal çevresi ailesiyken; ikinci kademeye geçtiğinde, akran grubu ailesinin yerini almaya başlar (Erden ve Akman, 2005, s. 15).

Sonuç olarak gelişim, yukarıda açıklamaya çalıştığımız tüm bu unsurları kapsayan genel bir kavramdır. Gelişim, insanın belli bir görevi yapabilme yönünde büyümesi, olgunlaşması, bu görev için gerekli bilgi-beceri ve tutumu öğrenmesi anlamına gelir (Özyılmaz, 2003, s. 28-30).

#### **1.6. 5. Din Eğitimi:**

Din eğitimi denildiğinde karşımıza iki kavram çıkmaktadır. Birisi din, öteki ise eğitim. Din eğitimi tanımlayabilmek için önce bu iki kavramı bilmek, tanımlamak gerekir.

Eğitim kısaca, bireyde istedik davranışlar oluşturma sürecidir (Bilgin ve Selçuk, 2000, s. 27) şeklinde tanımlanabilir. Eğitimde, insanın istenilen şekilde bir gelişim göstermesi hedeflenmektedir (Bayraklı, 1989, s. 20).

Din, en geniş anlamıyla kutsalın tecrübesi ya da kutsalla kurulan bağ olarak tanımlanır. Kutsal, insanüstü özellikleri olan, en yüce varlıktır. İlahi dinler bakımından din, “Allah’a ibadet ve iman hakkında her milletin tuttuğu yol” (Sami, 1991, s. 269) şeklinde tanımlanır.

Din, toplum ve fert için o kadar önemlidir ki onun yerinin başka bir duygu ya da sosyal kurum tarafından doldurulması mümkün değildir. Din, ferdin olduğu gibi toplumun da sosyal kontrolünün en önde gelen vasıtalarından biridir. Toplumda bu kontrol zayıflarsa ferdin ve dolayısıyla toplumun davranışlarında bir çözülme ve bozulma, medeniyette gerileme, sosyal ve ahlâkî bozulma görülür. İncanın en büyük yaptırım gücü olarak Allah korkusu iktisadî ve sosyal hayatın temelidir. Kalbinde ve vicdanında rahatsızlık duymayan kimse çok kolay haksızlık yapabilir, suç işleyebilir (Cebeci, 1996, s. 41-42).

Dinin bir eğitim-öğretim sahası oluşturması, sahip olduğu kültür, bilgi, duygu ve irade eğitimi ve davranış sistemi sayesinde olmaktadır. Biliyoruz ki duygular davranışa yön verir ve davranışa önderlik ederler. Din ise insan duyguları ile yakından ilgilidir ve duyguları çok yönlü olarak etkiler. Dinin eğitim olgusundaki önemli yeri, en kuvvetli kültür unsuru olarak toplumsal eğitimin gerçekleşmesindeki yeridir. Ayrıca dil, sanat, örf gibi din de milli şahsiyetin meydana çıkmasında büyük pay sahibidir (Sezen, 1993, s.176-177).

Din eğitimi ile ilgili tanımlamalara baktığımızda, Yavuz'a göre; "Ferdin, çeşitli terbiye edici vasıflarla ruhen ve manen geliştirilmek suretiyle, Allah'ın buyruklarına boyun eğecek hale getirilmesi ve bununla ilgili gerekli bilgileri öğrenmesi ve özümsemesi"dir (Yavuz, 1998, s. 52). Tosun ise din eğitimi eğitim tariflerinden yola çıkarak, "Bireyin dinî davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir" (Tosun, 2002, s. 23) şeklinde tarif etmektedir.

#### **1.6. 6. Yapılandırmacı Yaklaşım:**

Yapılandırmacılık, temelde öğrencilerin mevcut bilgilerini kullanarak yeni bilgi edinmelerini, öğrenmeyi ve kendine özgü bilgi oluşturmayı açıklamaya çalışan bir öğrenme kuramıdır (Özmen, 2004, s. 104). Yapılandırmacılık, öğretimle ilgili değil, bilgi ve öğrenme ile ilgili bir kuramdır. Bu kuram, bilgiyi temelden kurmaya dayanır. Özünde, öğrencinin bilgiyi yapılandırması ve uygulamaya koyması vardır (Şaşan, t.y., s. 49-52).

Brooks'a göre, yapılandırmacı yaklaşımda, öğrenme çok fazla şey keşfetmek değil, tasavvur ya da olgular yoluyla daha çok şeyi yorumlamaktır. Onlar, öğrencinin kendisine ulaşan bilgileri aynen almadığını, öğrenmede çok aktif konumda olduklarını ifade etmektedir (Özden, 2003, s. 26).

Resnick'e göre, öğrenme ve öğretme süreçlerinin doğasını açıklamak üzerinde yoğunlaşan yapılandırmacı model, öğrencinin kendisine ulaşan bilgileri başlıca dört süzgeçten geçirdiğini kabul etmektedir.

1. Bireyin o konudaki ön bilgileri,
  2. Öğretmen ve öğrenci tarafından ortaklaşa bilinen ödül, ceza ve karşılıklı beklentiler,
  3. Öğrencinin öğrenmeye yaklaşımı,
  4. Kültürel yargı ve değerleri ile beraber öğrencinin içinde bulunduğu sosyal çevre
- (Özden, 2003, s. 26).

Yapılandırıcı yaklaşımın kurucularından olan Piaget'ya göre insan zihni, kendisine ulaşan her şeye anlam bulmaya çalışan dinamik bir yapı grubudur. Bu anlam bulma öğrencinin deneyimine, taşıdığı kültüre, öğrenmenin geçtiği ortama ve öğrencinin süreçteki rolüne göre değişmektedir (Özden, 2003, s. 27).

Öğrenmenin tamamen öğrencinin zihninde gerçekleştiği tezinden hareket eden Filozof Lipman'a göre; okul, geleneksel görevi kabul edilen "bilgi aktarma" rolünü değiştirmelidir. Lipman, öğrencileri sadece bilgilendirmenin yeterli olmadığını, onları neden sonuç ilişkisi kurabilen ve karar alabilen bireyler olarak yetiştirmek gerektiğini; oysa geleneksel yaklaşımın öğrenciye sadece bilgi yüklediğini ileri sürmektedir. Bunun yanında, Maclure and Davis'e göre öğrenmenin bilgilendirme değil, bilgi üretme olduğu savunulmaktadır. Bu görüş, sınıftaki öğrenmenin, öğrencinin önceki öğrenmeleri üzerine kurulduğunu kabul etmektedir. Yine bu görüşte, öğrenmenin kavram değişimiyle ulaşılan bir bilgi üretme süreci olduğu kabul edilmektedir (Özden, 2003, s. 26).

Sonuç olarak yapılandırıcılık; yapılandırıcı yaklaşım, öğrencinin çevreyi algılaması, kavraması, yorumlaması ve çevresindeki problemleri çözümlemesine dayanır. Öğretmen rehberliğinde öğrencinin düşünce gücünü arttırıcı etkinlikler yaptırılır. Öğrenci, etkinlikleri yaparken bilgiyi alır ve yeni bilgiler üretir. Bilgiyi günlük yaşamında, değer ve davranış olarak benimser. Bu sayede, öğrenci aldığı bilgileri zihninde yapılandırır (Karagöz, 2009, s.15).

#### **1.6. 7. Öğrenme:**

İnsanlar, çevre ile etkileşimleri sonucu bilgi, beceri, tutum ve değer kazanırlar. Öğrenmenin temelini bu yaşantılar oluşturur. Kişi, çevresinden sürekli olarak kendisine ulaşan verileri değerlendirir ve bunun sonucu olarak düşünsel, duyuşsal ve davranışsal tepkilerde bulunur. İnsanın çevresiyle etkileşimi, onda düşünsel, duyuşsal veya davranışsal değişime yol açıyorsa bu durumda öğrenmeden söz edilebilir. Bu şekliyle bakıldığında öğrenme, dinamik bir süreçtir. İnsan yaşadığı müddetçe bir şeyler öğrenir. Bir konuyu öğrenen insan artık öncekinden farklı biri olmuştur. Bu farklılaşma insanın davranış ve tavırlarını, belki de kişiliğini bile değiştiren bir farklılaşmadır. Yeni öğrenmeler ile kişinin kapasitesi gelişir, önceden yapamadığı bir şeyi yapabilir hale gelir (Özden, 2003, s. 14-15).

Günümüzde psikologların ve eğitimcilerin çoğu öğrenmeyi, yaşantı ürünü, kalıcı, izli davranış değişikliği olarak tanımlamaktadırlar (Erden ve Akman, 2005, s. 128). Öğrenme, bir davranış değişikliğidir. Çünkü bir bilgiyi veya bir beceriyi öğrenen bir insanın eninde sonunda davranışlarında belirli bir değişme meydana gelir. Örneğin, araba kullanmayı, ütü yapmayı, okuma yazmayı veya yabancı bir dili konuşmayı bilmeyen bir insanın, bu becerileri öğrendikten sonra davranışlarında bir değişme olur. Ancak, davranışlarda meydana gelen değişikliklerin bir öğrenme olayı olarak kabul edilebilmesi için söz konusu davranış değişikliklerinin uzun süreli olması gerekir. Doğal olgunlaşma, yorgunluk ve belirli bir ilacın

alınması sonucu davranışlarda meydana gelen değişiklikler bir öğrenme olayı olarak kabul edilemez (Özkalp, 2004, s. 254).

Öğrenme ürünü davranışlar bilişsel, psiko-motor ve duyuşsal olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Bilişsel davranışlar semboller kullanarak meydana gelen öğrenmeleri kapsar. Okul öğrenmelerinin büyük bir kısmı bilişseldir. Öğrenme konusundaki kuramsal yaklaşımların da önemli bir bölümü, bilişsel süreçler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Öğrenme, sadece belli kavramların, olguların, ilkelerin veya yasaların edinilmesi değil, aynı zamanda bu bilgiler aracılığıyla bir problem durumunun özgün dinamiklerinin, analiz edilerek çözüme kavuşturulmasıdır. Bilişsel öğrenmeler kendi içinde, olguların bilgisi, kavramların bilgisi, ilkelerin bilgisi, problem çözme olmak üzere dört grupta incelenebilir. Bu öğrenmelerden her biri farklı öğretim koşulları gerektirir (Özkalp, 2004, s. 217; Aydın, 2001, s. 261).

Duygularla ilgili öğrenmeler “duyuşsal ürün” olarak kabul edilir. Duyuşsal özellikler genellikle klasik ve edimsel koşullanma yoluyla öğrenilir. Bazı duygular ise gözlem yoluyla kazanılır. Bu tür öğrenmeler okullarda genellikle öğrenme-öğretme sürecinin yan ürünü olarak ortaya çıkar. Bu amaçla okulda olumlu bir öğrenme ortamı yaratılmalı, öğrencilerin olumlu davranışları pekiştirilmelidir. Herhangi bir kritik davranışın kazanılması süreci “algılama”, “bilme”, “uygulama”, “değerlendirme” gibi farklı aşamalarda gerçekleşen etkinlikler dizisi şeklinde kavramlaştırılmaktadır. Bu etkinlikler dizisi içinde yer alan duyuşsal alan özellikleri sevgi, bağlanma, hoşgörü, özgüven, sabır, kararlılık, başarı arzusu gibi duygusal eğilimleri yansıtmaktadır. Duyuşsal özellikler etkin ve kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşmesinde belirleyici bir öneme sahiptir. Çünkü öğrencinin bir öğrenme yaşantısına ilgi duyması ve katılması, geniş ölçüde duygusal alanda istek ve coşku duymasına bağlıdır. Örneğin bir öğrencinin öğrenme etkinliğine sevgi ile yaklaşması ve ilgi duyması, bir yandan kendisine karşı duyduğu özgüven duygusuyla, öte yandan öğrenme yaşantısının beklenti ve gereksinimlerine dönük olmasıyla eş anlamlıdır (Özkalp, 2004, s. 218; Aydın, 2001, s. 259).

Psiko-motor (devinişsel) beceriler, zihin-kas koordinasyonu gerektiren davranışları ifade etmektedir. Organizmanın herhangi bir devinimde bulunabilmesi için, belli bir duyuşsal ve bilişsel gelişim düzeyinde bulunması gerekir. Bu nedenle devinsel beceriler, büyük ölçüde duyuşsal özellikler ve bilişsel yeterliklere bağlıdır (Aydın, 2001, s. 264).

Öğrenme bireysel ve içsel bir süreçtir. Her öğrencinin kendine özgü kalıtım yoluyla gelen ya da çevreden kazandığı bilişsel ve duyuşsal özellikleri vardır. Farklılıklar onların öğrenmelerini etkilemektedir. Bu nedenle sınıflarda öğrenciler arasında her zaman başarı farklılıkları bulunur. Bu farklılıkların kökeninde kalıtım ve çevre bulunmaktadır. Çevresel faktörlere baktığımızda ailenin etkisi büyüktür. Ailenin sosyo-ekonomik durumu, kültür



seviyesi, çocuk bakım uygulamaları, çocuğun doğum sırası gibi özellikler bireylerde farklılıklara yol açmaktadır. Bireysel farklılıkların başında ise zekâ gelir. Özellikle son yıllarda genel kabul gören çoklu zekâ kuramına göre her birey farklı zekâ türlerinde farklı gelişmişlik düzeyine ya da yeteneklere sahiptir. Bireyler zekânın yanı sıra algılama, güdülenme düzeyi, olgunlaşma, eski yaşantılar, dikkat, bilgi işleme (benzerlik-farklılık yönelimi), düşünme (yakınsak-ıraksak düşünme) ve öğrenme stilleri (holist-serialist) açılarından farklılaşmaktadırlar. Bunların yanı sıra denetim odağı, öz saygı, cinsiyet rolü gibi özellikler açısından da farklılıklar vardır ve bunlar eğitim-öğretimin niteliğini etkilemektedir (Erden ve Akman, 2005, s. 247; Bacanlı, t.y., s. 95-96).

#### **1.6. 8. Kazanım:**

Kazanımları, öğrenme süreci içerisinde planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar sayesinde, öğrencilerin kazanması kararlaştırılan bilgi, değer, beceri ve tutumlar (*İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2007, s. 18) diye ifade edebiliriz.

#### **1.6. 9. Değer:**

Değer konusu, ekonomi, güzel sanatlar, sosyoloji, felsefe, eğitim vb. alanlardaki araştırmacıların ilgisini çekmiş, birçok araştırmaya konu olmuştur. Toplumların hayatlarında ve yapılarında meydana gelen değişim ve dönüşümler, toplumların kendisi olarak kalabilmesini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden, değişen ve gelişen dünyada değerler önemli bir konu olarak görülmektedir. Değerler üzerine yapılmış çalışmalar, çoğunlukla sosyal bilimciler tarafından ortaya konmuştur. Bunun sebebi değerlerin, insan davranışlarının açıklanmasında ve sosyal hayatın şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmasıdır. Sosyal bilimciler ve felsefecilerden sonra değerler son yıllarda, eğitim bilimcilerin de araştırma konusu olmuştur (Şen, 2007, s. 4-5).

Değerler, kavramsal olarak üzerinde çok durulan bir konu olmasına rağmen, değer kavramının yeterince açıklığa kavuşturulduğunu söylemek zordur. Davranış bilimciler ve sosyal psikologlar değerlerin bir yandan bireysel tutum ve davranışları, bilişsel süreçleri etkilediğini, diğer yandan toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşimde bulunduğunu ve onları yansıttığını kabul etmektedirler (Sezer, 2008, s. 27).

Sözlükte değer, “bir şeyin kıymetini belirleyen ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, şu veya bu kıymette olanın değerinde bulunan” (Sami, 1985, s. 244) olarak tanımlanmaktadır.

Değer, “Bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul

edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlâkî ilke ya da inançlardır” (*İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*, 2004, s. 11) şeklinde de tarifi yapılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak Uysal, yapıp eden bir varlık olarak insanın bütün yapıp etmelerinin mutlaka bir “değer” ile ilgili olduğunu ve yine değerın yapıp etmelerimizi belirleyen, yöneten yönlendiren, onların temelinde yatan ilkeler olduğunu, bir “değer” ile ilişkisi olmayan hiçbir insan davranışının olmayacağını ifade ederek şöyle devam etmektedir: “Örneğin ben “doğru” olmaya çalışıyorsam, bu doğruluğu bir değer olarak görmemendir. Doğruluğu bir değer olarak algılamam, beni doğru olmaya zorluyor. Dolayısıyla “doğru” olma çabamdaki temel etken, doğruluğun bende bir “değer” olmasıdır. Keza, namuslu olmaya çalışıyorsam, iyiliksever isem, bu “namus” ve “iyilik” kavramının benim için birer değer olmasındandır” (Uysal, 2003, s. 52).

Değer, tutum ve davranışlar birbirine bağlı olup bir bütün olarak, bireyin psikolojik varlığının en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Davranışların oluşmasında, değer ve tutumlar önce gelmekte, değerler merkezi oluşturmaktadır. Yani değer ve tutumlar davranışların gerisinde bulunmakta ve onların esasını teşkil etmektedir. Değerler değişmedikçe tutum ve ona bağlı davranışlarda da bir değişiklik olmamaktadır. Davranışın değişmesi ile her zaman tutum ve değerlerde değişme sağlanamamaktadır. Bu nedenle esasta (değer ve tutumda) bir değişme söz konusu olmamışsa, davranışlarda bir geriye dönüş olmakta ve aynı davranış tekrarlanmaktadır. Eğer değiştirme istenildiğinde önce değer değiştirilirse, buna bağlı tutum ve davranışta kendiliğinden bir değişme olmakta ve bu değişikliğin hem daha çabuk, hem de daha kalıcı olduğu kabul edilmektedir (Silah, 1998, s. 188-189).

#### **1.6.10. Din Öğretimi:**

Eğitimin, düzenli çalışmalarla, planlı ve kontrollü bir biçimde kurumsallaştırılarak gerçekleştirilmesi “öğretim”i ifade eder (Bilgin, 1990, s. 10).

Öğretim, “herhangi bir öğrenmeyi kılavuzlama ve sağlama faaliyeti” olarak da tarif edilmektedir. Bunun yanında öğretme kavramının, okullarda ve sınıfta meydana gelen etkinliklerin tümünü kapsadığı düşünülür (Altaş, 2001, s. 26.). Öğretim aynı zamanda; öğrenmeyi gerçekleştirmeye yönelik ortamsal koşulların planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreci olarak da tanımlanabilir. Buna göre öğretme, hedef alınan kritik davranışların bütün öğrencilere etkili ve verimli bir biçimde kazandırılması amacıyla gerçekleştirilen her tür etkinliği kapsamaktadır. Örneğin, öğrenme hedeflerinin saptanması, program içeriklerinin belirlenmesi, öğretim ilke ve yöntemlerinin seçimi, öğretim durumlarının tasarlanması ve değerlendirilmesi, öğretimin temel boyutlarını oluşturmaktadır. Şu halde öğretme etkinlikleri, öğrencinin öğrenmeye ilişkin tüm beklenti ve gereksinimlerini

uyumlu bir biçimde karşılayacak yeterlik ve zenginlikte olmalıdır. Bu bağlamda bir öğretim yaşantısı, alternatif öğretme-öğrenme girişimlerine, örneğin çeşitli sayı ve nitelikte işaret, açıklama ve dönüte, aynı zamanda katılıma, pekiştirmeye, tekrara ve düzeltmeye olanak verecek biçimde tasarlanmalıdır (Aydın, 2001, s. 257).

Öğrenciler, eğitim-öğretim sisteminde, öğretimin bilgiyi ifade ettiğini bilmelidirler (Coşkun ve Çetin, 2007, s. 139-141). İnsanların düşünmesi ve bir şeyleri merak etmesi, onun eğitilebileceğini, öğrenebileceğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak öğretim: “Bir amaçla, bir araç veya kimse tarafından belli bir ortamda kişiye bir şey öğretme veya kişinin bir şey öğrenmesine olanak sağlama sürecidir” (Binbaşıoğlu, 1988, s. 9).

“Öğretme faaliyetlerinin önceden saptanan hedefler doğrultusunda, istenen davranışların kazandırılması amacıyla düzenlendiği yerler genellikle eğitim kurumlarıdır. Öğretim, okullarda yapılan planlı, kontrollü örgütlenmiş öğretme faaliyetleri” (Fidan, 2003, s. 11) olarak ifade edilmektedir. Bu tanımlardan yola çıkarak birkaç noktayı vurgulamak gerekmektedir:

- Öğretim, planlı bir süreç olarak karşımıza çıkar.
- Öğretim, öğrenciyi geliştirmek ve ona bilgiler kazandırmak için yapılmaktadır.

Kısacası öğretim bireylere bilgi, davranış ve değer kazandırma sürecidir. Öğretim, bireylerin öğrenmeyi öğrenmelerini sağlamaktadır. Öğretimin temel amaçları arasında, bireylere sahip oldukları yetenekleri tanıtmak, onları doğru bir şekilde kullanırmak, kapasitelerini geliştirmek bulunmaktadır. Bireyler, öğretim yoluyla değerleri kazanır ve kendinden sonra gelecek olan nesillere yine öğreterek aktarır. Değerler planlı, öğrenciyi geliştirme ve bilgi kazandırma süreci olan öğretim yoluyla gelecek nesillere aktarıldığı vakit, hedeflenen birey modeline ulaşılır (Karagöz, 2009, s. 49).

Din öğretimi ise dinî öğretme faaliyetlerinin belirlenen hedefler doğrultusunda planlı ve kontrollü olarak düzenlenip uygulanmasıdır (Ayhan, 1997a, s. 29). Eğitimin alt başlıklardan birisi olarak değerlendirebileceğimiz din öğretimi de, eğitimde oluşan değişme ve gelişmelerden etkilenmektedir. Çünkü eğitimin bütün alanları için geçerli olan esaslar, din öğretimi için de geçerlidir (Ayhan, 2004, s. 505). Burada dikkat edilecek nokta, uygun içerik ve yöntemlerle bu değişimi istenilen şekilde geliştirebilmektir.

İnsana, özgürlüğe, kültürel mirasa, ahlâkî alana saygı zeminine oturması gereken ve eğitim-öğretimin vazgeçilmezi olarak görülen “din öğretimi” nin bazı amaçları vardır ki; bunlar da şöylece zikredilebilir:

- Din hakkında doğru, sağlıklı bilgiler kazandırmak,
- Birey bilincinin gelişmesini sağlayacak alt yapıyı hazırlamak,

• Sorunların çözümünde yardımcı olacak yolları göstererek, üreten, düşünen, bilinçli birer birey olarak ailesine, topluma, milletine ve insanlığa kazandırmak olmalıdır (Çölgeçen, 2007, s. 94).

#### **1.6.11. Didaktik:**

Bu kavram birden çok anlam ifade etmektedir. Bunları şöylece ifade edebiliriz.

a) Öğretimle ilgili, eğitime özgü, öğretici.

b) Öğretim yöntemlerini ele alan bilim, öğretim bilgisi, öğretim sanatı (Parlatır, Zülfikar ve Gözaydın, 1994, s. 226).

#### **1.7. Din-Ahlâk İlişkisi**

İnsanlar topluca yaşamak zorundadır. En doğal ihtiyaçlarını karşılamak, yaşam şartlarını güzelleştirmek için iş birliği yapmaları kaçınılmazdır. Bunun için de, toplumu oluşturan bireylerin birbirine inanması, güvenmesi şarttır. O halde insanlar arasında sosyal ilişkilerin başlamasından önce, bu ilişkileri düzenleyen kurallara ihtiyaç vardır. Bütün toplumlarda bulunduğu halde varlığı gözle görülmeyen bu kurallar ahlâk prensipleridir. Sağlam temellere dayanması gereken bu prensipler, milletin bütün fertleri tarafından benimsenip yaşandığı ölçüde toplumları ayakta tutar.

İnsanların aynı yapıda olmaması, farklı kişiliklere sahip bulunması dediğini yaptıran bir ahlâkî güce ihtiyaç hissettirmektedir. Yaratılışları bakımından iyi olanlar yanında, yola getirilmesi mümkün olmayanlar da vardır. Bunların yanında üçüncü bir grup vardır ki, bunlar “bazı bakımlardan hayvanlara benzerler, sakindirler; başkalarının ellerinde daha iyisini görmedikleri sürece ellerinde olandan memnundurlar; başka taraftan kendilerine kötülük geleceğine ihtimal vermezler. Fakat kendi ellerinde olmadığı zaman, başkalarınınkine göz dikebilirler. Günah işlemeye karşı bu kötü eğilimi düzeltmek, toplumun öteden beri başlıca işi ve hedefi olmuştur” (Hamidullah, 1965, s.132). Şahsi çıkarları ve bedeni arzuları söz konusu olunca başkalarının haklarını çiğnemekten sakınmazlar. Bu sebeple sosyal hayatın ahenkli bir şekilde devamı için fertlerin aşırı isteklerini frenleyecek ve bencilliklerini törpüleyip ılımlı hale getirecek değerler son derece gereklidir. Bütün toplumlar, varlıklarını devam ettirebilmek için ahlak kurallarına dayanmak mecburiyetini hissetmişlerdir.

Ahlâkın temelini zevke, mutluluğa, faydaya, psikolojik ve sosyolojik olaylara ve daha başka şeylere dayandıran din dışı ahlâk sistemleri, “İnsanın hareketlerini doğrudan doğruya şahsi çıkar esasına bağlar” (Nebi, 1973, s. 138). Bu suretle “Ferdî tek başına bırakan laik ahlâk, onu yalnızlık, tereddüt, korku, hatta ferdi hayatta ihtiras ve menfaati ön planda geldiği için ahlâksızlığa sevk eder” (Kaplan, 1969, s. 136). Şu halde dine dayanmayan ahlâk, yabancı gözlerden uzak olduğu, kendi başına bulunduğu yerlerde kişiyi kontrol etme imkânına sahip

değildir. Dine dayanmayan bir terbiye ile yetişmiş kişiler için, bir arada topluca bulunsalar bile, bu terbiyenin onları ahlâksızca davranmaktan sakındırmadığını ve bu kişilerin birbirlerini kontrol ve denetleme gücünden yoksun olduğunu söylemek abartılı olmasa gerektir.

Bazı ahlâkçılar ise vicdanın da kendini kontrol görevini yaptığını, iyiyi kötüden kesin surette ayırdığını söylemektedirler. Bu iddia kabul edilse bile, menfaatine ters düşen birçok konuda vicdanının sesine kulak vermeyen veya o asil duyguyu boğmaya çalışan niceleriyle her gün karşılaşır durmaktayız. Alman filozofu Leibnitz bunu şöyle ifade eder: “Eğer geometri (hendese), ahlâk kadar bizim menfaatlerimize ve aşırı isteklerimize karşı gelseydi, Öklid ve Arşimed’in kesin delillerine rağmen, onu da inkâr edip bozar, geometriye boş hayaller ve yanlış kıyaslardan ibarettir der idik” (Akseki, 1968, s. 127). Kaldı ki vicdan tek başına bir ahlâkî yaptırım gücü olamaz. Menfaatlerin ağır baskısı, zamanla bu değerli duyguyu köreltir, yapılan kötülüklerden pişmanlık duymayacak hale getirir.

Şu halde ahlâkî düzenlemeler yaptırım gücünü hangi kaynaktan almalıdır? Pedagoji bilgini Friedrich Wilhelm Förster (1869-1966) bu soruya şöyle karşılık vermektedir: “Terbiye etmek, insanı içgüdülerinin tutsaklığından kurtarıp üstün değerlere yükseltmektir. Bunun en mükemmel yolu da imandır. Gönül rızasıyla içten benimseyerek gerçekleştirilecek en sağlam itaat ve disiplinin imana dayanması gerekir. Bugün dünyanın her tarafında kanun ve kurallara titizlikle bağlılığın azalması, terbiyenin maneviyattan gıdasını alamaması yüzündendir” (Balaban, 1950, s. 136). Evet, gerçek de budur. Dinler, hareketlerimizi devamlı surette gözetleyen denetleyiciyi kalbimize yerleştirmiştir. Kanun adamlarının ve diğer insanların kontrolünden uzak, ıssız bir yerde yapacağımız ahlâka uymayan bir davranışımız içimizdeki denetleyicinin gözünden kaçmayacaktır. O, Allah’ın bizi gördüğünü ve bu hareketimizi cezasız bırakmayacağını söyleyerek elimizi, kolumuzu bağlayacaktır. Hz. Peygamber’e gelerek, yaptıkları günahın cezasını ahirete bırakmadan dünyada görmek istediklerini söyleyen samimi Müslümanların davranışları, gönüldeki denetleyicinin üstün otoritesini ispat etmektedir. Dindarlık, insanı ahlâklı olmaya götürmekle kalmaz, yapacağı rehberlik ve yerinde uyarılarla onu, şahsi çıkar duygularının esir edici ağır baskısından kurtarıp mükemmele doğru götürür (Kandemir, 2003, s. 220).

Dinî ahlâkın üstün yanlarından biri de, zamana ve toplumlara göre değişmeyen sağlam ve kalıcı ahlâk prensipleri getirmesidir. Zira zamana ve toplumlara göre değişen ahlâk kuralları, insanı bağlayıcı olmadığı gibi, insana güven de veremez.

Müslüman, dinini bir yaşam tarzı olarak benimsemeli ve bütün davranışları dine uygun olmalıdır. Dinin hedefi kişiyi ahlâkî bakımdan olgunlaştırmaktır. Müslüman, kendisinden beklenen olgunluğa erişince bütün yaratılmışlar için iyi ve güzel duygular besleyecek ve

kişiliğine yakışmayan her kötülükten uzaklaşacaktır. Midenin sindirdiği yiyecekler, vücutta kuvvet ve enerji şekline dönüştüğü gibi, onun kalbinin derinliklerine inen iman da kendini güzel huy şeklinde davranışa aksettirecektir.

Ahlâklı olmak, ruh olgunluğuna erme halidir. Belli zamanlarda düzenli bir şekilde yapılan ibadetler, ruhu besleyecek ve kuvvetlendirecektir. Ruh ve dolayısıyla iradesi güçlenen insan, kötü duygulara kolaylıkla karşı koyma alışkanlığını kazanmış olacaktır. Netice olarak ahlâk ile din, birbirinden ayrılması mümkün olmayan yapışık kardeşler gibidir. Ahlâkı dinden ayrı düşünmek, onu güçsüz, tesirsiz ve cılız bir halde kalmaya ve adeta bitkisel bir hayat yaşamaya mahkûm etmek demektir. Dinin hayat dolu ikliminde yetişip boy atan ve ilahi kaynaklardan beslenerek gelişen ahlâkın yaptırım gücü daha fazla olacaktır (Kandemir, 2003, s. 220).

## İKİNCİ BÖLÜM

### İLKÖĞRETİM ÇOCUKLARININ GELİŞİM NİTELİKLERİ

#### 1. DİL GELİŞİMİ

##### 1. 1. Dilin Tanımı ve Dil Gelişiminin Önemi:

İnsanlar geçmişten bugüne kadar birbirleriyle iletişim kurmak için el ve yüz hareketleri, ıslık çalma, işaret dili gibi farklı yöntemler denemişlerdir. Ancak bu tür yöntemler karmaşık örüntüleri ifade etmede tam olarak yeterli olamamıştır. Dil, tarihsel evrim içerisinde giderek daha kompleks hale gelen çağdaş sosyal yaşamın ürünüdür (Aydın, 2001, s. 87).

İnsanlar, bir toplum oluşturduktan sonra yaşamlarını sürdürmek, birbirlerine istek, bilgi, düşünce ya da amaçlarını aktarabilmek için zamanın başlangıcından beri birbirleriyle farklı şekillerde de olsa iletişim kurmuşlardır. İlk zamanlar bu iletişim, belki taşlara verilen şekillerle daha sonra kayalar üzerine çizilen resimler yoluyla belki de özel bir işaret yöntemiyle sağlanıyordu. Ya da hayvanlarda olduğu gibi ahenkli sesler veya birtakım özel amaçlı hareketler yoluyla gerçekleştiriliyordu. Fakat insanın evrimi ile birlikte gelişen iletişim becerileri de zamanla dil denilen iletişimin en üst basamağı olan etmeni ortaya çıkarmıştır (Ahoğlu, 1999, s. 47).

Dil'in ne'liği ile ilgili olarak geçmişten günümüze pek çok tanım yapıldığı malumdur. Bu tanımlamalardan bazılarını kaydetmek suretiyle onun "ne" olduğuna dair bilgilerimizi tazeleyebiliriz. Bu cümleden hareketle "dil; düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünde ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü ve gelişmiş bir dizgedir" (Aksan, 2003, s. 94).

"Dil, duygu ve düşüncüyü insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın ve kitle olmaktan kurtararak aralarında "duygu ve düşünce birliği" olan cemiyet, yani "millet" haline getirir" (Kaplan, 1985, s. 18).

"Dil; duygu, düşünce ve dileklerimiz başkalarına aktarmaya yarayan bir işaretler sistemidir" (Ateş, 1990, s. 7).

"Dil, insanın toplumsallaşmasını, toplumun diğer bireyleriyle anlaşabilmesini, maddi ve manevi kültür unsurlarını taşıyabilmesini sağlayan bir anlaşma aracıdır" (Cemiloğlu, 1998, s. 12).

"Dil, insanlar arasındaki karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre şekillenmiş ortak kuralların yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir" (Korkmaz, 1992, s. 198).

“Dil, iletişim sağlama aracı olarak kullanılan ve doğal diller arasında kalan her türlü semboller sistemi ve anlatım yöntemidir. Dil, insanı hayvanlardan ayıran az sayıda temel özelliklerden biridir ve soyut düşünme yeteneği ile yakından ilgilidir” (Erkan, 1990, s. 49).

“Dil, insan seslerinin bir araya gelmesinden oluşmuş, belirli bir yapısı olan bir sistemdir” (Cüceloğlu, 2006, s. 67).

Dil, toplumsal bir kurumdur. Dilin oluşumu, gelişimi, değişimi kendi kural ve yasalarıyla birlikte, toplumun koşullarına bağlıdır. Toplumdaki gelişmeler dile yansımaktadır. Dil insanlar arasındaki yakınlaşmayı, bütünleşmeyi sağlayan kurumların başında gelir. Duygu ve düşüncelerimiz dil ile iç içedir. Duygu ve düşüncelerin gelişmesi, uygarlığın ilerlemesi, önemli ölçüde dile bağlıdır. Millet olmanın gereği olan birlik ancak insanların birbirlerini anlamalarıyla, birbirlerini anlamak ise dil ile olur. Kısacası “dil, duygu, düşünce ve dileklerimizi başkalarına aktarmaya yarayan işaretler sistemidir” (Ateş, 1990, s. 8).

Dil, insanların birbirlerine bilgi, düşünce ve eğilimlerini aktarabilmesini, fikirlerini düzenleyebilmelerini ve duygularını ifade edebilmelerini, kültürel değerlerin ve bilgilerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan iletişim aracıdır. Dil aynı zamanda, düşünme, bellek, muhakeme, problem çözme ve planlama gibi bilişsel süreçleri de içermektedir. Dil, çocuğu egosundan uzaklaştırıp, onun sosyal bir kişi olmasını, kendisini kontrol etmesini ve kendine güven duymasını sağlamaktadır (Yavuzer, 2001, s. 67).

“Dil, düşünce ve duyguları anlatmada ve öğrenmede, algılananları, deneyimleri, bilgileri aktarmada, soru sormak, emir vermek, istekte bulunmak gibi işlevleri gerçekleştirmede kullanılan bir araçtır” (Alpöge, 1991, s. 34).

Yaratılış gereği, bir eksiklik olmadığı sürece bütün çocukların fiziksel ve dilsel gelişiminde belli bir düzen vardır. Ancak bazen bu gelişimin düzenin bütün çocuklarda aynı olmadığı da gözlenmektedir. Çocuğun gelişimi ile ilgili olarak Karakuş (1997, s. 373-374) da; “Çocuk tabii bir sıra ve intizama göre inkişaf eder. Fakat bütün çocukların gelişim oranı ve süreci aynı değildir; kimi daha hızlı, kimi daha yavaş bir gelişme gösterir. ... Hatta bir milletin aynı yaş gurubundaki çocuklarının biyo-psiko-sosyolojik gelişmeleri de farklıdır” demektedir.

Çocuklarda dil gelişiminde bazen farklılıklar olmakla birlikte bütün dünya çocuklarında ortalama ortak gelişim özellikleri de görülebilmektedir. Irkı, rengi, yaşadığı sosyal çevre, tabiat şartları ne olursa olsun yaratılış gereği ortak özelliklere sahip insanoğlunun çocukları da dil öğreniminde/ediniminde ortak bir takım özellikler göstermektedir. Konuyla ilgili olarak Şahin, “a) Dünyanın tüm kültürlerindeki çocuklar, ilk



yılda tüm kùltùrlere özgù sesleri çıkarabilirler. b) Dũnyadaki kùltùrlerin hepsinde, çocuklar 2-4 yaşları arasında konuşmayı öğrenirler” (Şahin, t.y., s. 65) demektedir.

Bebekler, doğuştan dil ve konuşma yeteneğiyle doğarlar. Araştırmalar, çocuğun nasıl ve ne zaman konuşmayı öğrendiği konusunda ailesinin desteğinin olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Dili kullanmayı öğrenmek dereceli bir süreçtir. Önce kendisine söylenen şeyleri anlamaya, daha sonra da sözcükleri tek tek kullanmaya başlarlar. Daha sonra bu sözcüklerle basit cümleler kurarlar ve en sonunda da daha uzun ve anlaşılır cümleler kurarak, hangi sesleri kullanacağını doğru olarak öğrenirler. Yapılan çalışmalara göre, çocuğun kelime dağarcığı gelişimini; kalıtım, çevre, zeka, cinsiyet, sağlık, sosyo-ekonomik düzey, okulöncesi eğitimi, kardeş sayısı, doğum sırası, aile, televizyon, kitaplar gibi pek çok faktör etkilemektedir.

Ebeveynlerin çocuk ile düzenli konuşmaları ve onları dinlemeleri dil gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Bireyler arasındaki dil gelişim farklılığını kalıtım ve çevre faktörleri etkilemektedir. Ortak bir görüş, çocukların desteklenirse konuşmayı öğrendiğini ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, ebeveynler çocuğun çıkardığı sese karşılık verirse, zamanla çocuklar bu destek yolu ile ses dizimlerini söze dönüştürmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalar, üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarının, alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarına oranla cümle uzunluğu, soru sayısı, kelime hazinesi bakımından daha üstün olduklarını ortaya koymuştur. Bu fark kısmen daha yüksek bir zekâ seviyesine bağlanabilirse de, eşit zekâlara sahip çocuklar arasında bile, üst sosyo-ekonomik düzey grup çocuklarının daha elverişli bir ortam içinde yetiştikleri açıkça görülmektedir (İpek, 2006, s.1).

Çocuğun çevresiyle etkin bir iletişim sağlayabilmesi, dili kullanmadaki becerisine bağlıdır ve dili daha etkili bir şekilde kullanmasını sağlayacak ortamlar, düşünme ve iletişim kurabilme yeteneklerinin gelişmesine yol açar. Zengin uyarıcı çevre koşulları, dil gelişimini hızlandırmakta ve olumlu yönde etkilemektedir (Çubukçu, 1991, s. 27).

Eğitim ve öğretim sürecinde, iletişimin bir kısmı jestler, beden hareketleri, göz teması mekânın kullanımı, ses değişimi gibi sözel olmayan şekilde sağlanır. Ancak, önemli bir kısmı da dille doğrudan ilgilidir yani sözeldir. Etkin bir şekilde dinleyebilen ve konuşabilen insan başkalarıyla ilişkilerinde başarılı olduğu gibi etkin öğrenme stratejileri geliştirebilmektedir (Sevinç, 2003, s. 169). Öğretmen ve öğrencilerin konuşması, kitap okuma, tahtaya yazı yazma vb. hep dile bağlı olan şeylerdir. Bu nedenle öğrencilerin dil gelişimi düzeyleri, öğretmen için oldukça önemlidir. Çocuklarla sağlıklı iletişim kurabilmeleri için hem onların algılama ve dil gelişim düzeyleri hem de sözel ve sözel olmayan iletişim hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir (Selçuk, 2001, s. 104). Ancak sözel iletişimde etkinliği artıran tek önemli faktör,

kullanılan dil ve üslup değildir. Öğrencinin bilgi düzeyi, sosyal, kültürel ve psikolojik durumu da dikkate alınması gereken önemli unsurlardır. Sağlıklı iletişimi engelleyen tüm faktörleri ortadan kaldırmak ve anlatımda etkinliği artıracak dile ilişkin önlemleri almak ise öğretmenin görevleri arasındadır (Güner, 2002, s. 112).

Din, kendisini anlatım yoluyla ifade eder. Doğruluğunu; kainat, kendisi ve kendisi dışındakileri anlamak ve analiz ederek savunur, mecazi anlatıma da çokça yer verir. Oysa pozitif bilimde yöntem farklıdır ve daha görsel önermeler kullanılır. Bazı dinî kavramlar vardır ki, onların anlamlarını kendi dilimizde tek bir kelime ile anlatmak mümkün olmayabilir. Örneğin, İslam'a dayalı din eğitiminde, namaz, sünnet, farz, vahiy, Allah, salât ve benzeri kavramların (sayıları fazlaştırılabilir) manalarını Türkçede tek bir kelime ile vermek oldukça zordur. Böyle bir durumda kavramların öğretilmesi gereklidir ve bunu ya birkaç kelimedenden oluşan bir tanım içerisinde veya bir cümle ile anlatmak mümkün olabilmektedir

Oysa dinî konuların etkili bir şekilde verilebilmesi için iletişimde herhangi bir sıkıntının yaşanmaması gerekir. Allah'ın Peygamberlerle, Peygamberlerin de insanlarla olan iletişiminde bir sıkıntı yoktur. Dinin öğretimi hususunda çalışan tüm insanların da, bu iletişim anlayışından faydalanmaları gerekir.

Çocuğun anlama kapasitesinde bir din dili oluşturulamamasına bağlı olarak, onun kavramayacağı cümleler kullanmak, bazen akıl almaz vahim sonuçlara sebep olabilmektedir. Mesela; “Bir ilkokul öğrencisinin ders aralarında hiç koşmamaya başladığı öğretmeni tarafından gözlemlenir. Daha önce oldukça hareketli olduğu bilinen çocuk artık arkadaşlarının oyunlarına katılmamakta ve koşmamaktadır. Öğretmen ve veli işbirliğiyle bu durumun sebebi araştırılır ve bir süre sonra, bu davranışın altında yatan gerçek tespit edilir. Çocuk, “şirk koşmak, günahdır” bilgisini öğrenmiştir. Ancak “şirk” kelimesini, koşmanın bir türü olarak algılamış ve günahkâr olmamak için bu eylemi yapmamayı tercih etmiştir.” Özellikle de ilköğretim kurumlarında görev yapan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenleri, öğrencilerinin daha küçük yaşta olmaları nedeniyle ciddi bir sorumluluk altındadırlar. Öğrencilerin dil gelişim seviyeleri, sahip oldukları kelime dağarcığı dikkate alınmadan yapılacak din eğitiminde, hedeflenen amaçlara ulaşamayacağı gibi çocuklar üzerinde bazı kötümser durumlara sebep olunması da ihtimal dâhilindedir. Mesela “sol omuzu düşük olarak yürümeye başlayan bir çocuk psikiyatriye getirilir ve yapılan uzun görüşmelerden sonra bu durumun, çocuğun dini eğitiminde yapılan bir yanlışlıktan kaynaklandığı tespit edilir.” “Her insanın omuzlarında iki melek bulunduğu, bunlardan birinin sevapları diğerinin ise günahları yazdığı” bilgisi çocuk zihninde şöyle algılanmıştır: Her yaramazlık yaptığında, sol omzundaki

melek bunları yazmış, nihayet defter o kadar dolmuştur ki, sol omuzu bu ağırlığı taşıyamayacak hale gelmiştir (Taştekin, 2003, s. 120).

### **1. 2. Dil Kazanımıyla İlgili Yorumlar:**

Yaşamla temel bağlarımızdan biri olan dil, bilindiği gibi insanlar arası ilişkiyi, diyalogu sağlayan çeşitli vasıfları dolayısıyla, yukarıda da gördüğümüz üzere pek çok farklı tanımlamaları yapılabilen bir araçtır. İnsan dışındaki diğer varlıklar arasında da çeşitli şekillerde bir diyalog ve bir etkileşimin olduğu düşünülürse de, bu daha çok içgüdüsel olarak ortaya çıkan ve değişmeyen bir etkileşim olarak görülmektedir.

Her kültürde ve her devirde yaşayan insan, dil kullanma becerisine sahip olmuştur. Kimileri dili sadece iletişim amacıyla kullanırken, kimileri birden çok dil ve iletişim becerileri gösterebilmektedir (Şimşek, 2007, s. 71).

Farklılaşmaları ve özellikleri belli bir zamana kadar takip edilebilmelerine karşılık dil veya diller, temeli bilinmeyen zamanlarda ortaya çıkmış, kendine özgü kuralları olan sistemlerdir. İlk insan Hz. Âdem'den beri insanlar tarafından iletişim ve etkileşim aracı olarak kullanılmaktadır. Diller, ortaya çıkışları ve farklılaşmalarının temeli bilinmemekle birlikte uzun bir süreç içerisinde milli dil olma özelliğini kazanmış, kendi dil mantığı ve kurallarını oluşturmuşlardır (İlhan, t.y., s. 155).

Dil gibi karmaşık bir sistemin kazanılmasında çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Dilin sadece genler tarafından, kodlama yolu ile edinimi olanaklı olsaydı; bu gelişim aşamasını açıklamak kolay olurdu. Dil kazanımını, genetik ya da öğrenme yollarından biri ile açıklamak olanaksızdır. Bütün alanlarda olduğu gibi, doğa kazanım tartışması burada da karşımıza çıkmaktadır. Araştırmalarda iki görüşü de destekleyen ipuçları bulunmaktadır. Canlı türlerinde özel bir mesaj alıp verme sisteminin varlığı genetik araştırmacılarının, dünyadaki farklı dil yapılarının varlığı, gelişimin öğrenmeye dayalı olduğunu savunan araştırmacıların dayanağını oluşturmaktadır. Dilin birçok yönü çevre ile etkileşim suretiyle kazanıldığı gibi, bu kazanımda biyolojik hazır olma mekanizmalarının da rolü büyüktür (Mangir, 1987, s. 8).

Dil kazanımı konusundaki görüşlerden biri olarak "Davranışçı Görüş"ün görüşün temel hipotezi, çocukların sözel davranışları kazanmalarında biyolojik yapının rolünün minimum düzeyde olmasıdır. Dil ediniminde taklit, alıştırma ve pekiştirmenin önemi vurgulanmaktadır (Dönmez, 1986, s. 16). Davranışçılar çocuğun toplumsal çevresinin dil edinimi üzerine etkisini vurgular. Böylelikle çocuğun dil ediniminde taklit ve çocuğun seslendirmelerinin pekiştirilmesi önemli bir etkidir. Yetişkinlerin bebeğin mırıldanmasını duyduklarında bebeğe gülümsemesi ve bebeğe karşı konuşması bir pekiştireçtir. Bebeğin bu şekilde anlamı olmayan bu sesleri çıkardığında anne babanın bu sesleri belli sözcüklere

benzeterek onun ihtiyaçlarını karşılayacağını bilmesi bu seslerin davranışlarında tekrar edilmesini sağlar.

Birçok dil bilimci de taklit, model olma ve pekiştirme gibi operant tekniklerin çocuğun dil edinimine yardımcı olsa da tümüyle açıklayamayacağı görüşündedir. Bunun yanında davranışçı yaklaşımların varsaydığı anne babanın çocuğun söz dizimindeki yanlışları düzeltip, doğru sözdizimi için pekiştirme sağladığı görüşü bu yaklaşım karşıtları tarafından reddedilmiştir. Davranışçı yaklaşım karşıtları anne babanın çocuğun söz dizimini değil, anlam yanlışlıklarını düzelttiğini öne sürmüşlerdir (Cömertpay, 2006, s. 10).

Dili, öğrenilen bir davranış gibi gören en önemli kuramcı Frederic Skinner'dir. (1904-1990) Skinner, dili; kullanımlar seti veya işlevsel birimler olarak tanımlar ve ona göre bütün davranışlar öğrenilir ya da koşullanır. Bu kuram ilgi çekmiş olmasına rağmen bazı araştırmalar, çocuğun ilk sözlerinin taklit değil, orijinal olarak, yarattığı sözler olduğunu göstermiştir. Yetişkinler çocuğun ne ifade ettiğini anlasa da bunlar çoğunlukla çocukların kendilerine göre söyledikleri sözlerdir. Bunun yanı sıra dil gelişimini yalnız taklit ya da pekiştirmeyle açıklamak mümkün olmamaktadır. Aynı evde yetişen çocukların farklı zamanlarda konuşmaya başlaması, bunun yanında farklı kültürlerde yetişen çocukların söyledikleri ilk sözcüklerin benzer sesler içermesi, hiç işitemeyen çocukların özel eğitimle konuşmayı öğrenebilmesi gibi nedenler, dil gelişimine yönelik farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Senemoğlu, 2005, s. 32).

İkinci görüş ise Psikolinguistik Kuram'dır. Noam Chomsky (1959)'nin etkisi altında psikologlar dil öğrenmeyle ilgili (Psikolinguistik) kuramı geliştirmişlerdir. Chomsky, Skinner'in (1957) dil öğrenimiyle ilgili açıklamasını eleştirmiş ve onun edimsel koşullanma kuramının ötesinde, öğrenmeye koşullanma modeli açısından bakan bütün yaklaşımların dili açıklamada yetersiz olduğunu savunmuştur. Chomsky koşullama modellerine itirazlarını şu noktalarda toplamıştır:

a) Koşullanma modelleri, açıklamalarında basit kas veya salgı davranışlarını esas alırlar. Dil davranışı karmaşık bir olaydır ve basit davranışlar üzerine kurulmuş bir modelle açıklanamaz.

b) Dil "yaratıcı" bir davranıştır. Çocuk daha önce hiç duymadığı cümleleri söyleyebilir ve yeni cümleleri ilk duyusunda anlar. Çocuk daha önce hiç söylemediği ve duymadığı bir cümleyi pekiştiremeyeceğine göre dilde yaratıcılık pekiştirme kavramıyla açıklanamaz.

c) Dil öğrenmenin temelinde koşullanma bulunuyorsa, dünyanın değişik toplumlarında değişik dil ve sosyal koşullar altında yetişen çocukların birbirinden farklı dil öğrenim şemaları göstermeleri gerekir (Bacanlı, 2002, s. 72).

Chomsky, “İnsanın doğası ve yeterlilikleri ile ilgilenen herkes, bütün insanların dili edinebileceği gerçeğini bilir” diyerek görüşünün en temel varsayımlarını özetlemiştir. Chomsky’ye göre insanlar arasındaki tek fark, dili edinme derecesindeki farklılıktır ve her insan dili bir seviyeye kadar öğrenebilir. Bu kurama göre insanlar doğuştan dili öğrenmek için özel bir mekanizmaya sahiptirler. Bu mekanizma, çocuğun çevresinde konuşulan dili içselleştirmesini, kurallarını anlayarak öğrenmesini ve daha sonra uygun dilbilgisi kuralları ile konuşmasını sağlar. Bu mekanizma sayesinde biyolojik olarak belli bir olgunluk düzeyine geldiklerinde tıpkı yürümeyi öğrenir gibi konuşmayı da öğrenmektedirler (Erden ve Akman, 2005, s. 77-78; Maviş, 2005, s. 35).

Piskolinguistikçiler, bebeğin konuşma üretimi için kontrolün kazanılması her ne kadar zaman alıyorsa da, bebeğin dil işleme yetenekleriyle doğduğunu varsayarlar. Özetle, bebek dünyaya dil geliştirmeye iyice hazır olarak gelir; kuşkusuz bu da ağlamayla başlayan bir süreçtir. Buna dayanarak bütün çocukların karşılaştığı kültüre ya da dile bakılmaksızın son derece benzer dil evrelerinden geçtiklerini ve dil ediniminin evrensel olduğunu savunurlar (Gander ve Gardiner, 2004, s. 282).

Üçüncü görüş ise Pragmatik Görüşür. Jerome Bruner’e göre bu yaklaşımın temel hipotezi, çocukların başkalarının davranışlarını yönlendirmek ve sosyalleşmek için dil öğrendiğidir. Bruner, dil edinimini sosyal gelişimin bir aşaması olarak kabul eder. Yapısal bilginin kazanımı ve anlamsal kategorinin gelişimini, sosyal ilişki ve etkileşime dayalı olarak tanımlamıştır. Kullanım bilgisi bir sözcüğün anlamı, formu, yapısı ve işlevi temelde birbirinden ayrılır. Ancak Dore (1979) dilin edinimini ve niteliğini açıklarken, dilin kavramsal ve kullanım bilgisinin birbirinden ayrılması gerektiği üzerinde durmuştur (Dereobalı, 1994, s. 37).

Etkileşimci Görüş, dilin kazanımı hususundaki dördüncü görüşür. Bir etkileşimci olan Jean Piaget (1896-1980), dil ve düşünce arasında önemli bir ilişki olduğu üzerinde durur. Çocuğun duyu hareket yoluyla düşüncelerinin geliştiği ve bu yolla konuşmasına yansıdığını savunur. Piaget’ e göre çocuklar, birbirlerinin sözlerini tekrarlamakta, kişisel ya da toplu monologlara girişmektedirler.

Piaget dilin, mantıklı düşüncenin kaynağını oluşturmadığı görüşündedir. Tersine, Piaget’nin görüşü, dilin düşünce tarafından yapılandırıldığı ve düşünceye bağlı olduğudur. Yöntembilimi eleştirilse de Piaget’in çalışması önceki güncelere göre daha bilimsel ve sistemattir (Cömertpay, 2006, s. 13). Hâlâ dünya çapında birçok ilköğretim okulunun programının içeriğinde ve düzenlemesinde Piaget’in çalışmaları ve fikirlerinden yararlanılmaktadır.

William Bowerman'a göre çocuklar canlı şeylerin cansız şeyler üzerindeki etkisini anlamasıyla bu kavramları öğrenmek için sembollerini benzer şekilde birleştirir. Böylece çocuğun ilk grameri canlı aktörler (özne), yapılan iş (fiil) ve cansız etkilenen (nesne) ile anlamsal sınıflardan oluşur. Ancak gelişimin sonrasında daha ilkel anlamsal sınıfların yeniden organize edilmesiyle daha soyut dilbilimsel özne, yüklem, isim tamlamaları, fiil sınıfları şekillenir. Özet olarak, bu görüş, Piaget'in bilişsel yaklaşımı dilin sadece insanın bilişsel etkinliklerinin daha genel bir ifadesi olduğunu gösterir. Piaget uygun bilişsel gelişimin dilbilimsel ifadenin gerekli bir öncüsü olduğunu düşünür ve bilişsel etkileşimcilerin amacının bilişsel olgunluğunun sıklığını tanımlamak, aynı zamanda bu bilişsel gelişmelerin dil ediniminde nasıl yansıtıldığını açıklamak olduğunu ifade eder (Gleason, 1993, s. 73).

Etkileşimci yaklaşım dâhilinde üç temel kuram ele alınmaktadır. Bunlar; Piaget ile anılan Gelişimsel Bilişsel Kuram, Bilgiyi İşleme Kuramı ve Rekabetçi Model'dir. Piaget, dili zihinsel olgunlaşmanın sonucunda ortaya çıkan pek çok beceriden biri olarak yorumlar ve bilişi dil gelişimi için yeterli tek faktör olarak görür. Bu düşünceye göre, zihinsel gelişimin ilerlemesi dil gelişiminin hızını da belirlemektedir. Bu görüşten yola çıkarak etkileşimciler zihinsel olgunlaşma ve dönemlerini detayı ile açıklamayı görev edinmişlerdir. Bilgiyi işleme kuramı da dilbilimciler gibi dilin kurallı sistemini incelemektense, davranışçılar gibi dilin nasıl öğrenildiğini araştırmıştır. Bu kurama göre, insanoğlu çevreden bilgiyi alan, bu bilgiyi sembolik kodlara dönüştüren, bilgiyi bellekte saklayarak saklanan bilginin geri gelmesini sağlayan bir bilgi işleme sistemine sahiptir. Bilgiyi işleme kuramı dilin edinimi ve kullanımında içsel bilgi işleme mekanizmasının rolüne önem verir. Rekabetçi model ise dil ediniminde hem doğuştancılık hem çevrecilik anlayışını önermektedir; çocuk doğuştan her türlü davranışı edinilecek kapasitede iken dili, diğer davranışlar gibi edinebilecektir (Maviş, 2005, s. 41-42).

Diğer bir görüş ise, Sosyal Öğrenme kuramıdır. Bunlar; dil gelişiminin, sosyalleşme süreci içinde gerçekleştiğini, çocuğun gözlem ve taklit yolu ile konuşmayı da öğrendiğini kabul ederler. Diğer bir ifade ile çocuğa çevresindekiler model olur ve çocuk o modelleri gözler ve taklit eder. Konuşmadaki şive farklılıkları bu şekilde açıklanabilir. Bu alanda Lev Semonovich Vygotsky'nin (1896-1934) görüşleri dikkate değerdir (Küçükkaragöz, 2004, s.99).

Sosyal öğrenme kuramındaki bu görüşler "Çocukların dil kurallarını uygulamaya doğuştan eğilimleri olduğunu; sözel davranışları, çevrelerinde göze çarpan başka kimselerce ödüllendirildiği için dil öğrendiğini; çocukların duygusal deneyimlerden söz etmek amacıyla; sosyalleşmek ve başkalarının davranışlarını yönlendirmek amacıyla dil öğrendiğini ve

bebeklerin konuşmaya hazır olarak dünyaya geldiğini ve çevrenin onlara dil öğrettiğini” (İlhan, t.y., s. 156) savunmaktadır.

Çalışmamızda, “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadislerin Öğrencilerin Dil Gelişim Seviyelerine Uygunluğu” başlığı altında değerlendirmeler yaparken bu kuramlardan daha çok Piaget’ in zihinsel gelişim kuramı temel alınmıştır. Piaget’in dili, zihinsel olgunlaşmanın neticesinde ortaya çıkan pek çok beceriden biri olarak yorumladığı ve bilişin dil gelişimi için yeterli bir faktör olduğu tezi üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu düşünceye göre, zihinsel gelişimin ilerlemesi dil gelişiminin hızını da etkilemektedir. Hadisler değerlendirilirken öğrencilerin anlamakta zorluk çekebileceğini düşündüğümüz bazı kelime veya kavramların, onların bilişsel gelişim seviyelerine hitap edebilecek etkinliklerle desteklenme durumu da incelenmiş ve bu konuda çeşitli öneriler getirilmiştir.

## **2. BİLİŞSEL GELİŞİM**

Bu başlık altında Bilişsel gelişim alanında öne çıkan Eğitim Psikologlarından Piaget’in Bilişsel Gelişim dönemlerini incelemeye çalışacağız. Bilişsel gelişim dönemleri olarak da 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerini kapsayan somut işlemler döneminin sonu (erinlik dönemi) ve soyut işlemler dönemini irdeleyip, şu an ki eğitim sistemimiz olan yapılandırmacı eğitim sistemiyle değerlendirmeye tabi tutacağız.

Biliş (cognition), “insan beyninin düşünme, anlama, konuşma, yorumlama, hesaplama, tasarlama, planlama, problem çözme, bellek, algılama, muhakeme vb. gibi yüksek işlevleri için kullanılan ortak, genel bir ad” anlamındadır. Bilişsel (cognitive) terimi ise, “bilişle ilgili, algı, akıl yürütme, sezgi ve bellek de dâhil olmak üzere düşünme ve bilgi kazanma süreçleriyle ilgili” anlamına gelir (Budak, 2000, s. 135).

Psikolog Jean Piaget (1896-1980), araştırma yaparken, aynı zekâ grubundaki çocukların aynı yanlışları yaptıklarını farketti. Piaget diğer gelişim psikologlarının kullandıkları klinik yöntemi seçti. Piaget, çocukların yaşları arttıkça zekâ gelişimleri de arttığından farklı akıl yürütme yollarıyla gerçeğe daha yakın sonuçlara ulaştıklarını buldu (Çileli, 1986, ss. 22-24). Klinik yöntem, Piaget’nin çocuk ve ergenler üzerindeki çalışmalarında kullanılan bir görüşme yöntemidir (Yeşilyaprak (Ed.), 2004, s. 84).

Piaget 1920’lerde çocukların kendi dünya görüşleri olduğunu, ilkel düşünce örüntüsüne sahip küçük yetişkinler olmadıklarını vurgulamıştır (Başaran, 1998, s. 84).

Piaget’ye göre: “Çocuklar kavrama olgusuna ancak kendileri keşfettikleri/buldukları zaman ulaşabilirler ve onlara bir şeyleri çabucak öğretmeye kalkıştığımızda onları, kendilerinin bulma şansından yoksun bırakırız” (Küçükkaragöz, 2005, s. 84).

Piaget bilişsel yapıyı şema, örgütleme, uyumsama ve dengeleme şeklinde kategorilere ayırmıştır. Bunlardan ilki şema'dır. Şemalar bilişsel yapılardır. Çocukların çevreleriyle etkileşimleri sonucunda geliştirdikleri örgütlenmiş davranış ve düşünce kalıplarıdır. Şemalar problemleri anlama, çözme, dünyayla baş etme yolları olarak düşünülebilir. Şemalar bir bebeğin bir objeyi yakalaması gibi basit veya lise öğrencilerinin matematik problemi çözmesi kadar kompleks olabilir. Aynı zamanda şemalar davranışsal, bilişsel olabildiği gibi çok küçük, büyük ya da genel ve özel olabilirler. Çocuklar şemalar aracılığı ile çevreye uyum sağlarlar. Bir bebeğin eline aldığı oyuncacı hemen ağzına götürdüğünü görürüz. Çünkü o, en hassas bölgesi olan ağzıyla dünyayı anlamaya çalışmaktadır ve emme yoluyla nesnelere tanınmaktadır. İlkokul çağındaki çocuk ise oyuncacı ağzına götürmez, onunla farklı etkinlikler yapar. Şemalar fiziksel ve bilişsel gelişime göre farklılaşır. Her dönem çocuk için farklı şemalar ortaya çıkar. Şemalar bilişsel gelişim açısından son derece önemlidir. Çünkü bilişsel gelişim tamamen mevcut şemalara bağlıdır. Birey zihinsel gelişimini sağlarken aşama aşama bunu gerçekleştirir. Önce sayıları öğrenir. Sonra onları toplar, çıkarır. Daha sonra kesirli sayıları, sonra bileşik kesirler gibi. İşte bu aşamalar sayesinde yeni şemalar oluşturarak bilişsel gelişimini devam ettirir (Güngör, 1998, s. 45). Bu bilişsel gelişim devam ederken bireylerin olgunlaşmaları birbirlerine göre farklılıklar arz eder. Yaşlar aynı olsa da vücut yapıları farklı olabilir. Bu nedenle olgunlaşma insan gelişiminin sınırlarını, dolayısıyla bilişsel gelişimin sınırlarını belirleyebilmektedir (Selçuk, 2001, s. 80).

Böylelikle birey düzensiz olan etkinliklerden zamanla organize edilmiş etkinliklere doğru bir ilerleme kaydeder. Örgütleme süreçleri sistematik ve tutarlı sistemler haline getirme, bu amaçla birleştirme, koordinasyon sağlama, düşünceleri ve eylemleri birleştirme eğilimindedir. Birey karşılaştığı kavram ve olayları birbiriyle tutarlı bütünler haline getirmeye çalışarak örgütlemeyi gerçekleştirir (Güngör, 1998, s. 47). Aynı zamanda insanda uyum yeteneği, özümleme (assimilation) ve uyumsama (accommodation) süreçleriyle oluşur (Yıldız, 2007, s. 38.). Özümleme, bir olay ya da tecrübeyi özümleme ve onu bir şemanın parçası yapmaktır. Örneğin, bebek tutma şemasına oyuncakların yanı sıra blokları, topları ve diğer küçük nesnelere de dahil eder. Uyumsama, özümleme ile alınan yeni bir bilginin değiştirilerek bir şemaya dahil edilmesidir. Uyumsama ile düşünceler yeniden organize edilir, beceriler geliştirilir ve stratejiler değiştirilir. Örneğin, bebek bazı nesnelere iki elle kaldırıldığını ve bazılarının da hiç kaldırılmadığını öğrenir (Gölcük, 2010, s. 22-23). Yeni dış uyarıcı mevcut dış yapıya uymuyorsa, zihinsel çelişki oluşur ve bilişsel denge bozulur. Dengeleme (equilibration), uyumsama süreciyle mevcut bilişsel yapıda yeni şemalar oluşturma veya var olan şemaların sınır ve niteliklerini değiştirmektir. Bilişsel gelişim



sürecinde bir önceki dönemden getirilen özellikler düzenlenerek bir sonraki döneme aktarılmaktadır (Yıldız, 2007, s. 38).

Bazı toplumlarda çocuğun doğa ve toplum çevresine uyumu için somut düşünce yeterlidir. Bu nedenle çocuk önceki aşamalardaki düşünce tarzı yeterli olduğu, kültürel ve toplumsal çevresi onu zorlamadığı için soyut işlemleri kullanmaya zorlanmaz (Küçükkaragöz, 2005, s. 84). Bu nedenle bilişsel gelişim biyolojik olgunlaşmadan etkilense de bireyin yaşını bilmek, onun hangi bilişsel dönemde olduğunu tahmin etmeye yetmemektedir (Erden ve Akman, 2005, s. 64). Dolayısıyla, her dönem biyolojik olgunlaşmanın yanında hayat tecrübesine de dayanır. Buna rağmen, gelişim dönemleri her birey ve kültür için aynıdır. Her çocuk aynı sıra ile aynı dönemlerden geçer (Güngör, 1995, s. 31).

Piaget'nin kuramında dört kural bulunmaktadır:

1. Dönemlerin sırası değişmez. Dönemlerde yeni kazanımlar ya da geç kazanımlar olabilir.
2. Dönemler hiyerarşiktir. Bir dönem, önceki dönemlerin kazanımlarını içerir.
3. Gelişimde bireysel farklılıklar vardır. Bireyler aynı gelişim dönemlerinde bulunsalar da gelişim oranları farklıdır.
4. Gelişim kuramları her dönem için tipik gelişim özelliklerini içerir. Bu özellikler, o dönemde karşılaşılan veya kazanılan özelliklerdir (Bacanlı, 2002, s. 61-62).

Bilişsel gelişim özelliklerini incelediğimiz 6. 7. ve 8. sınıf çocuklarına baktığımız zaman iki farklı dönemi içine aldığımız görüyoruz. Bu dönemlerden ilk olarak somut işlemler döneminin son kısmı olan erinlik dönemi, ikinci dönem olarak da soyut işlemler dönemini yani ergenlik döneminin özelliklerini incelemek istiyoruz.

### **2. 1. Somut İşlemler Dönemi (Erinlik Dönemi)**

“Çocuk yedi ile on yaşları arasında düşünsel gelişmenin üçüncü evresine geçer ve işlemleri (ama yalnızca somut işlemleri) kullanmaya başlar. Artık çocuk nesnelere dizebilir ve nesnelere büyükten küçüğe dizebilirken aynı zamanda, küçükten büyüğe dizdiğini de anlar. Daha önceden tanıyamadığı, yalnızca bir gerçek olarak varlığını kabul ettiği ‘büyüktür’ gibi ilişkilerin geçişkenliği, artık çocuk için açık ve anlaşılabilir. Çarpımsal dizeler kullanılmaktadır. Numaralar dizilerini ve ölçümlerini birleştirerek, ölçümlerde ‘bölümleme’ ve düzen ilişkilerini birleştirerek kurabilir. Daha önce, sıra gösteren anlamıyla değerlendirilen büyüklük, artık asıl anlamıyla değerlendirilir ve önceden olmayan koruma ilkeleri artık bulunmaktadır” (Piaget, 1999, s. 63-64).

Çocuk kendi kafasında zihinsel olarak işlemler yapabilir duruma gelmiştir. Bu onun görüşleri sıraya koymasına, parçalara bölerken bütünü hatırlamasına ve bu faaliyetleri kendi

orjinal ifadesine dönüştürmesine işaret eder. Çocuk bütünü, parçaların birbirinin yerine geçişini ve birbirine nasıl uyduğunu görür. Aynı zamanda o miktarların biçimleri değiştiği halde nasıl aynı kaldıklarını görür. Örneğin, çocuk yığın halinde bir çamurun, ip gibi yuvarlandığında miktarının hâlâ aynı olduğunun farkına varır duruma gelir. O işlemleri dönüştürebilir -zihinsel olarak onları bozar- böylece yeniden başlamak önemli olduğu zaman başa dönme yeteneği ile çeşitli işlemlerin zihinsel olarak araştırılmasına olanak sağlar. Çocuk kelimeleri kullanma yeteneğini her gün biraz daha geliştirir ve zihinsel işlemlerde uyguladığı gibi diğer semboller somut objelerin yerine geçer (Charles, 2003, s. 15).

Bireyin 9-10 yaşlarına geldiğinde gelişen zihni yapı sayesinde, mekanik aygıtlarla çalışmaya istekli olduğunu, bilimsel projeler tasarlamaya başladığını, gizemli öykü ve hikâyeleri okumaya ilgi duyduğunu görüyoruz (Gander ve Gardiner, 2004, s. 339). Çocuklar, somut işlemler döneminde, yeni birçok yetenek kazanmakta ve bunları kendi tarzlarıyla ortaya koymaktadırlar. Bu işleri kişiselleştirmek için de düşünmeye başlarlar (Clarke, 1996, s. 25). Bunun bir sonucu olarak, somut işlemler döneminin sonlarına doğru yani erinlik döneminde çocukta, problemleri kendi girişimleriyle çözme yeteneğinin geliştiği görülür (Yavuzer, 2001, s. 115). Bu gelişme, bireyin zihni olarak hayal kurma, zihinde tasarlama ve tasarladıkları hakkında fikir yürütme yeteneğine kavuşmaya başladığını göstermektedir. Hayal kurma ve tasarlama yeteneğinin kazanılması tasavvur gerektiren ahiret gibi bir konunun kavranabilmesini sağlar. Bireyin fikir yürütme yeteneğine kavuşması somut işlemler döneminin sonlarına doğru meydana gelir. Bireyin 11 yaşına gelmesiyle birlikte artık varlıklar ve olaylarla ilişkin kavramların soyut kavramlara dönüştüğü görülür (Başaran, 1998, s. 93).

Somut İşlemler Döneminden genel olarak söz ettikten sonra 6. sınıf öğrencilerinin bulunduğu on bir yaş civarının ergenlik öncesi dönem dediğimiz erinlik döneminin genel özelliklerine baktığımızda;

Birey, çocukluğundan yaşlılığına kadar gelişen yaşam çizgisi üzerinde farklı gelişim dönemlerinden geçer ve bu dönemler içerisinde birbiriyle aynı olmayan fizyolojik ve psikolojik bazı özellikler gösterir. Bu bağlamda yaşam çizgisini dikkate alarak bireyin hayatını genel hatlarıyla; çocukluk, ergenlik/gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi ana gelişim dönemlerine ayırarak incelemek mümkündür. Ancak genel olarak böyle bir sınıflama yapılmasına rağmen inceleme konusu “insan” olunca, sözü edilen gelişim periyotlarının kesin olarak yaş sınırlamasını yapmak oldukça güçtür. Fakat bilimsel çalışmaların getirdiği zorunluluk nedeniyle özellikle gelişim psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda, bu bağlamda gelişim dönemleriyle ilgili her bir dönemin kendi içinde aynı olmasa da birbirine yakın yaş sınırlamaları yapılmıştır.

Çocukluktan yetişkinliğe geçiş köprüsü olarak nitelendirilen ergenlik döneminin ne zaman başlayıp ne zaman bittiği ile ilgili birçok görüş vardır. Ergenliğin başları erinlik (buluğ) dönemi olarak adlandırılır (Kulaksızoğlu, 2005, s. 18).

Bedensel ve ruhsal gelişim süreci içinde, çocukluğun sona ermesi erinlik (eski deyişle buluğ, İng. Puberty) olgusu ile ilişkilidir. Erinlik; normal gelişime göre, kızlarda 11- 12, erkek çocuklarda 12- 13 yaş arası başlar. Çocuk bedensel olarak gelişip büyürken çocuksu tavırlar da yerini olgun hareketlere bırakır. Bu gelişim süresince gerek fizyolojik gerekse psikolojik değişmelerin çok çabuk olduğu fark edilebilir (Armaner, 1980, s. 93).

Erinlik çocukluktan erişkinliğe geçiş süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu geçiş dönemi cinsel özelliklerin gelişimini, büyüme atılımını ve çocuk doğurma kabiliyetinin kazanılmasını kapsamaktadır. Bu dönem ortalama olarak kızlarda 11 ve erkeklerde 12 yaşında, beyin tarafından salgılanan dolaşımdaki hormonlarda değişim ile başlar.

Erinlik dönemi çocukluğun sonu ve ergenliğin başlangıcı arasındaki bir ya da iki yılı kapsayan dönemdir (MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi), 2007, s. 17).

Erinlik, ergenliğin ilk dönemi olarak adlandırılır ve cinsiyet yeteneklerinin kazanıldığı dönemdir. Çocukluk döneminin sonunda meydana gelen, hızlı büyüme ve gelişmenin olduğu kız ve erkek cinsel özelliklerinin belirlediği iki üç yıllık dönem kapsamaktadır. Kızlar erkeklerden bir iki yıl önce erinliğe girmekte, büyüme ve cinsel olgunlaşmalarını bir iki yıl erken tamamlamaktadır. Her çocuğun erinliğe giriş yaşında farklılık olabilmektedir. Ortalama olarak kızlarda on bir on iki yaş, erkeklerde on iki on üç yaş olarak saptanmıştır (Yavuzer, 2005, s. 20).

Erinlik diğer gelişim dönemlerinden farklı özellikleri olan bir evredir. Erinlik dönemindeki özellikler yaşam boyunca bir daha görülmezler. En önemli özellikleri şunlardır;

- Erinlik çakışan bir dönemdir. Erinlik çocukluğun sonlarına doğru başlar ve ergenlik yıllarında devam eder. Çocuk cinsel olgunluk yaşına gelmeden birkaç yıl önce birtakım fiziksel ve davranışsal değişiklikler geçirmekte, ancak ergen sayılmamaktadır. Cinsel olgunluğa ulaştıktan sonra da ergenlik olgunluğuna erişmemiş bulunmaktadır. Erinlik içindeki bu döneme ön ergenlik denmektedir. Bu nedenle erinlik bir yandan çocukluk diğer yandan ergenlikle çakışan bir dönemdir.

- Erinlik kısa bir dönemdir. Erinlik yarısı çocuklukta yarısı ergenlikte olmak üzere iki yıldan dört yıla kadar uzayabilen oldukça kısa bir dönemdir. Başka bir deyişle 1,5 yıl hazırlık, 1,5 yıl da olgunlaşma olmak üzere erinlik kızlarda 3, erkeklerde 4 yıl sürmektedir

- Erinlik yaşı değişiktir; ortalama olarak kızlarda 12, erkeklerde 13 olarak saptanmıştır. Genetik faktörler, beslenme, çocuğun sağlık durumu, beden kütlesi erinliğin başlangıcını belirleyen etmenlerdir (Başoğlu, 2007, s. 38).

Erinlik döneminde zekâ da, gelişmesini sürdürmektedir. Fakat boy uzaması gibi birden sıçrama göstermez. Ancak ergenliğe erken giren ve girmemiş aynı yaştaki gençlerin ortama zekâları karşılaştırıldığında ergenliğe girenlerin zekâsı biraz daha yüksek çıkmaktadır. Bu farklılık 10-16 yaşları arasında belirgindir. Ergenlik döneminin başlangıcı ve orta dönemlerinde 8 ile 16 yaşları arasında IQ'da dalgalamalar görölmektedir. Erinlik döneminin başlangıcında ve ortalarında IQ test performanslarında çok az durağanlık gözlenmektedir. Erinlik döneminde kızların zekâ ortalaması erkeklerinkinden biraz daha yüksek bulunmaktadır. Kızlar dil gelişmesiyle ilgili sözel testlerde daha başarılı olmaktadır. Erkeklerin zekâ testi sonuçları, kızlara göre daha değişkenlik göstermektedir. Ancak ergenlikten sonra erkekler aritmetik yeteneğinde öne geçmektedirler (Yörükoğlu, 2000, s. 47-48).

Erinlikte bilişsel alandaki gelişime bağlı olarak dil alanında da gelişme olmaktadır. Ergenler ile yetişkinler arasındaki yaşam biçimlerinin ve zihniyetlerin farklılığını, onların dil varlıklarında ve davranışlarında görmek mümkündür (Bostancı, 2003, s. 32-34).

## **2. 2. Soyut işlemler Dönemi:**

Piaget kuramının son gelişim dönemi Soyut İşlemler Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Ortalama olarak 11 yaşının sonlarında başlayan bu dönem ergenlik çağı boyunca sürüp gitmektedir. Bu çağın zihinsel gelişiminde Piaget'nin açık seçik gördüğü niteliklerin başında, yüksek düzeyde bir dengelenmeye ulaşmış olmak vardır. Bu çağda düşünce, etken ve esnektir, karmaşık problemlerin üstesinden gelebilmesi bundandır. Düşüncesi somuta sıkı sıkıya bağlı olan çocuk zihni, artık gerilerde kalmıştır. şimdiki zamanın göz önünde bulunması gereken nesne ve olgularına zihnin işleyebilmesi için gerekli bağımlılık ortadan kalkmıştır. Dış dünyada görölen değişim ve dönüşümler, çocuğun iç dünyasını artık altüst edemezler. Çünkü onda, bu dinamizmi içsel olarak dengeleme, zihinsel olarak karşılama yetenekleri gelişmiştir (Günçe, 1973, s.143).

Soyut işlemler dönemi genel itibariyle ergenlik önemini kapsamaktadır. Ergenlik dönemi, bu çağa ulaşan gençlerin soyut düşünme kabiliyeti bakımından üst düzeye ulaştığı yılları kapsamaktadır. Bu dönem genel olarak 11 yaşından sonra başlamakta ve soyut işlemler dönemi olarak adlandırılmaktadır. Soyut işlemler döneminde çocuk artık yetişkin gibi soyut düşünebilir hale gelmektedir. Çocuk ya da ergen bu dönemde tümevarım ve tümdengelim yöntemleriyle düşünebilecek düzeye erişir (Binbaşoğlu, 1995, s. 95). Çocuk düşüncesi daha

çok şimdiki zamanla sınırlı olduğu halde, ergen şimdiki zamanın yanında geleceği de hesaplayabilir. Geleceğe yönelik soyut biçimde düşünebilir, varsayımlar ileri sürerek çeşitli ihtimaller üzerinde akıl yürütebilir (Kulaksızoğlu, 2005, s. 137).

Ergenliğin son yıllarına doğru genç, doruk noktasına ulaşan zekâsından faydalanarak pek çok alanda bilgi ve görgüsünü artırmaya devam etmektedir (Baymur, t.y., s. 250).

Birey, artık yetişkinler gibi düşünmeyi, onlar gibi hareket etmeyi ister. Çünkü zihinde yaşanan bu gelişme vücutta yaşanan değişikliklerle de desteklenmektedir (Gander ve Gardiner, 2004, s. 445). Vücutta yaşanan bu değişikliklerle, ortaya yeni bir olgun insanın çıktığını görürüz. Yeni olgun insanın sağlıklı olabilmesi için onda meydana gelen veya gelmesi gereken değişikliklerin iyi bilinmesi gerekir. Çünkü altın çağ olarak ifade edilen ve dengeli bir yapıya kavuşan bireyin (Yavuzer, 2005, s. 117) ergenlikle birlikte gelişen bedensel yapısı sebebiyle bir dengesizlik ve uyumsuzluk yaşadığı görülür (Yavuzer, 2005, s. 263). Bu dönemde, birey artık yeni bir bedene sahiptir ve bu yeni bedeniyle barışık olmak bu dönemde bireyin başarması gereken görevleri arasındadır (Gander ve Gardiner, 2004, s. 451). Dengesizlik ve uyumsuzluk sadece bedende değil zihinsel yapıda da kendini gösterir. Bireyde daha önce oluşan kabuller, yerini şüphelere ve çatışmalara bırakır. Bu şüphe ve çatışmaların oluşturduğu dengesizlik, bireyin gelişmesini sağlar. Birey gerek bedensel, gerekse zihinsel yapısını dengeye oturttuğunda beden ve zihnen sağlıklı bir yetişkin olacaktır (Hökelekli, 2005, s. 266-270). Yaşanan bedensel ve zihinsel değişimler bireyin yeni bir dünya görüşü oluşturmasını sağlar. Düşünceler, idealler üzerinde yoğunlaşır (Gander ve Gardiner, 2004, s. 458).

Birçok açıdan düşünebilme ergene yeni bir düşünce esnekliği sağlar. Çocuğun eylem çerçevesinde sınırlı olmasına karşılık, ergen zihninde birçok seçeneği gözden geçirip inceleyebilir, kuramlar biçimlendirebilir ve düşsel dünyalar kavrayabilir. Gerçek ya da olası sosyal sistemlerin çeşitliliği konusuna ilgisinin artması sonucu, genç kendi standartlarına eleştireci bir tavır takınır. Böylece kendisine ve üyesi olduğu çeşitli grupların görüşlerine tarafsız bir gözle bakmaya başlar. Toplumun gelenek ve göreneklerine, kurallarına karşı tutumu değişir. Bunların değişmez olduğunu düşünen çocuğun tersine, genç bunların yetişkinler tarafından kararlaştırıldıklarını ve değişik gruplara göre farklılıklar gösterebileceklerini kavrar. Örneğin, oyun oynarken diğerlerinin onayı olursa, oyun kurallarını değiştirebilir. İyi bir insanın bazı kötü yanlarının da bulunabileceğini kabul eder (Yavuzer, 2001, s. 283).

Soyut düşünce ile toplumsal, duygusal ve ahlaki gelişim de hızlanır. Düşüncedeki değişiklikler niceliksel, zekânın yapısı değil, içerik ve işlevi değişir. Soyut işlemler

döneminde kazanılan bir yetenek, farklı alanlarda ve farklı zamanlarda uygulanır (Çileli, 1986, s. 28).

Bilişsel olarak soyut işlemlere hazır olan birey, çevreden uyarım ve teşvik görürse gelişimini tamamlayabilmekte, aksi halde mantıklı düşünmeden uzaklaşmaktadır. Kişi bir aşamadan diğerine düşünme tarzı yetersiz olduğu ve çevresine uyum yapamadığı için geçer. Bilim ve teknolojinin baskın olmadığı ülkelerde soyut işlemlerin gelişmesi durabilmektedir (Cüceloğlu, 2006, s. 253).

Araştırmamızda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanında yer verilen hadisleri incelerken özellikle 11-14 yaş grubundaki öğrencilerin bilişsel gelişim özellikleri dikkate alınarak yorumlar yapılmış ve öneriler geliştirilmiştir. Kullanılan hadislerin öğrencilerin bilişsel seviyesine uygun olması, şüphe yok ki hadis öğretimini de kolaylaştıracaktır.

### **3. DİNÎ ve AHLÂKÎ GELİŞİM**

#### **3. 1. Dinî Gelişim**

##### **3. 1. 1. Dinî Gelişimin Tanımı ve Önemi:**

Din kelimesi Arapça'da üstünlük, egemenlik, hâl ve tavır, ceza ve mükâfât, itaat, hesaba çekme, siyaset ve görüş, boyun eğdirme, köleleştirme, örf ve âdet, yol, mezhep, millet gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de din kelimesi muhtelif ayetlerde (Mü'min, 40/64-65; Fatiha, 1/3; Nur, 24/2; Yusuf, 12/76.) geçmekte olup, "boyun eğdirme, ceza ve mükâfât, şariat, yasa ve siyaset" gibi anlamlara gelmektedir (Okumuşlar, 2002, s. 41).

Kur'an-ı Kerim'de din kelimesi dört temel anlam üzerine oturtulmuştur:

- a) Hâkimiyet ve yüce otorite,
- b) Bu otoriteye boyun eğme, itaat etme,
- c) Bu hâkimiyetin otoritesi altında oluşturulmuş olan teorik ve pratik nizam,
- d) Yüce otoritenin, koyduğu nizama itaat edenlere, ihlaslı davrananlara ve azgınlaşıp isyan edenlere vereceği ceza (karşılık) (Özbek, 1999, s. 113).

Sözlük anlamı olarak ise, bir olgu olarak egemenlik sahibi tarafından belirlenen kurallar bütünü, bu egemenliğe boyun eğen bireyler açısından ise insanın yaşama tarzıdır (Okumuşlar, 2002, s. 42).

İslam bilginlerinin genel görüşüne göre ise, "Din, akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilahi bir kanundur" (Algül ve diğerleri, 2004, s. 4).

Gelişim kavramı ise, bireyin dinî algısıyla da ilişki içindedir. Dinî gelişim özellikleri bize bireyin algılama gücü hakkında bilgi vermekle beraber kazanılan bu algılama gücü dinî

olguların hayata geçirilmesi için bir güvence olamamaktadır. Dinî kuralların hayata geçirilmesi uygun bir öğretim yöntemi ve uygun bir öğretim içeriğinin desteğiyle daha kolay olacaktır. Gelişimin bir başka özelliği ise insanın hayatının tamamını kapsayan bir süreç olmasıdır. Öyle ki, insanın mevcut yapısı geçmiş yaşantılarına sıkı sıkıya bağlıdır ve bireyin belirlediği ideal kişilik gelişiminde etkili bir rol oynamaktadır (Hökelekli, 2005, s. 180).

İlk insandan günümüze kadar hiçbir çağda dinsiz bir toplum yaşamamıştır. Hak veya batıl, nasıl nitelendirilirse nitelendirilsin, bütün çağlarda insanların inançları olmuştur. Çünkü inanma ihtiyacı insanda fitridir yani iç dünyasında mevcuttur. Onun için -dinî bakımdan ister özel eğitime tabi tutulsun, ister ihmal edilsin- her çocukta er veya geç bu duygu mutlaka ortaya çıkar ve gelişir. Eğer çocuklara özel bir yakınlık gösterilir ve kendileriyle dini konular bakımından ilgilenilirse, bu duygu erkenden ve sağlıklı olarak gelişir. Aksi takdirde yine gelişir, ama bu sefer biraz daha geç ve sağlıksız bir gelişme olur. Yani çocuklara dini bilgi ve duygu kazandırılması konusunda ihmalkâr davranılması ve hatta özellikle bu konuda bilgi verilmemesi veya dinî duygularının bastırılması için özel çaba sarf edilmesi onlarda mevcut olan din duygusunu yok edemez. Üstelik böyle bir durumda çocuk sağlıklı bir kişilik sahibi de olamaz. Çünkü dinî duygu ve düşünce bir bütünün en önemli parçalarından biri ve hatta birincisidir. Eğer o parça olmazsa bütün oluşturulamaz, oluşturulması için zorlansa da mükemmel olamaz. Onun için çocukların dinî duygu ve düşünce bakımından sağlıklı bir şekilde gelişim gösterebilmesi konusunda aile bireyleri, eğitimciler ve eğitim kurumları yardımcı olmalıdırlar (Öcal, 2004, s. 59).

Çocukta dinî duygunun uyanması ve gelişmesi onun zihni ve ruhi gelişmesi ile paralellik göstermektedir. O yüzden çocuğun dinî duygu ve düşünce gelişimi, diğer özellikleriyle birlikte ele alınarak bütüncül bir yaklaşımla incelenmelidir. Dinî duygular insanın içinden kendiliğinden doğup ortaya çıkmakta ve çok derin etkisi bulunmaktadır. Bu duygunun yüce bir varlığa dayanma ve güvenme ihtiyacının basit bir ifadesi olduğu bildirilir (Hökelekli, 1980, s. 65).

Bizim incelediğimiz 6. 7. ve 8. sınıf çocukları zihinsel olarak; somut işlemler döneminin sonu (erinlik dönemi) ve soyut işlemler döneminin başlangıcına rast gelmektedir. Bundan dolayı çalışmamızda son çocukluk döneminin sonu olarak ifade edilen erinlik dönemini ve soyut işlemler dönemini incelemeye çalıştık.

### **3. 1. 2. Son Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim (Erinlik Dönemi)**

Genellikle 6 yaşını dolduran çocukların görme, işitme, dokunma, tat ve koku alma duyuları tamamlanmış bulunmaktadır. Yani çocuklar öğrenme için gerekli olan gelişimlerini büyük ölçüde tamamlamış, kendilerine verilecek olan bilgileri almaya hazır vaziyette

bulunmaktadırlar. İlk çocukluk döneminin son yaşı olan 6 yaş ile son çocukluk döneminin başlangıcı olan 7. yaş çocuklarda dinî duygunun uyandığı yaş ve son çocukluk çağının diğer yaşları da dinî duyguların geliştiği yaşlar olarak görülmektedir. 6 yaşından sonra çocukta bilinçli ve gerçekçi bir din arayışının başladığı görülür. Çocuk okul döneminden itibaren yavaş yavaş ibadet ve inançları sorgulamaya başlar. Dinî duygu, fitri bir duygu olduğundan ona engel olmaya kalkmak çocuğun tabiatına, doğal eğilimine kabiliyetine karşı çıkmak demektir. İnsanda var olan duyguların yok edilmesi mümkün değilse de bunların gelişmesine engel olduğunda körleşmesi mümkün olabilmektedir (Yavuz, 1987, s. 2).

Çocuk, içinde yaşadığı ailede hazır bulduğu hayat şekillerini, alışkanlıklarını, gelenek ve göreneklerini olduğu gibi, çeşitli fikri, ahlaki, hukuki, dinî anlayış ve yaşayışı da başlangıçta farkında olmadan kabul eder. O inanmaya yatkın olduğundan yerine göre çok erkenden Allah kavramıyla, daha doğrusu kendi toplumunun dini yaşayışıyla karşılaşacak ve zamanın akışı içinde kendine özgü bir Allah inancı geliştirecektir. Çocuğun dinî, yetişkinlerin dinine benzer, ama onunla aynı değildir. Öyle düşünüldüğü gibi onun dinine, sadece yetişkinlerin çocuklara aktardığı, onların da pasif olarak kabul etmek üzere yetişkinlerden kopya ettikleri ya da onların anlattıkları, dinî konuların tekrarı gözüyle bakmak da doğru değildir. Çünkü çocuklar, yetişkinlerden aldıkları dinî inançları kişisel ve ruhsal yapılarına uygun olarak içlerine işleyip değiştirerek kendilerine özgü bir din anlayışı geliştirirler (Yavuz, 1987, s. 1).

7 yaş, çocuk gelişmesinde tabii yönelişlerin açığa çıkmaya başladığı yaştır. Çocuk 7 yaşına kadar doğal olarak sürdürdüğü meşguliyetlerden uzaklaşarak artık düşüncelerini koordine etmeye ve işlerlik kazandırmaya başlamaktadır. Bu yaş çocukta genellikle ayırt etme yaşı olarak kabul edilir. Zihinsel gücünün gelişimi ve merak duygusunun etkisiyle 7 yaşından itibaren çocuk sorularıyla sebeplilik kavramını öğrenme çabasına girer. Arayışlarına tatmin edici cevaplar bulmaya çalışır. Dış çevreden aldıklarını iç dünyasında kendine göre ölçüp biçerek anlamlandırmaya çalışan çocuk, dini inancın temellerini atar. Bu gayretler neticesinde inanç ve ibadetleri kavramaya çalışarak bu alanda bilinçlenmeye başlar (Bilgili, 2005, s. 46).

Çocuk bu yaştan itibaren doğru-yanlış, iyi-kötü gibi kavramları ayırt etmeye başlar. Tabii bu ayırım üst seviyede değildir. Konuşmada, hüküm vermede ve sonuçlar çıkarmada oldukça ilerlemeler gösteren çocuk, zihni fonksiyonlarına işlerlik kazandırmış olur. Bununla birlikte, anlatım yeteneği çocukta oldukça gelişmiştir. Çocuğun gelişim süreci normal seyrinde devam ediyorsa din hakkında anlatım yoluyla çocuğun dinî gelişimi istenilen seviyeye ulaştırılabilir. Bu dönemde çok yönlü başlamış olan gözlemlenme özelliği, canlılığını



sürdürmekle beraber gittikçe artan bilinçli araştırma gayreti ve bilgi toplama merakı çocuğun gelişimine çok ciddi katkılar sağlamaktadır (Yavuz, 1987, s. 2-5).

Dil gelişimi de bu yaşta iyi olduğundan çocuklarla kavramlar yoluyla iletişim kurmak, soyut anlamları somut ifadelerle ona sunmak daha kolay olabilir. Bu yaşlarda çocuklar gözlemeyi, dinlemeyi, denemeyi, nesnelere aslının ne olduğunu bilmeyi isterler. Çocuğun bu özelliğine dayanarak araştırma, inceleme yapmasına imkân verilmeli ve onun kendi varlığı, doğa, tabiat olayları, evren üzerinde düşünmesi, sorular sorması sağlanmalıdır. Böylece çocuk kendisini yüce varlığa ulaştıracak dini duygu ve düşüncesini kendi çabalarıyla farkında olmadan geliştirecektir (Doğan ve Tosun, 2003a, s. 119).

Bu dönemde dinî inanış, çocuğun içinde uyanma ve genişleme dönemindedir. Dinî yaşayışın gelişmesi yönünde teşvik gören çocuklarda dinî uyanış kendini açıkça belli eder. Teşvik görmeyenlerde bile, en azından Allah'a inanmak ve içlerinde bu inancı geliştirmek için ruhen istekli oldukları görülmüştür. Kendilerinin Allah'a inandıkları gibi başkalarının da inanacaklarını düşünürler. Çocukların dini gelişimi, zihinsel ve ruhsal gelişmelere paralel olarak yürümektedir. Onlar kendilerini Allah'a yakın hissederek. İnançlarının kendilerine yardım edeceğini de umarlar. Özellikle bu dönemin son bölümünde dinî duygu ve bilinçlenmenin, dini bilgilerin genişlemesi ve anlamların içeriği bakımından daha belirgin hale geldiği ve canlılık kazandığı görülür. Çocuklar dışarıdan algıladıklarını ve özellikle öğrendiklerini içlerinde daha kolay işlemeye ve bunlardan daha sağlam hükümler ve kanaatler çıkarmaya yetenekli duruma gelmektedirler. Bu yüzden anlatmak istenilenler daha kolay ve açık anlatılarak fikirler ve düşünceler ifade edilmektedir. Çocuklarda dini inancın temel prensiplerinin onlara nüfuz etmeye başladıkları görülmektedir (Yavuz, 1987, s. 52-54).

Bu yaş grubunun diğer önemli bir yanı da, onların bu dönemde çeşitli şekillerdeki acı ve yaralanmalardan korkmalarıdır. Bunun da nedeni, muhtemelen çocukların eskisi kadar anne ve babaları tarafından korunmamasıdır. Bu acı motifinin bir izahı da, artık çocukların benmerkezcilikten uzaklaşmalarındandır. Artık onlar her şeyin iyi gitmediğini, dünyada acı ve ızdırabın, zarar ve ziyanın da gerçek olduğunu görmüş olmalarıdır. İşte tüm bu gelişmeler sonucu çocuklar bir taraftan güçlü bir inanç ve kanaate sahip olurlarken, diğer taraftan bazı şüphe ve tereddütlere de düşebilirler (Köylü, 2004, s. 137).

Çocuklar yaratıcıyı bulmada sezgisel iç gözlem, akıl yolu ve eğitim öğretim yolu olmak üzere üç farklı yaklaşım kullanırlar. 7-9 yaş grubundaki arayış 10-12 yaş grubuna göre daha etkindir. 10-12 yaş grubundaki çocukların yaratıcıyı aramada eski canlılıklarını yavaşça yitirdikleri görülmektedir. Çocuk kendinden, görülen dünyadan ve orada gördüklerinden başlayarak duyduğu, tasavvur ettiği veya sezdiği objelerle her şeyi kaplayan bir evren

anlayışına ve buradan duygusal bir bağ ile yaratıcısına ulaşmaya yönelmektedir. Dinî gelişimini gerçekleştirmeye çalışan çocuğun hayata, dini inanç anlayışına yetişkinden daha çok alışmaya ihtiyacı vardır. Bunun için de o sorar ve tatmin oluncaya kadar da sürekli arayıp durur (Yavuz, 1987, s. 128-129).

Bu dönemde çocukların dinî tecrübeleri geliştikçe pratik hayatta uyguladıkları ibadetler onların dinî yaşayışlarında tabii davranışlar haline gelmektedir. Bu ibadetler, az da olsa çocukların zihninde işlendiğinden önlerinde canlı model olmadan da bu ibadetleri tekrarlayabilmektedirler. Çocuk artık ibadetleri kendine mal etmeye, içselleştirmeye başlamış ve yardımsız uygulamaya geçebileceğini göstermektedir. Aynı zamanda bu davranışlarıyla çocuk dinî alanda yavaş yavaş dış taklitten iç taklide doğru yönelmeye başlamıştır. Bu dönemde taklit şuurlu ve iradeli bir özellik kazanma yoluna girmektedir. Özellikle 10-12 yaş grubunda çocukların benzemeye çalıştıkları kişilerden, hangi davranışları niçin kabul ettiklerini anlamaya başladıklarını ortaya koymaktadır. Taklidin son çocukluk döneminde canlılığı azalmakta, dinî pratikler daha çok çocuğun kendi bileceği bir iş olmaya doğru yönelmektedir. Çocuk ibadet şekillerini benimserken bunlar arasında seçmeler yapmakta ve kuru bir taklit olmaktan çok, bir nevi bilinçlenmeye doğru gitmektedir. Özellikle bu dönemin sonuna doğru çocuklarda daha doğruya ve daha güvenilecek bir kaynağa doğru bir açılış sezilmektedir. Anne babaya olan güven bile sarsılmaya başlamış görülmektedir. Çünkü onların bilgileri çocuklara göre eksik ya da yanlış olabilir. Bu yüzden onların bilgileri gözden geçirilmelidir. Çocuğa göre dinî normlar ve kurallar tenkit edilmeden kabul edilmelidir. Bu durum da çocuğun dinî gelişiminde yetişkinlere göre bağımsızlığa doğru açılışının bir işaretidir (Yavuz, 1987, s. 157-158).

Bu dönemdeki çocuklar bir önceki dönem çocuklarına oranla Allah ve etrafındaki dünya hakkında daha araştırmacı ve meraklıdır. Onlar daha fazla karmaşık konular hakkında konuşmaya ilgi duyarlar. Dinî konulardaki düşüncelerini ifade etmede daha az korku duyarlar. Zira onlar artık şüphenin tabii bir şey olduğunu öğrenmişlerdir. Bu dönem çocukları da hâlâ Allah'ı insani terimlerle tasvir edebilirler. Ancak Allah tasavvuru daha ruhani bir özellik göstermektedir. Allah inancının ötesinde bu dönem çocukları ahiret hayatıyla da yakından ilgilenirler. Bu özelliklerine bağlı olarak bu dönem çocuklarına rahatlıkla soyut kavramlardan bahsedilebilir. Artık onlar Allah'ın sıfatlarını tam olarak algılayabilirler (Köylü, 2004, s. 150).

7-12 yaş grubunda çocukların Allah tasavvurları incelendiğinde, O'nu ilahi bir varlık olarak her yönden eksiksiz, en üstün olduğu, hayatın ve varoluşun kaynağı olduğu, insanın yaşaması için gerekli her şeyi veren, besleyici, yaşatıcı olduğu, mutlak hükmedici, her şeyi

bilen, her şeyi duyan olduğu, ahlâkî yönden ferdi ve toplumsal hayatın düzenleyicisi olduğu esirgeyici, bağışlayıcı olduğu şeklinde tasavvur ettiklerini görüyoruz. Çocuklar Allah'ı O'nun temel nitelikleriyle ilişki kurarak tasavvur etmeye çalışmaktadırlar. Onlar çevresinin, özellikle ailesinin kendisine verdiği biçimde kendi ruhi güçleriyle işleyerek Allah'ı tasavvur ve idealize etmeye çalışmaktadırlar. Dönemin başlarında Allah tasavvuru canlı ve sürekli gelişme süreci içinde bulunurken, dönemin sonlarında tasavvurun çok daha fazla geliştiğini, yani mânâ ve içerik yönünden genişlediğini ve zenginleştiğini görmekteyiz. Ancak çocuklarda Allah tasavvurunun gelişme hızında dönemin sonlarında yavaşlama olduğunu ifade etmeliyiz. Çocuk sürekli öğrendikçe ve topladığı bilgileri ruhsal ve zihinsel gelişmesine paralel olarak içinde işledikçe, Allah tasavvuru da o ölçüde derinlik kazanmaktadır. Tabii ki çocuk ruhi yapısına, ailede öğretilenlere manevi ve ruhi güçlerin gelişme kapasitesine, ihtiyaçları duyuş derecesine ve egosantrik duruma uygun olarak Allah tasavvurunu geliştirmektedir. Çocuklar Allah'ı fazla ayrıntılara inmeden somut örneklere dayanarak tasavvur etmeye çalışmaktadırlar. Yaratılanlardan hareketle Yaratan'ı açıklamak kolaylarına gelmektedir (Yavuz, 1987, s. 166-170).

10-12 yaş arasındaki çocuklar Allah'ın gücü, kudreti ve sınırlılıkları hakkında oldukça meraklıdırlar. Allah'ın gücü ile ilgili olarak, O'nun neleri yapıp neleri yapamayacağı konusunda gücünü öğrenmek isterler. Aslında onların Allah'ın gücünü ya da sınırını merak etmelerinin nedeni, onların kendi sınırlılıklarını yansıtmaktadır. Zira onlar büyüdükçe, her şeyi yapamayacaklarını öğrenirler. Bu durum çocukların en zorlandıkları bir durum haline gelir. İşte kişilik krizlerinin her bir safhası, çocukların dinî kavramları yeniden değerlendirmeye ve yeniden tasdik etmeye götürür (Köylü, 2004, s. 143).

Bu dönemde çocuklar dinî gelişimlerinde önemli yer tutan cennet, cehennem, melek ve şeytan kavramlarını tanımaktadırlar. Cennet ve melek onlarda iyi düşünceler oluştururken, cehennem ve şeytan onlar tarafından olumsuz kabul edilen kavramlardır. Cennet ve cehennem insanlar için öldükten sonra geçerli olan yerlerdir. İyi olan, güzel işler yapan ve inançlarını yerine getiren kimseler mükâfatlandırılmak için cennete, aksini yapanlar ise cehenneme gideceklerdir. Çocukların davranışlarında bu kavramlar önem arz etmektedir. Melek ise Allah'ın emrindedir, insanlara yardım eder ve onları korurlar. İyilik timsali olarak görürler. Şeytan ise kötülüğün temsilcisidir. Allah'a karşı gelmiş, O'nun emrine uymamış ve insanların kötülüğü için uğraşmaktadır. Özellikle dönemin sonuna doğru çocuklarda bu kavram daha çok yerleşmekte, soyut düşünme yetisi geliştikçe onların zihninde daha anlamlı hale gelmektedir (Yavuz, 1987, s. 187-192).

Çocuk ilkokulu bitirip ortaokula geçmiş ergenliğin ilk basamakları olan erinlik dönemine gelmiştir. 11- 12. yaşlarından itibaren din ve dinî konulardaki duygu ve düşünceler değişikliğe uğrar. İç dünyasında yeni gelişmeler olur ve eski duygu ve düşünceler, yerlerini gerçekçi olanlara terk etmeye başlar (Öcal, 1991, s. 137). Somut düşünmenin yerini soyut düşünme almaya başlar. Bu dönemde çocukluktaki dinî düşüncenin, Allah tasavvurunun izleri henüz kaybolmamıştır (Hökelekli, 1980, s. 105).

Onun için bu dönemde gençler, her ne kadar Allah'ın manevi bir güç kudret olduğunu düşünmeye başlamış olsalar da çocukluk döneminin düşünce ve tasavvur şeklinden de tam anlamıyla sıyrılabilmiş değillerdir. Fakat bir müddet sonra bu düşünce ve tasavvur şekli de geride kalır ve tamamen soyut düşünmeye doğru gelişme gösterirler. Nihayet öyle bir zaman gelir ki, gençlerin dini duygu ve düşünceleri şuur ve irade seviyesine yükselerek, onların bütün kişiliklerini kontrolü altına alır. Böylece erken yaşlardan itibaren var olan din duygusu ve ona bağlı heyecanların yerini, ergenliğe yakın dönemlerde “dinî uyanma” alır. Çünkü gerçek dinî uyanışta, duyguya eşlik eden ve dinin muhtevasına yönelmiş bir düşünce de vardır (Hökelekli, 1980, s. 65).

Kişiliklerinin gelişmesinde çocukluk çağlarındaki dinî yetişmelerinin izleri görülmekle birlikte, gençlerin yaratıcı dinî gayelerinin tayini ve ilk olarak şuurlu gelişimi ergenlik ya da ilk ergenlik çağında ortaya çıkar. Allah hakkındaki duygu ve düşünceleri ise, korku ve ümit arasındadır. Onu yer yer korkulacak bir varlık olarak algılamak, yer yer de sevilen ve saygı gösterilmesi gereken, rahmeti bol bir varlık olarak benimserler ve güven duygusu içerisinde yaşarlar. Artık onlarda cennet, cehennem, günah, sevap kavramları ve düşüncesi uyanmıştır. Kutsal gün ve gecelerde ibadet etme arzuları artar. İbadet ve dua yaptıkça içleri huzurla dolar. Bu yaşlardaki kızların dine ve dinî konulara karşı ilgileri ilkokul kızlarında da olduğu gibi erkeklere göre daha fazladır (Öcal, 1991, s. 138).

### **3. 1. 3. Ergenlik Dönemi Dinî Gelişim:**

Ergenliğin başlangıcı sayılan “buluğa erme”, dinde sorumluluğun başlangıç işareti olarak kabul edilmiştir. Bu durum, bu dönemin önemini artırmaktadır. Ergen, din nazarında yetişkin kişi statüsünde yer alır. O artık dinin emir, yasak, görev ve kuralları çerçevesinde davranışlarının sorumluluğunu yüklenmiş birisidir. Bu bakımdan, bu dönemin gelişim özelliklerinin çok iyi bilinmesi, gençlerin din eğitim-öğretiminden sorumlu kişiler olması açısından büyük önem taşımaktadır (Hökelekli, 2005, s. 266).

Ergenlik evresi, bir bakıma dinî uyanış çağıdır. Bu evrede ergen, çocukluk yıllarındaki duygusal inançların yerine zamanla akli inançlar yerleştirmeye başlar. Genç, erinlik evresinde edindiği dinî inançları çok sıkı bir sorgulamadan geçirir. Bu sorgulamanın sonunda bazı dinsel

inançları yerleştirir, bazılarını atar; bazılarına ilişkin kuşkularını da sürdürür. Ergenlik döneminde genç, dinsel konuları büyük bir merakla anlamaya çalışır. Bir yandan da bu konuları arkadaşlarıyla, yetişkinlerle tartışmaktan haz duyar. Gencin dinsel konularda başvurduğu kişiler ve okuduğu kitaplar, dinî bilgilerini yansız ve doğru olarak verdiğinde, dinsel inançlarında daha bilinçli bir gelişme görülür. Bütün bu çabalar, genci ergenliğin son yıllarına doğru dinsel inançlarında durulmaya, belirginleşmeye götürür (Başaran, 1998, s. 154-155).

Aslında din duygusu ve ona bağlı heyecanların ortaya çıkması daha erken dönemlerde olmakta fakat asıl dinî uyanma ergenliğe yakın bir zamanda gerçekleşmektedir. Çünkü gerçek dinî uyanışta duyguya eşlik eden ve dinin muhtevasına yönelmiş bir düşünce de bulunmaktadır. Dinin insanın duygu ve düşünce dünyasına sonsuza doğru açılma imkânı sunan tabiatı, düşünce ufuklarını maddî dünyanın sınırlarına hapsetmeyen özgürlükçü yapısı, bireysel gelişimine sınırsız imkân taşıyan idealist özelliği, bedenle birlikte fitratında yeşerip boy attığı ergenlik yıllarında gencin rahat nefes alabileceği yegâne iklim olmaktadır. Bu dönemdeki bir gencin iç ve dış dünyasını anlamlandırma çabası ve hakikat arayışı, gelişim özelliklerini bilen bir kişi tarafından desteklenmeyi ve doğal seyrine yönlendirilmeyi beklemektedir. İşte din ve ahlak eğitimi, farklı boyutlarda gencin gelişim sürecine en uygun, en tabii ortam ve motivasyonu sağlayacak yegâne aracı olarak görünmektedir (Gündüz, 2002, s. 213).

Çocuğun gençlik çağına girmesiyle birlikte ailenin onun üzerindeki etkisi azalmakta ve genç kendine yeni özdeşim modelleri seçmektedir. Fakat bu yeni özdeşim modellerini seçiminde, çocukluk döneminde ailede hâkim değerlerin etkisi devam etmektedir (Kılavuz, 2006, s. 266). Bu nedenle ailenin genç üzerindeki ayrıcalıklı etkisi, büyük oranda çocukluk dönemindeki etkisiyle sınırlı kalır. Aile, gençlik döneminde çocuklarının sahip olmasını istediği düşünce ve değer sistemini, ancak çocukluk döneminde ailede yaşamak ve yaşatmak suretiyle kazandırabilir. Dolayısıyla gençlik dönemi din ve ahlâk eğitimi, çocukluk döneminde alınan dinî ve ahlâkî temeller üzerinde yükselir. Fakat bu temellerin, gençlik döneminde daha da genişleyen yani sosyal çevre ve kültürel ortamlarca da desteklenmesi durumunda hayatın daha sonraki yıllarında güçlü dinî ve ahlâkî bir hayata zemin oluşturabilmesi mümkün olur (Gündüz, 2002, s. 281).

Ergenlik dönemi dinî gelişimi, çeşitli gelişim alanlarından etkilenir. Bunun yanı sıra sağlıklı bir dinî gelişim, çeşitli gelişim alanlarına olumlu katkıda bulunabilir. Nitekim ergenliğin en önemli hedeflerinden olan sağlam bir kişilik oluşumu, dinî gelişimden etkilenen bir alandır. Ergenlik döneminde genç, kişiliğini oluşturma arayışına girmiştir. Toplum gence

birçok hazır kimlik temin eder ve din bu noktada tutarlı bir kimliğin modellerini ve yaşama şekillerini teklif etme suretiyle katkıda bulunur (Hökelekli, 2005, s. 266).

Bu dönemde genç, toplumda yaşanan haksızlıklara ve çarpıklıklara şiddetle karşı çıkar. Adalet, hakperestlik vb. duyguları çok yoğun olarak yaşayan genç, bunların dinin temel esaslarıyla örtüştüğünün bilincine varınca, dine karşı ilgisi artacaktır. Böylelikle genç, dine karşı olumlu tepkiler geliştirecek, dolayısıyla da dinî inançların belirlenmesine katkıda bulunmuş olacaktır (Dodurgalı, 1996, s. 273).

Çocukta dinî hayat, duygusal bir düşünce özelliği içerisinde kendisini gösterir; o, inandığı şeylerin derinine nüfuz etmeden, onları tam anlamıyla kavramadan dinî bir inanç besler. Bu, çocuktaki somut ve gerçek olaylar dünyası dışında kalan gerçeklikleri algılamaya güç yetiremeyen bir zihin yapısının tabii sonucu olmaktadır. Ergenliğe yakın yıllarda zihin ve düşünce hayatı gerek derinlik gerekse genişlik yönünden büyük kapasite kazanır. 12-13 yaşlarında başlayan “soyut düşünme” kabiliyeti, okulun ve toplum kültürü çerçevesindeki tecrübelerin yardımıyla ergeni, problem tahlilleri ve yüksek seviyeli genellemeler yapmaya sevk eder. Düşünce bu dönemde “varsayımlı- tüm dengeli” bir nitelik kazanır. Ergen, bir faraziyeyle dayanarak, onun gerçeklikle olan bağı ile uğraşmadan akıl yürütebilir. Ergenin zihni, duyar üstü bir alanda, gerçeklikten ayrılmış işaretler üzerinde işlem yapabilir. Böylece yetişkinler seviyesinde bir düşünce kapasitesine ulaşan ergen, bir taraftan içinde yaşadığı çevrenin ve dünyanın sorunlarını, diğer taraftan çağlar boyu bütün insanlığı uğraştıran tabiatüstü, dini ve metafizik konuları düşünmeye başlar. Böylece, çocuklukta idrak edilen fakat ifade edilemeyen, âlemin rahatlığı tecrübesi içerisinde yaşanan dinî iman, ergenlikte şuurlu bir gelişime doğru yönelir. Şüphesiz dinî şuurun uyanışı yalnızca zihnin gelişimi ile sınırlı bir olgu olmayıp, bütün bir ruhi yapının işleyişine bağlı olmaktadır. Bir yandan da duygu ve heyecan hayatındaki gelişmelerin ayrı bir önemi vardır. Bu dönemde duygu hassasiyeti ve kapasitesi de zirveye ulaşmaktadır. Bu durum bazı ruhi karışıklık ve düzensizliklerin de sebebi olmaktadır. Ruhi yapının işleyiş düzenini bozan duygusal karışıklıklar, aynı zamanda çocuklukta yaşanan fakat tam olarak dışa vurulamayan dinî duyguları da açık şuur seviyesine çıkartır. Bu durumda ergen kendisini çok farklı ve duygusal olarak yoğun bir dünyanın içinde bulur. Ergen, anlam taşıyan bir bütünlük içine yayıldığı şuuru varır varmaz, dinî bir arayış ve özlemle dünyaya yönelir. Ruhun duygusal derinliğinden hız alan bu dinî arzu ve arayış, zihin gelişiminin yardımıyla şuurlu bir dinî uyanışı hazırlar. Bu bakımdan, asıl anlaşılacak ve kavranılacak bir dinî hayat 12-13 yaşlarında görülmeye başlar. Bu yaşlardan sonra yetişkinler seviyesinde bir dinî inanç ve anlayış

gelmektedir. Onun için bu yaşlara “dinî uyanış ve gelişim” yaşları olarak bakılabilir (Hökelekli, 2005, s. 268).

12 yaşına kadar çocuk, yetişkinlerin otorite ve anlayışını esas alan, yetişkinler tarafından benimsenip uygulanan bir din şekline sahiptir. Çevrenin aşılması olduğu dinî anlayış ve uygulamadan, kişisel olarak benimsenmiş din anlayışına geçiş erken bir zamanda olmaz. Başlangıçta dinî gelişme duygusal bir yoğunlukta kendisini gösterir. Ruhi uyanış sebebiyle ergen kendisini yeni bir dünyanın eşiğinde bulur. Kendisini çevreleyen şeyleri artık basit bir şekilde görmez; kendisinde olup bitenlere karşı şaşkınlık içerisindedir. Ergen, sanki kendisini sıkıştıran deruni bir kararsızlık içerisindedir. Bu kararsızlık ve şaşkınlık ortamında, içgüdüsel olarak Allah’a yönelir. Dinî inanç ve değerler bir anda onun için büyük bir önem kazanır. Bunların ifade ettikleri anlamları, ölümü, cennet ve cehennemi, kaderi, insanlar arası eşitsizlikleri ilk olarak derinlemesine düşünmeye başlar (Hökelekli, 2005, s. 269).

Ergenlik çağı “dinî uyanış” veya “dine dönüş” çağı olarak da nitelenebilir. Bu dönem kişinin gerçeği ilk defa şuurlu, anlaşılır, açık-seçik anlamaya başladığı dönemdir. Bu dönemde kazanılan yüksek sentezlere erişebilme gücü, gelişen ve genişleyen duygu ve heyecanlar, ergende sağlam bir dünya görüşüne sahip olma ihtiyacını ortaya çıkarır ve bu onun dine yönelişinde önemli görev icra eder (Mehmedoğlu, 2004, s. 89-90).

Bireyde asıl anlaşılan ve kavranılan şuurlu dediğimiz din anlayışı 12 yaşından sonra görülmeye başlar. Yetişkinlerin inanış özelliklerini yansıtan bu inanış düzeyinde, bireyin daha önce sergilemiş olduğu aile ve toplum geleneğine bağlı inanış biçiminin terk edildiği görülür. Ancak çocuğun bireysel dinî anlayışının oturması da hemen gerçekleşen ve birden ortaya çıkıveren bir şey değildir. Bu süreç, bedeninde ve zihninde meydana gelen değişimler sonucunda şaşkınlık içinde olan bireyin Allah’a yönelmesi, huzuru O’na yönelmede bulmasıyla başlar (Hökelekli, 2005, s. 268-269). Zihinsel gelişim açısından soyut düşünce seviyesine ulaşan birey olayları daha gerçekçi bir gözle görmeye başlar. Bireyin dinî konulara ilgisi artmıştır ancak bu ilgi daha önceki dönemlerde olduğu gibi şartsız kabul şeklinde değil, eleştirel bir anlayışla verilen bilgileri yorumlayıcı ve tenkit edici bir yapıya sahip olmuştur. Bu sayede ergen, iradesiyle hareket eden ve hareketleri şuurlu bir yapıya sahip bir birey haline gelmiştir. Dinin, algıdaki değişimler sebebiyle daha ciddiye alındığı görülür (Fersahoğlu, 1998, s. 72).

12-13 yaşlarındaki çocuğun zihinsel gelişimine baktığımız zaman, Allah’ı bütün özellikleriyle algılayabilecek bir kapasiteye ulaştığını görüyoruz. Ancak bu, Allah’a imanın güvencesi olamamaktadır. Zihinsel sebeplilik ilkesine önem veren bireyin Allah kavramı üzerinde uzun düşünme eylemleri gerçekleştiği görülür. Ergenliğin bunalımlı evresi olan 14-

18 yaşlara ulaşmadan önce birey yüksek bir dinî ilgi sergiler ve helal, haram, ibadet, günah, sevap gibi dinî esaslara büyük önem verir (Hökelekli, 2005, s. 269-270). Soyut işlemler döneminde bulunan bireyle ilgili ortaya konulan verilerin ışığında, bu dönemdeki bireyin daha önceki dönemlerde elde ettiği tecrübeler ve bu dönemdeki kazandığı zihinsel yeterliliği bir araya getirmesiyle kendi kişiliğini tecrübe ederek yeni bir yetişkin olma çabası içinde olduğu görülür. Bu dönemdeki kişiliğini tecrübe etme faaliyetlerinin başarıya ulaşması, erdemli bireyin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Zaten yaşanan dengesizlik ve gerilimin amacı da erdemli bir kişilik yapısında dengeye kavuşmaktır. Bu dengeye ulaşmada, önceki dönemlerde aile ve okulda yapılan öğretim ve eğitimin etkisi gözardı edilemez (Mehmedoğlu, 2004, s. 81-84).

### **3. 2. Ahlâkî Gelişim**

Ahlâk gelişiminin farklı tanımları bulunmaktadır:

Ahlâk, bireyin doğru ile yanlış ayırt edebilmesini sağlayan ilkeler ve değerler bütünüdür. Kimi psikologlar ahlâk gelişiminin bilişsel gelişim ile sosyal gelişimin arasında bir gelişim dönemi olduğunu, kimileri de sosyal gelişimin bir alt boyutu olduğunu ileri sürmüşlerdir (Yeşilyaprak (Ed.), 2004, s. 127).

Ahlâk gelişimi “bireyin ilk yaşlardan başlayarak toplumca beğenilen, iyi ve doğru davranışları öğrenerek yapmasıdır” (Başaran, 1998, s. 184).

“Bireylerin zamanla bağımsızlaşması, kendi değerlerini özgür olarak seçmesi ve kararlarını özgür olarak vermesidir” (Çileli, 1986, s. 109).

Ahlâk gelişimi, çocukların belirli davranışlarını doğru ya da yanlış olarak değerlendirmelerine rehberlik eden ve kendi eylemlerini yönetmelerini sağlayan ilkeleri kazanmaları sürecidir (Onur, 2000, s. 173).

Ahlâk gelişimi, “Toplumun tüm değerlerine kayıtsız şartsız edilgin bir uyumu değil, topluma etkin bir uyumu sağlamak için değerler sistemi oluşturma” (Senemoğlu, 2002, s. 68) anlamına gelmektedir.

“Bireyin, toplumca kabul edilmiş olan görüşleri, inançları demek olan ‘değer yargıları’ ile ‘kültürel çevreye uyumunun gelişimidir” (Binbaşoğlu, 1995, s. 183).

Ahlâk gelişimi, genellikle çocukların sorumluluk sahibi yetişkin davranışlarını taklit etmesiyle ortaya çıkmakta ve toplum tarafından kabul gören davranışlarla desteklenmesi olarak adlandırılır (Karaca, 2007, s. 71).

Piaget, ahlâk gelişimiyle ilgili çeşitli tanımlar yapmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:



Ahlâk gelişimi; “Özel kurallara dayanan ahlâktan, neyin doğru, neyin yanlış olduğu hakkında daha genel kavramlara ulaşmaktır; Sınırlama ahlâkından yardımlaşma ahlâkına geçiştir; Göksel adalet –her yerde hâzır ve nâzır olan adalet– anlayışından, ceza veren bir kişinin bulunması gerektiği fikrine geçiştir; dış baskılarla başkalarının öğüt ve zorlamalarıyla oluşan ahlâktan, kaynağını kendi içindeki ölçülerden alan iç ahlaka geçiştir; oyun kurallarının keyfi olmadığını, karşılıklı anlayış ve saygıya dayandığını kavramadır. Başkalarının eylemleri konusunda bir yargıya varırken bu eylemlerin oluştuğu ortamı anlamak için gittikçe artan bir istek ve yetenektir” (Mangır ve Koca, 1987, s. 8-9).

Kişilere doğru ve yanlış ile ilgili ölçütler arasında ayırım yapma gücü kazandıran ve kişileri, sosyal davranış yönünden giderek etkili duruma getiren olgunlaşma süreci anlamında da kullanabiliriz.

Bireyin ahlâk gelişimi sayesinde toplumun ilkeleri ve geleneklerine göre kendisini denetleyebilmesi gerekir. Birey toplumsal kuralara göre kendisini denetleyebiliyorsa, içten denetimli; çevresindeki insanların etkisi altında ya da zorlamasıyla kararlarını alıyorsa, dıştan denetimli ahlâk gelişimine sahiptir. Örneğin, bir sınavda örgenciler sınıfta gözetmen varken kopya çekmiyor; gözetmen sınıftan çıkınca kopya çekiyorlarsa, dıştan denetimlidirler. Örgenciler gözetmenin varlığına bağlı olmadan kopya çekmiyorlarsa, içten denetimlidirler (Doğan ve Tosun, 2003b, s. 45).

Ahlâk gelişimi, çocuğun etrafındakilerle ilk ilişkileri sonucu başlar ve özellikle üç yaşından itibaren dil kullanımıyla pekişir. Birçok psikoloğa göre, ahlâk gelişimi kişilik gelişiminin bir parçasıdır. Çocuk tıpkı anne babasının genel tavırlarını, cinsiyetlerine ait rollerini benimsediği gibi onların ahlâk anlayışlarını da benimser. Çocuğun anne babanın ahlâk anlayışlarını benimsemesinde anne babadan diğer yetişkinlerden takdir görme isteği ve cezalandırılma korkusu rol oynar. Bu nedenle okul öncesi çocukluk dönemi ve o dönemde çocuğun içinde yetiştiği çevre, çocuğun ahlâk anlayışının gelişiminde önemli yer tutar (Fişek ve Yıldırım, 1993, s. 78).

Ahlâk gelişimi bireyin ruhsal, sosyal, zihinsel ve kişilik gelişimi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Kişilik ve ahlâk gelişiminin temelleri, çocukluk döneminin ilk beş yılında atılmaktadır. Ahlâk gelişimi, kişilik gelişiminin bir alt sistemi ve onun ayrılmaz bir parçası olup benliğin gelişimi gibi kişiliğin diğer öğeleri ile birlikte, ergenlik ve gençlik çağında belirginleşerek hayat boyu gittikçe artan bir açıklıkla ortaya çıkar (Mehmedoğlu, 2005, s. 93).

İnsan ahlâkî davranışları bilmiş olarak doğmuyor. Bu davranışların farklı toplumlarda, farklı değerlendirilmesi onların sonradan öğrenilmiş olduklarını gösteriyor. Biz nasıl davranmamız gerektiğini yaşadığımız toplumun fertlerinden öğreniriz ve daha sonra da yeni

gelen nesle aktarıyoruz. Bu durumda ahlak öncelikle bir eğitim meselesi. Bu da tüm toplumun okul ve her insanın da bu okulun hem öğretmeni hem öğrencisi olduğu anlamına gelir. İnsan ahlâk kurallarını öğrenmek ve öğretmekle kalmaz, aynı zamanda bunları değiştirir ve başka insanlara yeni davranış örnekleri de sunabilir (Güngör, 1995, s. 16-18).

Çalışmamızda ilköğretim okullarında 6. 7. ve 8. sınıflarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersini okuyan bireyler bu çağlarda son çocukluk (erinlik) ve ergenlik dönemini yaşamakta olduklarından 6. sınıftan 8. sınıfa kadar geçirdikleri ahlâkî gelişim süreçleri incelenmiştir. Ahlâkî gelişim sürecinde karşımıza iki önemli kuram çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Piaget'in, diğeri ise Lavrance Kolhberg'in (1927-1987) ahlâkî gelişim kuramıdır.

### **3. 2. 1. Son Çocukluk Dönemi Ahlâkî Gelişim (Erinlik Dönemi):**

Ülkemizde ön ergenlik döneminin; kızlarda 11, erkeklerde ise 12 yaşlarında görüldüğü, ergenlik döneminin ise kızlarda 12-20, erkeklerde 13-20 yaşlar arasında devam etmekte olduğu söylenebilir (Ayhan, 1997b, s. 93).

Ancak kişilerin hangi yaşlarda hangi dönemlerden geçeceği tüm alanlardaki gelişimi ile paralel ilerleme gösterdiğinden, her birey bu dönemleri farklı yaş veya ay dönemlerinde yaşayabilir. Kalıtım, beslenme, sağlık durumu, fizikî çevre, iklim şartları ve sosyal çevre kişinin gelişimini etkileyen en önemli faktörlerdendir. Bu faktörler dikkate alındığında kişiler arası gelişim evrelerinde ufak farklılıkların olması normaldir.

Ahlâkî gelişim üzerine çalışmalar yapan Piaget, ahlâkî gelişime bilişsel bir olay gözüyle bakar. Ahlâkî kuralların anlaşılması bilişsel gelişimle paralel olarak gelişir. Çünkü çocuğun ahlâkî kuralları anlaması ile onlara uyması arasında bir paralellik vardır. Bu sebeple daha çok kuralların anlaşılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Kuralların anlaşılması ise belli bir zihinsel olgunlaşmayı gerektirdiği için bilişsel gelişme ahlâkî gelişim için temel bir gereklilik olarak ön plana çıkar. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta çevremizdeki birçok kişinin yanlış yaparken onun yanlış olduğunu bilerek yapmasıdır. Ahlâkî davranış, bu yönüyle içsel bir yapıya sahiptir ve davranışların alt yapısını oluşturan duyguların kontrolü önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır. Ahlâkî akıl yürütmenin ilk çocuklukla ergenlik arasında gitgide anlamlı bir biçimde değiştiğini, değişimlerin düzenli ve tahmin edilebilir bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bireyin ahlâkî yapısı tahmin edilebilir bir gelişim ortaya koymaktadır. Bu özellik sayesinde biz, bireyin olması gereken ahlâkî gelişim düzeyini ve özelliklerini tahmin edebilir ve varsa eksiklikleri tespit edebiliriz. Bu tespite dayanarak da uygun çalışmalarını yapma imkânına sahip oluruz. Bu sebeple, ahlâkî gelişimin bireyin düşünce yapısındaki değişimle aynı özelliklere sahip olması, ahlâkî gelişimin dayandığı ilkeleri anlayabilmek için önemlidir (Gander ve Gardiner, 2004, s. 283-284, 289-290).

Ahlâkî gelişimin; bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak üç temel ögeye dayandığı ifade edilmiştir. Birey bilişsel gelişim düzeyi sayesinde ahlâkî kuralları anlar, yorumlar, duyguları ile yanlış mı doğru mu olduğuna karar verir ve davranışa dönüştürür (Gander ve Gardiner, 2004, s. 283). Burada önem kazanan şey, karar verme aşamasında rol oynayan duygunun bireyi nasıl bir tavra yönlendireceğidir. Bu aşamada duygunun gelişimi ve eğitimle ne kadar değiştirilebileceği önem kazanır. Duygunun özelliklerini anlamak için de insanın gelişim özelliklerini bilmek gerekir. İnsanın bu yönüyle daha çok gelişim ve öğrenme psikolojisi ilgilenmektedir (Fersahoğlu, 1998, s. 35-36).

Piaget, zihinsel gelişim kuramında bireyin ahlâkî gelişimini, zihinsel gelişimle paralel giden bir oluş olarak görür. Bilişsel gelişim ile toplumsal deneyimler çocuğun kuralları, yasaları ve kişiler arası sorumlulukların anlamını daha güçlü bir biçimde kavramalarına yardımcı olur. Piaget ahlâkî gelişmeyi iki aşamada incelemektedir:

1. Ahlâkî Gerçekçilik (Başkalarının Kurallarına Uyuma) Aşaması: 5-10 yaş arasındaki çocuklar kurallara karşı güçlü bir saygı duygusu geliştirirler. Yani onlar bir diğerinin kanununa tabi olma durumundadırlar. Çocuğun otoriteye olan saygısı, onun yetişkinlerin kurallarının kutsal, değişmez olduğunu düşünmesine sebep olur. Bu yaştaki çocuğun bilişsel sınırlılıklarının, onun ahlâkî kanunları fiziksel kanunlarla karıştırmasına ve bu kanunları sabit, değişmez dışsal varlıklar olarak görmesine yol açtığına inanır (Doğan ve Tosun, 2003a, s. 108).

Çocuk ahlâkî bir konuda, bir doğru bir de yanlış taraf olduğunu ve doğrunun kurallara uymak olduğunu düşünür. Yanlış davranışlar ise yetişkinlerin onaylamadığı ya da cezalandırdıkları davranışlardır. Bu dönemdeki çocuklar, bir davranışın yanlış olup olmadığını, davranış sahibinin niyetinden çok, nesnel sonuçlarına göre değerlendirirler. Örneğin, bu aşamadaki çocuk, kötü niyeti olmaksızın kapının arkasındaki 10 bardağı kıran çocuğun, gizlice kurabiye almaya çalışan ve 1 bardağı kıran çocuktan daha yaramaz olduğu yargısına varır. Çünkü çocuk sonucu sadece fiziksel sonucuna göre değerlendirmekte ve niyeti göz ardı etmektedir (Güngör ve diğerleri, 2005, s. 74-75).

2. Ahlâkî Özerklik ( Görecelik) Aşaması: Bu aşamaya çocuk 10–11 yaşında ulaşmaya başlamaktadır. Bu dönemde çocuğun sosyal çevresi genişlemiş, akran gruplarından oluşan arkadaş sayısı artmıştır. Çocuğun diğer çocuklarla ilişki içine girmesi, çeşitli fikirlerle tanışmasına, bunlar arasında kıyaslamalar yapmasına ve böylece kurallar hakkındaki fikirlerinin değişmesine sebep olur. Ahlâkî ilkeleri değiştirmeye başlar. Gelişmekte olan yeni ahlâk, kurallara kayıtsız şartsız itaati ve saygıyı gerekli kılan heteronom ahlâkın yerini almaya başlar. Bu dönemde ahlâk kuralları artık değişmez değildir. Çocuk bu kuralların insanlar

tarafından konulduğunu ve anlamaya dayalı olduğunu, yine şartlara göre değiştirilebileceğini fark edebilir hale gelir (Doğan ve Tosun, 2003a, s. 109).

Bağımsız ahlâk dönemi, ortalama 8-12 yaşları arasını kapsamına rağmen, 11-12 yaşlarındaki çocuklarda daha çok kendini gösterir. Çocuk bu dönemde kendini başkalarının yerine koyabilecek ve durumu başkalarının bakış açından görebilecek güce erişmiştir (Kaya, 1993, s. 37).

Bu dönemde, yapılan yanlış davranışta, bozulan kurallarda niyete dikkat edilmektedir. Birey yanlış yapsa da hangi niyetle yaptığı artık önemlidir. Sadece olayların fiziksel sonuçlarına bakılmamaktadır. Piaget, çocukların yaşıt gruplarına karşı daha duyarlı oldukları ölçüde daha özerk duruma geldiklerini ve yaşıtlarınıninkiyle uyuşan ahlâk stratejilerini kabul etme eğiliminde olduklarını belirtir. Bunu model alma ya da taklit süreci ile değil, daha çok benmerkezcilikte bir azalma olduğu ve böylece bir başkasının bakış açısını alabildikleri ve işbirliği halinde karşılıklılık ilkesiyle davranabildikleri için yaparlar (Güngör ve diğerleri, 2005, s. 76).

Bağımsız dönemdeki çocuğun hırsızlık ve yalan konusundaki yargılarında içgörü geliştirmiş, durumu başkalarının bakış açısında görme (başkasının rolünü üstlenme) yeteneği gelişmiştir. Kandırma niyeti ile söylenmiş bir yalan, masum bir hatadan daha kötüdür. Yalan söylemek hatalıdır, çünkü yalan yetişkinlerin kuralını çiğnemekten öte, karşılıklı güveni ve sosyal etkileşim için gerekli işbirliğini yok edici unsurları içerir (Kaya, 1993, s. 188). Piaget, çocuğun yaşı ilerledikçe olgunlaşmasının ve çevrenin de etkisiyle bağımlı ahlakı bırakıp bağımsız ahlâka yönelerek daha olgun adalet yargılarına ulaştığını belirtmiştir. Artık çocuk, karşısındaki insanın iç dünyasını, niyetini hesaba katarak, kendini ve onu bu ölçülerle yargılayabilecektir (Mangır ve Koca, 19879, s. 10). Çocuğun bu dönemde ahlâk kurallarının gerçek anlamını kavradığı görülür. Çocuk, kuralı kendi vicdanının verdiği bir karar biçiminde kabul etmeye başlar. Kural, çocuğu kendi benzerlerine bir karşılıkla bağlar. Örneğin çocuk, başkalarıyla anlaşabilmek ve karşılıklı ilişkide bulunabilmek için yalan söylememek gerektiğini anlar. Artık cezalandırılmamak için değil, kendisine güvenilmesini istediği için yalan söylememeye başlar. Ahlâk kuramını bu biçimde benimsemiş olan çocuk, kurala uyulmadığında, cezanın zorunluluğu kanısında değildir. Kötü bir davranışta bulunan çocuğa davranışının ne için kötü olduğu anlatılırsa herkes onun yaptığı biçimde davranırsa, işbirliğinin bozulacağı açıklanırsa, bu çocuğun aynı kabahati tekrarlamayacağına inanılabilir. En iyi cezalar, canını yakan cezalar değil, çocuğun davranışlarının karşılıklı ilişkileri bozduğunu duyurtan cezalardır (Şemin, 1979, s. 22).

Bu dönemde çocuk, dış baskılarla, başkalarının öğüt ve zorlamaları ile oluşan bağımlı ahlâktan, kaynağını kendi içindeki ölçülerden alan iç-bağımsız ahlâka geçmektedir. Başkalarının davranışları konusunda bir yargıya varırken, benmerkezciliği azalarak, başkalarının haklarını da göz önünde tutarak yargıda bulunmakta ve karşılıklılık ilkesine göre davranmaktadır. Duruma göre gerektiğinde kurallar değiştirebilmektedir. Ahlâkî olaylar değerlendirilirken birinci dönemden farklı olarak, bu dönemde olaylardaki iki ya da daha fazla bilgi parçasını birlikte görebilmekte, niyetleri sonuçlardan daha fazla dikkate almaktadırlar (Kaya, 1993, s. 188). Cezanın da adil ve suça uygun olması gerektiğine inanır (Şengün, 2003, s. 35).

Bağımsız ahlâkın gelişmesi için gerekli adalet kavramı gelişimi konusunda Piaget şöyle demektedir: “Yetişkin kural ve örnekleri ile etkilenmekle birlikte, adalet kavramının gelişimi, genellikle bu etkilerden bağımsız gelişir ve gelişimi için en önemli etmen, çocukların aralarında yaşadıkları karşılıklı saygı ve dayanışmadır. Bu nedenle adalet kavramının çocuk zihninde gelişimi çoğunlukla, yetişkinler yardımı ile değil yetişkinlere rağmen gerçekleşir” (Çileli, 1986, s. 42).

Bağımsız ahlâk döneminde ahlâkî davranışlar, öznel sorumluluğa (moral relativizm) göre değerlendirilmektedir. Öznel sorumluluk akranlarla işbirliği içinde gerçekleştirilen etkinlikler sonucu oluşur. Zihin gelişimi açısından da, kendisini başkalarının yerine koyabilme ve olayları onların açısından görebilme yeteneğini gerektirir (Çileli, 1986, s. 35).

Çocuk, sempati ve karşılıklı saygı uyandırmak için doğru söylemenin ve ona göre davranmanın bir zorunluluk olduğunu anladığında otonomiye erişmiş demektir. Bu bakımdan karşılıklılık, otonominin nedeni gibi görünür. Vicdan her türlü dış baskıdan bağımsız, bir ideali zorunlu olarak aldığı zaman ahlaki otonomi var demektir. Ahlâkî zorunluluk başkaları ile ilişkinin varlığını içerir. Karşılıklılık ve karşılıklı saygıdan başka artık birey kendisine yapılacak işlemin ne biçimde olmasını istiyorsa, başkalarına karşı da aynı biçimde davranılmasını bir gereksinme olarak duyar. Bu iyilik ahlâkı, karşılıklı anlaşmaya dayanan kurallara karşı duyulan saygıdan doğar (Şemin, 1979, s. 23).

Kohlberg de Piaget gibi çocuk ve yetişkinlerin, belirli durumlarda davranışlarını yöneten kuralları nasıl yorumladıklarını incelemiştir. Ancak Piaget’den farklı olarak Kohlberg, araştırmasını, çocukları oyunda gözleyerek değil, çocuklara ve yetişkinlere, ahlâkî ikilemleri kapsayan belirli durumlar vererek, onlara bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak yürütmüştür.

Kohlberg’in ahlâkî gelişim kuramına baktığımızda; Piaget’den farklı olan şeylerden biri, bilişsel gelişmeyi ahlâkî algılama için gerekli görürken, ahlâkî kurallara uyum için

güvence olarak görmemesidir. Ona göre 9 yaşından önce gelenek öncesi evre yaşanmaktadır ve ergenlik döneminde geleneksel düzeye ulaşılır. Gelenek sonrası düzeye ise yirmi yaşından sonra ulaşılır, ancak bu düzeye sadece bazı kişiler ulaşabilir. Çünkü yaş olarak daha büyük olan birçok suçlu da bu düzeyde bir ahlâk algılamasına sahiptir (Mehmedoğlu, 2005, s. 89).

Kohlberg ahlâkî gelişimde belli başlı üç evre tanımlamaktadır:

1. Gelenek Öncesi Düzey: Bu dönem okul öncesi döneme denk gelmektedir. Çocuk kendi için iyi olan her şeyi iyi, kendi için kötü olan ve acı veren her şeyi kötü olarak algılar. Bu düzeyde ahlâk değerlerinin temelini bireyin dışından kaynaklanan oluşumlar veya ihtiyaçlar belirler. Kendisiyle ilgili olma baskındır. Güç ve otoriteye itaat, cezalandırılma korkusu belirleyicidir. Eylem ve hareketler sonuçlarına göre değerlendirilir. Başka bir kişiyle tek boyutta ilgilenme hâli görülür. Kişide temel güdü, kendi ihtiyaçlarını tatmin etmedir. Başkalarının ihtiyaçları ona yarar sağlamadığı sürece ilgisini çekmez

2. Geleneksel Düzey: Bu aşama okul çağıyla başlayarak ergenliğin başlangıcına kadar devam eder. Somut düşünce yeteneğinin gelişmesiyle birlikte çocukta toplumun iyi-kötü, doğru-yanlış kavramları yerleşir. Burada ahlâk değerlerinin temeli iyi ve doğru rollere dayanır. Ancak bu evrede çocuk, iyi ve doğru olanı ödülle sonuçlandığı için benimsemekte, kötü ve yanlış olandan ceza getirdiği için kaçınmaktadır. Başka bir ifadeyle iyi-kötü, doğru yanlış kavramlarını içine sindirip özümseyememiştir (Çileli, 1986, s. 59-60).

İnsan topluluklarına ve grup normlarına önem verme, iki yönlü iletişim, temel güdü iyi çocuk olup kabul görmektir. Toplumdaki düzene önem verme durumunda, sadece itaat söz konusu olmayıp, toplumu muhafaza etmek esastır.

3. Gelenek Ötesi Düzey: Ahlâk değerleri evrensel esaslara dayanır. Toplumun bütününe kararları doğrudur. Toplum kararları herkes anlayabildiği takdirde değişebilir. Doğru olan şey, insanlar arasındaki fikir ve anlaşmalardır. Evrensel etik prensipler, doğru ferdin vicdanından doğan şeydir ve doğrular bütün insanlar, milletler için geçerlidir. En önemli etik prensipler adalet, eşitlik v.b. kavramlardır. Bu prensipler tüm yasalardan yücedir. 6-8. sınıf çocukları, Kohlberg'e göre geleneksel düzeyde bir ahlâkî yapıya sahiptirler. Bu düzey; ilk olarak, karşılıklı kişiler arası beklentiler, ilişkiler ve kişiler arası uyma evresi ile ikinci olarak da toplumsal sistem ve vicdan evrelerinden oluşur (Gander ve Gardiner, 2004, s. 286-287). Bu dönemin ilk evresinde çocuğun ahlâkî kararlarında aile yönlendirmesinin büyük fonksiyonu vardır. Bu, başkalarına kendini kabul ettirme çabasıyla kaynaklanır. Benmerkezcilikten kurtulmaya başlayan bireyin başkalarını anlayarak, onlarla güven ve nezaket ölçüleri çerçevesinde bir ilişki kurma çabası içinde olduğu görülür (Cüceloğlu, 2006, s. 354).

Ahlâkî gelişim sürecinde insanın karakteri önemli rol oynar. Karakter kişiliğin ahlâkla ilgili yönü olarak tanımlanmaktadır. Ergenliğin başlangıcı sayılan erinlik dönemi, karakterin sarsıntı geçirdiği bir dönemdir. Bu dönemde, çocuğun karakter gelişimine yardım edecek toplumsal yaşamı yeniden düzenlemek gerekir. Özellikle bu çağda, çocuklar iyi karakter örneklerine ihtiyaç duyar. Okuduğu kitaplar, gördüğü filmler, konuştuğu insanlar, toplumda yaşanan olaylar, gencin karakter gelişimini etkiler (Binbaşoğlu, 1988, s. 196-198).

Karakter esas itibariyle çocukla anne-baba arasındaki sıkı ilişkilerden ve çok kuvvetli duygusallıktan oluşmaktadır. Karakter doğrudan doğruya anne-babanın çocuğa yaptıkları muamelelerden doğmaktadır. Anne-babası çocuğa nasıl davranmışsa, çocuk başkalarına karşı öyle hareket edecektir. Karakterin oluşumunda ve çocuk anne-baba etkileşmesi sürecinde sevgi ve disiplin önemli rol oynamaktadır. Aileden başkasını örnek almak ahlâk değerlerini, davranış biçimlerini yeniden meydana getirmekten çok ailede öğrenilenleri kuvvetlendirmeye yaramakta ve anne-babanın öğrettiği değerleri farkına varılacak derecede değiştirmemektedir. Aile dışında hiçbir şey, hatta okul bile, doğrudan doğruya kuvvetli bir etki yapmamaktadır (Şemin, 1979, s. 110-111).

Ele aldığımız Piaget ve Kohlberg'in ahlâk gelişimlerinin eğitim açısından sonuçlarını şu şekilde sıralamamız mümkün olabilmektedir:

- Çocuk ahlâkî davranışlara ve ahlâkî söylemlere yönlendirilmelidir.
- Çocuğun mizacına uygun kuralları öğrenmelerini sağlayacak ortam ve yöntemler düzenlenmelidir.
- Bazı olaylar hakkında, ahlâkî empati kurmasını sağlayacak ortamlar oluşturulmalıdır.
- İlköğretim çocuklarının bilişsel yapıları, kuralları ve ahlâk ilkelerini anlamaya yetmez. Kuralları soyut kavramlarla uygulamak yerine, yapıp yaşayarak benimsetmek gerekir. Kurallar nedenleriyle birlikte yaşantıya aksettirilmesi gerekmektedir.
- Anne, baba ve öğretmenler iyi birer örnek teşkil etmek zorundadırlar.
- Daha üst basamaktaki ahlâkî düşünmeyi sağlayacak ortamlar oluşturulmalıdır.
- Kendi bilişsel ve ahlâkî durumlarını eleştirel bir şekilde düşünceleri sağlanmalıdır.
- Bazı yaşantı ve davranışların yanlışlığı çocuğu demoralize etmeyecek şekilde çocuğa yansıtılmalıdır.
- Toplumun ahlâk anlayışını ve kurallarını anlamaya yönlendirilmelidir.
- Günümüzdeki incelemeler, yapılan öğrenme yaşantılarının ahlâk gelişim hızını güçlendirmektedir.

### 3. 2. 2. Ergenlik Dönemi Ahlâkî Gelişim:

Psikologlar tarafından seküler anlamda ergenlerin ahlâkî gelişimlerini açıklamaya çalışan birçok psikolojik tabanlı ahlâkî gelişim kuramı öne sürülmüştür (Windmiller, 1995, s. 227). Biz bunlardan en çok öne çıkan Piaget ve Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramlarını incelemeye çalışacağız.

“Ergenlik” günümüzde bireyde gözlenebilen hızlı ve sürekli bir gelişme evresi olarak tanımlanır (Yavuzer, 2005, s. 262).

Ülkemizde ön ergenlik döneminin; kızlarda 11, erkeklerde ise 12 yaşlarında görüldüğü, ergenlik döneminin ise; kızlarda 13-20, erkeklerde 14-20 yaşlar arasında devam etmekte olduğu söylenebilir (Ayhan, 1997b, s. 93).

Ergenlik dönemindeki ahlâk anlayışları, daha fazla genelleşerek ve olduğu gibi aktarılıp ergen benliğinin birer parçası haline gelerek temelde iki yönde gelişme gösterirler (Hökelekli, 2005, s. 23).

Yani bireyin, kendine ait kişisel bir değer sisteminin varlığının farkına vardığı dönem, ergenlik dönemidir. Çünkü bu dönemdeki birçok değişken, ahlâkın seviyeli bir şekilde benimsenip benimsenmeyeceğini veya değer yargılarının toplumda mevcut olan otoriteye bağlı kalarak, geleneksel şekilde algılanıp algılanmayacağını belirler (Windmiller, 1995, s. 249). Bu bağlamda döneme ilişkin özel ahlâk kurallarının yerini, genel ve dinsel ahlâk kuralları alır (Armaner, 1980, s. 101) ve ergenler için din ile ahlâk birbirlerinden ayrılmadan algılanır (Gruber, 1979, s. 17). Bu dönemde, çevrenin ergenden beklentileri olan doğruları kendisinin bulmasını istemesi, iç kontrol gücünü ifade eden vicdan gelişimini hızlandırarak dış kontrolü ortadan kaldırır. Bu açıdan gelişim dönemleri içerisinde bireylerin ahlâk konusunda en hassas oldukları dönem, ergenlik yıllarıdır denebilir (Armaner, 1980, s. 101).

Bu dönemdeki ahlâkî uygulamaya gelince, ergenlere ahlâkî değerlerin direkt aşılması pedagojik olarak uygun değildir. Onlara, fikirlerinin tutarsızlıklarını ve fikirleri arasındaki çatışmalarını görmelerine imkân tanıyarak, ahlâkî değerlerin bu yolla aşılmasına çalışılması, ergenlerde ahlâkî değerlere ilişkin temel bilişsel sürecin yeniden yapılanmasına imkân sağlayabilir (Windmiller, 1995, s. 250). Ahlâk-din ilişkisi, bu açıdan değerlendirildiğinde, kendi kendini yönetebilen ergenlerin gerçekten ahlâk ve karakter sahibi oldukları söylenebilir. Bu anlamda ergenlik döneminin en belirgin moral davranış özelliğinin, kendi kendini yönetme yeteneğinin gelişmesi olduğunu ifade etmek de mümkündür. Dolayısıyla ergenin ahlâkî gelişimi ile kişilik gelişimi arasında önemli bir ilişki vardır. Bu bağlamda ergenin, dini olgunluk ve moral gücü açısından uyumlu bir kişilik geliştirebilmesinde kendini doğru değerlendirebilme, dengeli ve sürekli bir öz kavrama sahip



olabilme ve kendini olduğu gibi kabul edebilme gibi bazı önemli psikolojik olgular vardır (Armaner, 1980, s. 109-110). Öte yandan ergendeki ahlâkî gelişimin etkileri, başta anne-babası olmak üzere çevresindeki büyükleri ile olan ilişkilerinde de görülebilir. Bu anlamda ergen, anne-babasının davranışlarını eleştirir ve kendi kişiliğini tamamlayabilmek için sevgi ve saygı duyduğu yetişkinlerin söz ve davranışlarındaki uyuma dikkat eder. Örneğin, bir kimse dürüstlük taslayarak kendi çıkarları için bir takım davranışlarda bulunuyorsa, ergen bu durumu kendi moral ölçüleriyle bağdaştıramaz (Armaner, 1980, s. 102).

Ahlâk kurallarına, cezadan korkulduğu için değil, zaruri oldukları için uyulur. Bu durum ergende, alışkanlığa dayanan dış disiplinin tersine bir iç disiplinin gelişmesini sağlar (Hökelekli, 2005, s. 23). Bu dönemde ahlâkî faziletler ve dindarlık da önemini hissettirir, ergenin sahip olduğu ya da olmaya çalıştığı dinî kişiliğin sosyal alanda da kendini göstermesiyle ahde vefa, cömertlik, sadakat gibi kavramların anlamları daha da hissedilerek içselleştirilir (Şentürk, 1997, s. 110). Öte yandan, ahlâkın toplumsallaşmasıyla birlikte ergenlerde hak ve adalet fikri de egemen olmaya başlar. Dolayısıyla ergenler, haksızlık yapan ve eşit davranmayan kimselere karşı sert tepki verebilirler. Ancak ergenliğin ilk yıllarında görülen bu reaksiyon, dönemin sonlarına doğru kısmen azalır. Bu ve benzeri davranışları gösteren ahlâkî gelişim içerisindeki ergenler göz önüne alındığında, ergenleri; uyumlu, kendi kendini yönetebilen, itaatkâr, uyumsuz ve inatçı ergenler diye bazı ahlâkî tiplere göre sınıflandırmak da mümkündür (Hökelekli, 2005, s. 24-27).

Ergenlik döneminde gençler, genellikle yetişkinlerin kendilerinden istediği törel davranışları sorgulama, anlama ve bunlardan beğendiklerine inanma çabası içindedirler. Anne-babanın veya diğer yetişkinlerin, bir davranışın kötülüğüne ya da iyiliğine ilişkin görüşlerini körü körüne benimsemek istemezler. Ahlâkî değerlerini önceki görüşlerinin üzerine kurmakla birlikte, gereksinmelerini yanıtlayacak biçimde değişikliğe uğratarak yeniden oluştururlar (Başaran, 1998, s. 153).

Bu dönemde gençler, duruma göre esnek hareket edecek bir yetenek kazanırlar. Her şeyi aklın süzgecinden geçirme eğilimindedirler. Bunun sonucu olarak vicdan, oldukça yüksek bir düzeye erişir. Kişi, artık kendi kendini denetleyebilir hale gelmektedir. Bu çağda gençler, ahlâkî şahsiyetlerini büyük ölçüde kazanmış olduklarından bundan sonraki hayat tecrübeleri onların ahlâkî yargılar üzerinde fazla etkili olamamaktadır (Güngör, 1998, s. 17).

Ergenlik döneminde gençler kendilerine ülküsel ahlâkî değerler seçerler. Ahlâkî davranma istekleri güçlüdür. Eğer gençler, kafalarında canlandırdıkları bu yüksek ahlâkî değerlere ulaşamazlarsa suçluluk ve utanma duygusu geliştirirler. Gençler ülküleştirdikleri ahlaki değerlere göre, yalnız kendilerini değil başkalarını da değerlendirirler (Başaran, 1998,

s. 153). Bunun sonucu olarak hak ve eşitlik görüşü kişinin davranışlarına egemen olur. Haksızlık yapan, eşit davranmayan kimselere karşı sert tepki gösterirler. Özellikle ergenliğin ilk yıllarında görülen bu durum, ergenliğin sonlarına doğru kısmen azalır. Fakat yine de yaşam boyunca sürer gider. Bu nedenle, bu çağdaki çocuklara daha adil davranmak gerekir (Binbaşoğlu, 1995, s. 201).

Gençler disipline karşı değildirler. Ancak, onların istedikleri disiplin, çocukluk yıllarına göre değişmiştir. Gençler, kötü davranışlarından dolayı cezalandırılmayı ya da yerilmeyi hoş karşılamazlar. Verilecek birçok cezayı çocuksu bulur ve bağımsızlıklarını göstermek için bu cezalara karşı gelirler (Başaran, 1998, s. 153). Bu nedenle bu çağ, çocuğun eğitime en çok gereksinme duyduğu bir dönemdir. Bu sebeple gençlere rehberlik edecek davranışlar sergilemek gerekmektedir. Yani, öğüt verme yerine iyilikle yardım etmek, doğru yolu somut örneklerden yararlanarak göstermek vb. örnekler verilmelidir. Zaten bu dönemde gençlerin hiç katlanamadıkları eylemlerden biri de öğüt dinlemektir (Binbaşoğlu, 1995, s. 201).

Ergenlik çağından başlayarak gençler soyut düşünce yetilerini kullanarak anne-babalarının davranışlarını yeniden değerlendirmeye başlarlar. Onların doğru dediklerinin her zaman geçerli olmadığını görürler. Tutarsız davranışlarını daha iyi ayırt eder, çelişkileri anlayarak onlar eleştirirler. Genç bunu yaparken kendine özgü bir ahlâk anlayışı, tutarlı bir değer sistemi oluşturmaya çalışmaktadır. Kimi zaman toplumun değer yargılarını tümünden yadsıyormuş gibi konuşur. Bir süre sonra katıksız bir idealist kesilir. Toplumunu bir anda düzene sokacak, kötülükleri ortadan kaldıracak çözümler önerir (Güngör, 1998, s. 52).

Aslında genç durmadan değişen duygularıyla, çeşitli dış etkiler arasında bocalamaktadır. Arkadaş kümelerinin ve diğer yetişkinlerin davranışlarıyla, basında okudukları ve çevresinde tanık olduğu karmaşık gerçekler, onların seçim yapmasını zorlaştırmaktadır (Yörükoğlu, 1993, s. 53).

Gençler için her koşulda en doğru davranışı seçmek, en uygun tutumu takınmak kolay değildir. Anne-babasından öğrendiği sade kurallar gencin yeni karşılaştığı durumlarda yetersiz kalabilir. Bu nedenle yeni koşullara uyum sağlaması, birçok seçenekten birini seçmesi gerekmektedir. “Annem-babam her şeyin doğrusunu bilir” inancı çocuklukta kaldığı için kendi kararını kendi vermek zorundadır. Kimi zaman doğru yolu bulamaz, o zaman doğru da olmasa anne-babasının öğüdüne karşı gelmek ona bağımsızca verilmiş bir karar gibi görünür. Arkadaşlara uymak da onu kendi başına karar vermenin zorluğundan bir süre için kurtarır (Yörükoğlu, 1993, s. 54).

Ahlâkî gelişimin her evresinde örneklilik esastır. Bu nedenle gençlerle iletişim halinde bulunan yetişkinler davranışlarına dikkat etmeli ve gençlere örneklilik vasfını yerine getirmelidir. Gençler bu dönemde ahlaki yargılarını oluşturmak için yetişkinlerin desteğine ihtiyaç duyarlar. Yetişkinler bu konuda gençlere rehberlik etmelidir. Rehberlik esnasında ise gençlere ne çok baskı yapılmalı ne de aşırı özgürlükçü tutumlar takınılarak onlar başıboş bırakılmalıdır. Gerekli serbestlik verilerek ahlâkî gelişimleri için ihtiyaç duydukları konularda onlara destek olunmalı ve ahlâkî yargılarını oluşturmak için rehberlik yapılmalıdır (Binbaşoğlu 1995, s. 213).

Çocuk bu dönemde bağımsız ahlâk dönemindedir. Çocuğun bu dönemde ahlâk kurallarının gerçek anlamını kavradığı görülür. Çocuk, kuralı kendi vicdanının verdiği bir karar biçiminde kabul etmeye başlar. Kural çocuğu kendi benzerlerine bir karşılıkla bağlar. Örneğin çocuk, başkalarıyla anlaşabilmek ve karşılıklı ilişkide bulunabilmek için yalan söylememek gerektiğini anlar. Artık cezalandırılmamak için değil, kendisine güvenilmesini istediği için yalan söylememeye başlar. Ahlâk kuramını bu biçimde benimsemiş olan çocuk, kurala uyulmadığında, cezanın zorunluluğu kanısında değildir. Kötü bir davranışta bulunan çocuğa davranışının ne için kötü olduğu anlatılırsa herkes onun yaptığı biçimde davranırsa, işbirliğinin bozulacağı açıklanırsa, bu çocuğun aynı kabahati tekrarlamayacağına inanılabilir. En iyi cezalar, canını yakan cezalar değil, çocuğun davranışlarının karşılıklı ilişkileri bozduğunu duyurtan cezalardır (Şemin, 1979, s. 22).

Bu dönemde çocuk, dış baskılarla, başkalarının öğüt ve zorlamaları ile oluşan bağımlı ahlâktan, kaynağını kendi içindeki ölçülerden alan iç-bağımsız ahlâka geçmektedir. Başkalarının davranışları konusunda bir yargıya varırken, benmerkezciliği azalarak, başkalarının haklarını da göz önünde tutarak yargıda bulunmakta ve karşılıklılık ilkesine göre davranmaktadır. Duruma göre gerektiğinde kurallar değiştirebilmektedir. Ahlâkî olaylar değerlendirilirken birinci dönemden farklı olarak, bu dönemde olaylardaki iki ya da daha fazla bilgi parçasını birlikte görebilmekte, niyetleri sonuçlardan daha fazla dikkate almaktadırlar (Kaya, 1996, s. 188).

Bağımsız ahlâkın gelişmesi için gerekli adalet kavramı gelişimi konusunda Piaget şöyle demektedir: “Yetişkin kural ve örnekleri ile etkilenmekle birlikte, adalet kavramının gelişimi, genellikle bu etkilerden bağımsız gelişir ve gelişimi için en önemli etmen, çocukların aralarında yaşadıkları karşılıklı saygı ve dayanışmadır. Bu nedenle adalet kavramının çocuk zihninde gelişimi çoğunlukla, yetişkinler yardımı ile değil yetişkinlere rağmen gerçekleşir” (Çileli, 1986, s. 42).

Ergenlik döneminde ailenin otoritesi çocuk üzerinde fazla etkili olamasa da gençler anne babalarının onları desteklemelerine ihtiyaç duyarlar. Büyüklerinden ilgi ve destek göremeyen, ahlâkî gelişimleri yetersiz kalmış, doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü hayatlarında belirleyememiş, değerler edinememiş ergenler bu fırtınalı dönemi atlatmak için çareyi yanlış alışkanlıklara başvurmakta arayabilir.

Bu dönemde duygular ve istekler, davranışlar üzerinde çok fazla etkilidir. Büyüklerinin düşüncesine göre değil kendi anlayışına göre hareket etme isteği fazladır. Ergenin duygularının sürekli değişim göstermesi, fiziki güçlerini ve duygularını kontrol altına almakta zorlanması ölçülü hareketlerde bulunmasını engelleyebilir. Örneğin 13 yaşında ürkek davranışlar gösteren ergen, 14 yaşında dışa dönük olarak yaşamayı yeğleyebilir. Kendine güven duyarak, hayatı ve yaşamayı sevdiğini ifade eder. 13 yaşında dünyayı daha ciddi olarak algılayan, 14 yaşında hayata biraz daha rahat bakmaya başlamıştır. Aile bağlarını önemsemeye başlamıştır. 15 yaşında ise sorunlar kendini göstermeye başlar. Duyguları çok hassaslaşmıştır. Hep başkalarından onu anlamasını bekler. Bağımsızlık duygusu kazanmıştır. Ev içinde iletişimi azalmıştır. Çocuk muamelesinden hoşlanmaz. Rekabete heveslidir. Anne, baba ile gezmek onu çok fazla mutlu etmez (Dodurgalı, 1996, s. 272).

Kohlberg'e göre ise bireyler, ergenlik dönemiyle birlikte geleneksel düzeyin ikinci evresini yaşarlar. Bu evrede birey, içinde bulunduğu toplum veya grubun kurallarına zorunluluk olmadığı takdirde uyan bir birey portresi çizer. Artık rollerin kişiler arası ilişkiler ya da güdülerden farklı olduğunu kavrayan birey, rolleri ve sistemin bakış açısını benimsemeye başlar (Gander ve Gardiner, 2004, s. 287).

Çocuğun sosyal ortama katılması ile birlikte kararları bazında aile sınırlarını aşmaktadır. Bu noktada devreye içinde yaşadığı toplumun kuralları gelmektedir. Bireyin görevini yapması, yasalara uyması ve yasayı temsil eden otoriteyi dinlemesi ahlâkî davranış olarak adlandırılır (Cüceloğlu, 2006, s. 354).

Ergenlik dönemine girmesiyle birlikte bireyin yaşadığı karmaşaların ahlâkî gelişimde de ortaya çıktığı görülür. Birey, bu sebeple bazı ahlâkî ikilemleri yaşayabilir. Örneğin cinsel davranış, uyuşturucu kullanımı, küçük hırsızlıklar ve küçük yasadışı eylemler gibi (Gander ve Gardiner, 2004, s. 472).

Ergenlik dönemiyle birlikte bireyin davranışlarında sosyal etki önem kazanmaktadır. Birey üzerinde oluşan sosyal etki daha çok akran grupları olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde birey erdemi anlama noktasında yeni bir kıyaslama yapar. Ahlâk kuralları da bu yüzden katı ve değişmezlikten uzaktır. Düşüncedeki değişim ile birlikte daha soyut kavramların anlaşılması başarıldığı için birey davranıştaki niyetleri de düşünmeye başlar

(Mehmedođlu, 2005, s. 89). Ayrıca dūřünme gücündeki deđiřimin de bireyin ahlâkî deđerlendirmelerindeki bu deđiřmelerde etkisi vardır (Cücelođlu, 2006, s. 352).

Buradan hareketle bu değişmelerde bireyin oluşturmaya çalıştığı dengede ihtiyaç duyduğu bilgilerin verilmesi, öğretim faaliyetlerinin başarıya ulaşmasını sağlayacak önemli bir etkendir. Bireyin ortaya konulan özelliklerinin bilinmesi ise yapılacak öğretimi yönlendirecektir.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### İLKÖĞRETİM II. KADEME DİN KÜLTÜRÜ ve AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA AHLÂK ÖĞRENME ALANINDA KULLANILAN HADİSLERİN DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde; hadisler, öğrencilerin gelişim düzeyine uygunluğu ve eğitim-öğretim açısından uygunluğu şeklinde iki temel başlık altında aşağıdaki şekilde sınıflandırılarak incelenmiştir:

1. Hadislerin Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu
  1. 1. Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler
  1. 2. Hadislerin Öğrencilerin Bilişsel ve Dil Gelişim Düzeylerine Uygunluğu
  1. 3. Hadislerin Öğrencilerin Ahlâkî Gelişim Düzeylerine Uygunluğu
2. Hadislerin Eğitim-Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesi
  2. 1. Hadislerin Konu ve Kazanımları Desteklemesi Açısından Uygunluğu
  2. 2. Hadislerin Didaktik Açısından Uygunluğu
3. Genel Değerlendirme

6, 7 ve 8. sınıf müfredatında yer alan ahlâk öğrenme alanında, her sınıf düzeyinde bir üniteye yer verilmiştir. Bu üniteler şu şekildedir:

- İslam'ın Sakınılmasını İsteddiği Davranışlar (6. sınıf 5. ünite)
- Din ve Güzel Ahlâk (7. sınıf 5. ünite)
- İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar (8. sınıf 5. ünite)

#### 1. 6. SINIF 5. ÜNİTE: “İSLAM’IN SAKINILMASINI İSTEDİĞİ BAZI DAVRANIŞLAR” ÜNİTESİNDE KULLANILAN HADİSLERİN DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

##### 1. 1. 6. Sınıf 5. Ünite “İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar”

##### Ünitesinde Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler:

6. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabında ahlâk öğrenme alanında “İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar” başlıklı üniteye yer verilmiştir. İslamiyet’in sakınılmasını istediği davranışlar anlatılırken de konular yer yer hadislerle desteklenmiştir. Üniteye yer verilen hadislerin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabındaki kullanımları aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

Hadislerin 6. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki Kullanımı	Hadislerin Kaynaklarında Kullanılan Meali
<p>1- Doğru sözlülük, iyiliğe, iyilik de cennete götürür... Yalan, kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür... (Buhari, Edep, 69. Hadis)</p>	<p>1- <i>Şüphesiz doğruluk, iyiliğe götürür, İyilik de cennete götürür. Şüphesiz bir kimse doğru hareket ederse siddik (çok doğru) zümresinde olur. Şüphesiz yalan, kötülüğe götürür, Kötülük de cehenneme götürür. Şüphesiz bir kimse yalanla hareket eder, sonunda Allah katında kezzab (çok yalancı) olarak yazılır (Buhari, Edep 69; Müslim, Birr 103).</i></p>
<p>2- Bizi aldatan bizden değildir (Müslim, İman, 43. Hadis).</p>	<p>2- Buğday ıslaklığı üzerine Resulullah şöyle buyurdu: O ıslak kısmı müşterilerin aldanmaması için üste koysaydım da insanlar görseydiler ya. <i>Bizi aldatan bizden değildir (Müslim, İman 43; Tirmizi, Büyü 74).</i></p>
<p>3- Münafiğin alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verince sözünde durmaz. Kendisine bir şey emanet edilince ona hıyanet eder (Buhari, İman 24. Hadis).</p>	<p>3- <i>Münafiğin belirtisi üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verince sözünden döner. Kendisine güvenildiğinde hıyanetlik yapar (Buhari, İman 24; Müslim İman 107).</i></p>
<p>4- Bir gün Peygamberimiz ashabına: "Gıybet nedir, biliyor musunuz?" diye sordu. Onlar "Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Gıybet, kardeşinizden, onun hoşlanmayacağı şekilde söz etmenizdir." buyurdu. Ashaptan biri: "Ya Resulallah! Ya kardeşim, benim konuştuğum gibiyse yine de gıybet etmiş olur muyum?" dedi. Hz.</p>	<p>4- <i>Bir gün Peygamberimiz ashabına: "Gıybet nedir, biliyor musunuz?" diye sordu. Onlar "Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Gıybet, kardeşinizden, onun hoşlanmayacağı şekilde söz etmenizdir." buyurdu. Ashaptan biri: "Ya Resulallah! Ya kardeşim, benim konuştuğum gibiyse yine de gıybet etmiş olur muyum?" dedi. Hz.</i></p>

<p>Peygamber şöyle buyurdu: "Arkadaşın konuştuğun gibiyse gıybet etmiş olursun, konuştuğun gibi değilse iftira etmiş olursun" (Müslim, Birr 70. Hadis).</p>	<p><i>Peygamber şöyle buyurdu: "Arkadaşın konuştuğun gibiyse gıybet etmiş olursun, konuştuğun gibi değilse iftira etmiş olursun"</i> (Müslim, Birr 70; Ebu Davud, Edeb 40; Tirmizi, Birr 23).</p>
<p><b>5-</b> "Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların güvende olduğu kimsedir" (Buhari, İman, 4. Hadis).</p>	<p><b>5-</b> Ey Allah'ın Resülü, hangi Müslüman en üstündür? dediler. O da: "<i>Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların güvende olduğu/kurtulduğu kimsedir.</i>" buyurdu (Buhari, İman, 4; Müslim, İman 64).</p>
<p><b>6-</b> Ey insanlar! Kanlarınız, mallarınız, haysiyet ve şerefleriniz Rabb'inizle buluşacağınız güne kadar... mukaddes ve mükerremdir (Buhari, 61. Hadis).</p>	<p><b>6-</b> <i>Ey insanlar! Muhakkak ki Kanlarınız, mallarınız ve namuslarınız şu memleketinizde şu ayınızda şu gününüz gibi haramdır. İleride Rabb'inizle buluşacaksınız ve yaptıklarından sizi sorguya çekecektir.</i> Burada bulunan, bulunmayana bunu iletin. Böylece burada olan belki kendisinden daha kavrayışlı bir kimseye bildirmiş olabilir (Buhari, Meğâzi 77; Müslim, Kasâme 29).</p>
<p><b>7-</b> Birbirinize kin gütmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz (Müslim, Birr, 32. Hadis).</p>	<p><b>7-</b> <i>Birbirinize kin gütmeyiniz, birbirinizi kıskanmayınız, birbirinize sırt çevirip alâkanızı kesmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz.</i> Bir Müslümanın Müslüman kardeşine üç günden fazla dargın durup selam vermemesi helal değildir (Müslim, Birr 32; Buhari, Edeb 57).</p>



<p><b>8-</b> Şu iki kişi dışında hiç kimseye imrenmek doğru değildir. Biri Allah'ın kendisine verdiği doğru bilgiyle amel eden ve bunu başkalarına da öğreten bilge kişi, diğeri de Allahın kendisine verdiği malı hak yolda harcayan zengin ve cömert kişi (Buhari, İlim 15. Hadis; Zekât, 5. Hadis; Ahkam, 3. Hadis).</p>	<p><b>8-</b> <i>Resulüllah (s.a.v): "Ancak iki konuda imrenme (ğıpta) vardır: Allahın, kendisine mal verip de bu malı hak yolda harcatığı kimse ile Allah'ın kendisine ilim (hikmet) verip de bu ilimle (hikmetle) hüküm veren ve bu ilmi (hikmeti) öğreten kimseye."</i> buyurdu (Buhari, İlim 15; Zekat, 5; Ahkam, 3; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 268).</p>
<p><b>9-</b> Abdullah İbn-i Mes'ûd, sahabeler arasında en güzidelerden biriydi. Kısa boylu, biraz çelimsizceydi. Bir gün, bir ağaca çıktı. Orada bulunanlardan bazıları, onu ağaçta görünce, ince ve çelimsiz bacaklarına bakıp gülmeye başladılar. Şaka ile karışık bu güzide sahabiyi, biraz küçümsediler, onunla alay ettiler. Peygamber Aleyhisselam onları işitti, gördü ve şöyle ikaz etti:</p> <p>"Mahşerde sevabı Uhud Dağı'ndan daha ağır gelecek biri için, neden böyle gülüyorsunuz?" (Selim Gündüzalp, Peygamberimizin Hayatından Seçilmiş Öyküler 2, s. 110).</p>	<p><b>9-</b> <i>Abdullah ibn-i Mes'ûd, sahabeler arasında en güzidelerden biriydi. Kısa boylu, biraz çelimsizceydi. Bir gün, bir ağaca çıktı. Orada bulunanlardan bazıları, onu ağaçta görünce, ince ve çelimsiz bacaklarına bakıp gülmeye başladılar. Şaka ile karışık bu güzide sahabiyi, biraz küçümsediler, onunla alay ettiler. Peygamber Aleyhisselam onları işitti, gördü ve şöyle ikaz etti:</i></p> <p><i>"Mahşerde sevabı Uhud Dağı'ndan daha ağır gelecek biri için, neden böyle gülüyorsunuz?" (Müslim, Fezailü's-Sahabe 109; Tirmizî, Tefsir, Maide 3056).</i></p>
<p><b>10-</b> Bir kimseye günah olarak Müslüman kardeşini hor görmesi yeter (Buhari, Edep, 57. Hadis).</p>	<p><b>10-</b> <i>Bir Müslümanın Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi ona kötülük olarak yeter. Her Müslümanın diğer Müslümana ırzı, malı ve kanı haramdır (Buhari, Edep 57; Müslim, Birr 32).</i></p>
<p><b>11-</b> Bir gün Peygamberimiz ashabına şöyle dedi:</p> <p>- "Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse</p>	<p><b>11-</b> <i>Bir gün Peygamberimiz ashabına şöyle dedi:</i></p> <p><i>- "Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse</i></p>

<p>cennete giremez.”</p> <p>Sahabeden biri şu soruyu sordu:</p> <p>-Ey Allah'ın Resulü! Kişi, elbisesinin veya ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır (bu da kibire girer mi), bunun üzerine Hz. Peygamber ona şu cevabı verdi:</p> <p>- “Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, hakka karşı direnmek ve insanları küçük görmektir (Tirmizi, Birr, 61. Hadis).</p>	<p><i>cennete giremez.”</i></p> <p><i>Sahabeden biri şu soruyu sordu:</i></p> <p><i>-Ey Allah'ın Resulü! Kişi, elbisesinin veya ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona şu cevabı verdi;</i></p> <p><i>- “Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir ise hakkı kabul etmemek ve insanları hor görmektir (Tirmizi, Birr 61; Müslim, İman 147; Ebu Davud, Edeb 29).</i></p>
<p><b>12-</b> Kötü zanda bulunmaktan sakının. Çünkü zan, sözlerin en yalanıdır (Buhari, Edep, 58. Hadis).</p>	<p><b>12-</b> <i>Zandan sakınınız. Çünkü zan, sözün en yalanıdır. Kulak hırsızlığı yapmayınız. Gizli mahrem konuları incelemeyiniz. Almayacağınız malın fiyatını artırmayınız. Birbirinize hasetlik yapmayınız. Birbirinize kızmayınız. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz (Buhari, Edep, 58; Nikâh 45; Müslim, Birr 28).</i></p>
<p><b>13-</b> İyi ve güzel zan, imandandır (Ebu Davud, Cenaiz 13. Hadis).</p>	<p><b>13-</b> <i>İyi ve güzel zan, imandandır (Ebu Davud, Cenaiz 13; Buhari, Tevhid 15; Müslim, Tevbe 1; Tirmizî, Zühd 51).</i></p>
<p><b>14-</b> Müslümanların ayıplarını araştırmayın. Her kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teâlâ da onun ayıbını ortaya çıkarır ve evinin içinde bile olsa onu rezil eder (Tirmizi, Birr, 83. Hadis).</p>	<p><b>14-</b> <i>Müslümanların ayıplarını araştırmayın. Her kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teâlâ da onun ayıbını ortaya çıkarır ve evinin içinde bile olsa onu rezil eder (Tirmizi, Birr, 8).</i></p>
<p><b>15-</b> Müslümanların kusurlarını örten kimsenin, Allah da dünyada ve ahirette ayıplarını örter (Tirmizi, Birr 30. Hadis).</p>	<p><b>15-</b> <i>Bir kul bu dünyada başka bir kulun ayıbını örterse kıyamet gününde de Allah onun ayıbını örter (Tirmizi, Birr 30; Müslim, Birr 72).</i></p>

<p><b>16-</b> Ne mutlu o kimseye ki kendi kusurlarını düzeltmeye çalışmaktan, başkalarının kusurlarıyla ilgilenmeye vakit bulamaz (Muhtarül- Ehadis, s. 96).</p>	<p><b>16-</b> <i>Ne mutlu o kimseye ki kendi kusurlarını düzeltmeye çalışmaktan, başkalarının kusurlarıyla ilgilenmeye vakit bulamaz (Muhtarül- Ehadis, s. 96; İmamı Münâvi, Feyzü'l Kadir 4/281).</i></p>
<p><b>17-</b> Büyük günahlar; Allah'a ortak koşmak, anne ve babaya isyan etmek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir (Buhari, Eyman, 16. Hadis).</p>	<p><b>17-</b> Hz. Peygamber: "Bakın büyük günahların en büyüğünü bildireyim mi" buyurdu. Oradakiler: "Evet bildir, ey Allah'ın Resülü," dediler. "<i>Allah'a ortak koşmak, anne ve babaya karşı gelip eziyet vermek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir.</i>" buyurdu (Buhari, Eyman, 16; Buhari, Şehadat 10; Müslim, İman 143; Tirmizî, Şehadat 3).</p>
<p><b>18-</b> Allah'ın rızası, anne babanın rızasındadır. Allah'ın gazabı da anne babanın gazabındadır (Tirmizi, Birr 3. Hadis).</p>	<p><b>18-</b> <i>Allah'ın rızası, anne babanın rızasındadır. Allah'ın gazabı da anne babanın gazabındadır (Tirmizi, Birr 3).</i></p>
<p><b>19-</b> Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir (Tirmizi, Birr, 15. Hadis).</p>	<p><b>19-</b> <i>Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir (Tirmizi, Birr, 15; Ebu Davud, Edeb 58).</i></p>
<p><b>20-</b> Yaşlılara saygı gösterip ikramda bulunmak, Allah'a saygıdandır (Ebu Davud, Edeb, 20-23. Hadis).</p>	<p><b>20-</b> <i>Yaşlılara saygı gösterip ikramda bulunmak, Allah'a saygıdandır (Ebu Davud, Edeb, 20-23).</i></p>
<p><b>21-</b> Sizden biriniz, bir kötülüğü gördüğünde onu eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse dili ile düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, bu sonuncusu</p>	<p><b>21-</b> <i>Sizden biriniz, bir kötülüğü gördüğünde onu eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse dili ile düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, bu sonuncusu</i></p>

imanın en zayıfıdır (Müslim, İman 77. Hadis).	<i>imanın en zayıf olanıdır</i> (Müslim, İman 77; Ebu Davud, Salat 248).
---	--

6. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâk öğrenme alanında “İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar” ünitesinde kullanılan hadis sayısı 21’dir. Bu hadislerin on altısı tam meal şeklinde verilmiş olup ancak hadis içerisinde aynı anlama gelen (eş anlamlı) kelimeler birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Diğer beş hadis’in ise, konuyu destekleyecek ilgili metin seçilerek kısmen alıntılanarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Macit, 2011, s. 110-127).

## **1. 2. Hadislerin Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu**

### **1. 2. 1. Hadislerin Öğrencilerin Bilişsel ve Dil Gelişim Düzeylerine Uygunluğu**

6. sınıf düzeyinde ahlak öğrenme alanında toplamda 21 hadis’e yer verilmiş olup, bunlara öğrencilerin bilişsel ve dil gelişimleri açısından bakıldığında öğrencilerin seviyelerine uygun, sade ve akıcı bir dilin kullanıldığı görülmüştür. Ünite de bazı din dilinin kendi vasfından dolayı Arapça kavramlara da yer verilmiştir. Kelime ve kavramların bazıları parantez içinde verilen ek bilgilerle desteklenmiş olup bazılarında ise ek bilgilere yer verilmemiş ve kelime anlamı ya öğrencinin araştırma yöntem ve tekniğini geliştirmeye dönük bırakılmış ya da kitabın son kısmındaki sözlük bölümüyle kelimenin anlamı verilmeye çalışılmıştır.

“İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar” ünitesinin kazanımlarının neler olduğu konusunda yıllık plan bu konuda bize bilgi vermektedir. Bu ünite deki kazanımlar, “İslamiyet’in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışları belirterek ayet ve hadislerden örnekler verir.”, “İslamiyet’in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler.”, “Kötü davranışlardan sakınmaya istekli olur.”, “İslamiyet’in sakınmamızı istediği davranışların bireyde görülme nedenlerini araştırarak bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.”, “Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirmede bulunur.”, “Felâk Sûresi’ni ezbere okur ve anlamını söyler.” şeklinde sıralanmıştır.

Bu kazanımlar paralelinde oluşturulacak konular, konulara uygun olarak öğretimde kullanılacak hadislerin bireyin kişiliğini oluşturmaya yardımcı olacağı ve öğrencilerin bilişsel gelişimlerine de fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bireyin kişiliğinin oluşması

sırasında kullanabileceği bazı değer yargılarının ona sunulması kişiye rehberlik anlamında yön verebilecektir. Bu doğrultuda 6. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanında “İslam Dininin Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar” ünitesinde yer verilen hadislerde, genel olarak öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olmayan bir konu veya kelimenin olmadığı ve öğrencinin dini gelişim özelliklerine genel olarak uygun hadislerin kullanılmış olduğu söylenebilir.

Ünitede, “Yalan Söylemek ve Hile Yapmak” konu başlığı altında yer verilen “Doğru sözlülük, iyiliğe; iyilik de cennete götürür... Yalan, kötülüğe; kötülük de cehenneme götürür...” (Buhari, Edep, 69. Hadis) hadisi, öğrencilerin yaşantısında doğru olmasının getireceği ödül ve bunun karşıtı olarak kötü alışkanlık ve davranışların da kişiye yaptırım olarak ne getireceği belirtilmiş olup kendilerini korumalarında onlara rehberlik yapmakta ve öğrencilerin bilişsel seviyelerine hitap etmektedir. Yine aynı konu altında yer verilen “Bizi aldatan bizden değildir.” (Müslim, İman, 43. Hadis) hadisi, toplumsal yaşantımızda aldatmanın olamayacağı kesin ve açık bir dille ifade edilmekte, hakkaniyet duygusunun geliştiği ve bilişsel olarak çocukta gelişmekte olan sorgulama ve analiz etme yeteneği göz önünde bulundurulacak olursa bu hadisin 6. Sınıf öğrencisinin bilişsel seviyesine uygun olduğu söylenebilir. Yine aynı konu başlığı altında “Not Edelim” etkinliğinde yer verilen “Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verince sözünde durmaz kendisine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet eder.” (Buhari, İman, 24. Hadis) hadisi, yaşantımızda ve sosyal ilişkilerimizde dikkat edilmesi gerekenleri açık ve anlaşılır bir dille üç maddede toplamış, bu da sosyalleşme duygusunun öğrencide geliştiği göz önünde bulundurulacak olursa bu hadisin bu dönem öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olduğu söylenebilir.

“Gıybet ve İftira” konu başlığı altında yer verilen hadislerin konu başlığını destekleyici nitelikte olduğu görülmektedir. Etkinlik olarak yer verilen “Peygamberimiz ahabına “Gıybet nedir, biliyor musunuz?” diye sordu. Onlar: "Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Gıybet kardeşinizden, onun hoşlanmayacağı şekilde söz etmenizdir.!" buyurdu. Ashaptan biri: "Ya Resulallah! Ya kardeşim, benim konuştuğum gibiyse yine de gıybet etmiş olur muyum? dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Arkadaşın konuştuğum gibiyse gıybet etmiş olursun, konuştuğum gibi değilse iftira etmiş olursun.” (Müslim, Birr, 70. Hadis) hadisi, arkadan konuşmayı, olumsuz sözler söylemeyi kötü bir davranış olarak nitelemektedir. Böyle bir durum toplumdaki bireyler arasında sevgi ve saygıyı azaltmakta, insanların birbirlerine karşı güveni zedelediği için de arkadaşlık ve dostluk ilişkilerini bozmaktadır. Bu dönemdeki öğrenci gelişimi göz önüne alındığında bu hadisin de

6. sınıf öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olduğunu söyleyebiliriz. Yine aynı konu başlığı altında “Not Edelim” etkinliğinde yer verilen “Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların güvende olduğu kimsedir.” (Buhari, İman 4. Hadis) hadisi de Müslüman’ın kim olduğunu anlaşılır bir dille ifade etmekte olup, bu gelişim dönemindeki çocuğun buradaki anlamı algılayabilecek seviyede bulunduğu ifade olunabilir.

Bilişsel gelişim dönemi olarak yetişkin fitratı içine girmeye hazır olan 6. sınıf öğrencisi, “Hırsızlık” konu başlığı altında yer verilen, “Ey insanlar! Kanlarınız, mallarınız, haysiyet ve şerefleriniz Rabbinizle buluşacağınız güne kadar... Mukaddes ve mükerremdir.” (Buhari, 61. Hadis) hadisi, mülkiyet hakkına tecavüzü açıkça yasaklamakta olup, bilişsel gelişim olarak sorgulayabileceği bir dönemde olduğu için öğrencinin bu anlamdaki davranışlarına ve beklentilerine cevap niteliğinde olacağı değerlendirilebilir.

“Haset Etmek” konu başlığı altında kullanılan “Birbirinize kin gütmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah’ın kulları! Kardeş olunuz” (Müslim Birr 32. Hadis) hadisi ile ve yine aynı başlık altında yer verilen “Şu iki kişi dışında hiç kimseye imrenmek doğru değildir. Biri Allah’ın kendisine verdiği doğru bilgiyle amel eden ve bunu başkalarına da öğreten bilge kişi, diğeri de Allah’ın kendisine verdiği malı hak yolda harcayan zengin ve cömert kişi.” (Buhari, İlim 15. Hadis; Zekât 5. Hadis; Ahkâm, 3. Hadis) hadislerini öğrenciler zihinlerinde anlamlandırabileceklerdir. Öğrencilerin bu hadislerle toplumsal yaşantılarıyla ilişki kurabilecekleri âşikârdır. Dolayısıyla öğrencinin çevresindeki insanlarla ilişkilerindeki birçok davranışını olumlu yönde etkileyebilecek hadislere yer verildiği söylenebilir. Bu anlamda kullanılan hadislerin, amacına hizmet etmekte, öğrencinin bilişsel yönden ihtiyaç ve duygularına cevap vermekte olduğu da kaydedilmesi gereken bir hakikattir.

“Alay etmek” konu başlığı altında etkinlik olarak yer verilen “Abdullah İbn Mes’ûd, sahabeler arasında en güzidelerden biriydi. Kısa boylu, biraz çelimsizceydi. Bir gün, bir ağaca çıktı. Orada bulunanlardan bazıları, onu ağaçta görünce, ince ve çelimsiz bacaklarına bakıp gülmeye başladılar. Şaka ile karışık bu güzide sahabiyi, biraz küçümsediler, onunla alay ettiler. Peygamber Aleyhisselam onları işitti, gördü ve şöyle ikaz etti:

"Mahşerde sevabı Uhud Dağı’ndan daha ağır gelecek biri için, neden böyle gülüyorsunuz?" hadisinde öğrenci, bir kimsenin gülünç, kusurlu ve eksik yönlerini küçümseyerek alay konusu yapmanın, onun onur ve gururunu zedeleyebileceğini sorgulayabilecek bir gelişim aşamasındadır. Dolayısıyla ilgili hadisten de bu mânâyı çıkarabilecek şekilde olduğu söylenebilir.

“Büyüklenmek (Kibir)” konu başlığı altında “Bir kimseye günah olarak Müslüman kardeşini hor görmesi yeter.” (Buhari, Edep 57. Hadis) ve yine aynı konu başlığı altında etkinlik olarak yer verilen “Bir gün Peygamberimiz ashabına şöyle dedi:

- “Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez.” Sahabeden biri şu soruyu sordu:

-Ey Allah’ın Resulü! Kişi, elbisesinin veya ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır. (bu da kibire girer mi?), bunun üzerine Hz. Peygamber ona şu cevabı verdi:

- “Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir hakka karşı direnmek ve insanları küçük görmektir.” (Tirmizi, Birr 61. Hadis) hadisinin de toplumu oluşturan kişiler arasında bireysel farklılıklar olabileceği ancak bu farklılıkların küçümsemeyi gerektirmediği, doğruluğu ilke edinmeyi, haktan ve adaletten ayrılmamanın gerekliliğini kavrayabilecek bir gelişim döneminde olduğu için, öğrenci seviyesine uygun ve gerekli açıklıkta verildiği söylenebilir.

“Kötü Zanda Bulunmak” konu başlığı altında “Kötü zanda bulunmaktan sakının. Çünkü zan, sözlerin en yalanıdır” (Buhari, Edep 58. Hadis) ve yine aynı konu başlığı altında “İyi ve güzel zan, imandandır” (Ebu Davud, Cenaiz 13. Hadis) hadisleri kötü zannın toplumsal ilişkileri olumsuz etkileyebileceği, sevgi, saygı ve güveni azaltabileceğini düşünmesi, iyi zannın ise Allah’a inancın bir göstergesi olduğunu bilmesi 6. Sınıf öğrencilerinin gelişim seviyelerine katkıda bulunabilecek hadisler olarak değerlendirilebilir.

“Başkalarının Kusurlarını Araştırmak” konu başlığı altında “Müslümanların ayıplarını araştırmayın. Her kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teala da onun ayıbını ortaya çıkarır ve evinin içinde bile olsa onu rezil eder.” (Tirmizi, Birr 83. Hadis), “Müslümanların kusurlarını örten kimsenin, Allah da dünyada ve ahirette ayıplarını örter.” (Tirmizi, Birr 30. Hadis) ve yine aynı konu başlığı altında etkinlik olarak yer verilen “Ne mutlu o kimseye ki kendi kusurlarını düzeltmeye çalışmaktan, başkalarının kusurlarıyla ilgilenmeye vakit bulamaz.” (Muhtarü’l-Ehadis, s. 96) hadislerinin 6. Sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişim seviyelerine uygun olduğu, onlara toplumsal ve arkadaşlık ilişkilerinde rehberlik edebilecek hadisler olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

“Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık” konu başlığı altında kullanılan “Büyük günahlar; Allah’a ortak koşmak, anne ve babaya isyan etmek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir.” (Buhari, Eyman 16. Hadis), “Allah’ın rızası, anne babanın rızasıdır. Allah’ın gazabı da anne-babanın gazabındadır.” (Tirmizi, Birr 3. Hadis) ve “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.” (Tirmizi, Birr, 15. Hadis) ile “Yaşlılara saygı gösterip ikramda bulunmak, Allah’a saygıdır.” (Ebu Davud, Edeb, 20-23. Hadis) hadislerinin, bilişsel gelişim olarak soyut düşünme yeteneğini, sorgulama

ve analiz etme yeteneğini kazanmakta olan ve bununla birlikte yoğun olarak acıma, merhamet, şefkat ve empati duygularını yaşayan 6. sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişimlerine ve duygularına hitap eden ve onları bilişsel açıdan geliştirebilecek hadisler olduğu söylenebilir.

“Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım” konu başlığı altında yer verilen “Sizden biriniz, bir kötülüğü gördüğünde onu eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse dili ile düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, bu sonuncusu imanın en zayıfıdır.” (Müslim, İman 77. Hadis) hadisi, toplumsal olarak görev ve sorumluluklarımızın bilincinde olup kötülüklerin yaygınlaşmaması ve engellenmesi için herkesin çaba harcaması gerektiği noktasında 6. sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişim seviyelerine hitap etmekte olup, onları bu konularda uyarabilecek ve yönlendirebilecek muhtevaya sahiptir denilebilir.

Ahlak öğrenme ünitesinde hadislerde geçen “alâmet, mukaddes ve mükerrem, hıyanet, haset etmek, sırt çevirmek, imrenmek, amel etmek, güzide, çelimsiz, mahşer, hor görmek, kibir, zan, Ahiret, Allah’a ortak koşmak, gazap, buğzetmek” kavramlarını öğrenciler duymuş olmasına rağmen burada bir tür kavram öğretimi gerekebilir. Bunu da ya kavramın anlamını bir cümleden oluşan bir tanımlama içerisinde ya birkaç kelimelik bir anlatımla ya da meydana getirilecek etkinliklerle sağlamanın mümkün olacağı düşünülebilir. Bu şekilde kavramların öğretimini kolaylaştırmak için bu kavramları içeren “Bulmaca Çözelim” başlığı adı altında bir etkinlik meydana getirilebilir ve öğrencilerden bulmacayı çözmeleri istenebilirdi. Yahut “Eşleştirelim” başlığı altında başka bir etkinlikle öğrencilere kavramlar ve bu kavramlara karşılık gelen mânâlar karışık bir şekilde verilerek, “mânâları karışık olarak verilmiş kavramları doğru bir şekilde anlamlarıyla eşleştiriniz.” şeklinde bir yöntem ve teknik ile sunulabilirdi. Bu şekilde düzenlenebilecek etkinliklerle öğrencilerin dikkatleri daha çok çekilebilir ve kavramların öğrenilmesi, günlük hayatta kullanılması, akılda tutulması, tekrar edilmesi ve öğrenilen bilginin başka alanlara transfer edilmesi de kolaylaşabilirdi.

“Mükerrem, hıyanet, güzide, hor görmek, zan, gazap, buğzetmek” kavramları, ders kitabının sözlük bölümünde açıklaması olmakla beraber “alâmet, mukaddes, haset etmek, sırt çevirmek, imrenmek, amel etmek, çelimsiz, mahşer, kibir, ahiret, Allah’a ortak koşmak” kavramlarının da ders kitabının arka sayfasında yer alan sözlük bölümünde açıklamasının verilmesi veya kavramın yanında parantez içinde ek bir bilgiyle sunulması hadisin öğretimi açısından daha uygun olurdu diye düşünmekteyiz.

Bu kavramların kullanıldıkları hadisleri tahlil ettiğimizde “İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Davranışlar” ünitesinin “Yalan Söylemek ve Hile Yapmak” konu başlığı altında kullanılan “*Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verince sözünde*



*durmaz, kendisine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet eder.”* (Buhari, İman. 24. Hadis) hadisinde geçen “alâmet” kavramının anlamına kitabın son sayfasındaki sözlük bölümünde yer verilmediği dikkatimizi çekmektedir. Hâlbuki bu kavram parantez içinde verilebilecek olan ek bir bilgiyle açıklanıp desteklenebilirdi. Aynı şekilde “hırsızlık” konu başlığı altında kullanılan “*Ey insanlar! Kanlarınız, mallarınız, haysiyet ve şerefleriniz Rabbinizle buluşacağınız güne kadar... Mukaddes ve mükerremdir.*” (Buhari, 61. Hadis) hadisinde geçen “mukaddes” kavramının anlamına sözlük bölümünde yer verilebilir veya kavram, parantez içinde ek bir bilgiyle desteklenebilirdi. Ancak burada kullanılan “mükerrem” kavramının anlamına sözlük bölümünde yer verildiği halde, yine de bu iki kavramın böyle bir arada kullanılmasının 6. Sınıf seviyesine uygun olmadığı dikkatimizi çekmektedir. Bunun yerine kavramsal olarak “haramdır” kavramının kullanılmış olması daha uygun olacağı değerlendirilmesine bizi götürüyor. Aynı şekilde “Haset etmek” konu başlığı altında kullanılan “*Birbirinize kin gütmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah’ın kulları! kardeş olunuz*” (Müslim Birr 32. Hadis) hadisinde geçen “haset etmek” kavramına da sözlük bölümünde yer verilebilir veya kavram yanında verilebilecek ek bir bilgiyle kavram açıklanabilirdi. Yine aynı hadiste geçen “Sırt Çevirmek” deyimini için de durum aynıdır. Yine aynı konu başlığı altında yer verilen “*Şu iki kişi dışında hiç kimseye imrenmek doğru değildir. Biri Allah’ın kendisine verdiği doğru bilgiyle amel eden ve bunu başkalarına da öğreten bilge kişi, diğeri de Allahın kendisine verdiği malı hak yolda harcayan zengin ve cömert kişi.*” (Buhari, İlim 15. Hadis; Zekat 5. Hadis; Ahkam, 3. Hadis) hadisinde geçen “imrenmek” kavramına da sözlük bölümünde yer verilebilir veya kavramın yanında verilebilecek ek bir bilgiyle kavram açıklanabilirdi. Yine aynı hadiste geçen “amel etmek” kavramı için de durum aynıdır. Aynı şekilde “alay etmek” konu başlığı altında kullanılan “*Abdullah İbn Mes’ûd, sahabeler arasında en güzidelerden biriydi. Kısa boylu, biraz çelimsizceydi. Bir gün, bir ağaca çıktı. Orada bulunanlardan bazıları, onu ağaçta görünce, ince ve çelimsiz bacaklarına bakıp gülmeye başladılar. Şaka ile karışık bu güzide sahabiyi, biraz küçümsediler, onunla alay ettiler. Peygamber Aleyhisselam onları işitti, gördü ve şöyle ikaz etti:*

*“Mahşerde sevabı Uhud Dağı’ndan daha ağır gelecek biri için, neden böyle gülüyorsunuz?”* hadisinde geçen “çelimsiz” kavramına sözlük bölümünde yer verilmesi mümkün olabilir veya kelimenin yanında parantez içinde ek bir bilgiyle desteklenebilirdi. Yine aynı hadiste geçen “mahşer” kavramı için de aynı şey söz konusu olabilirdi. Yine aynı şekilde “Büyükleme(Kibir)” konu başlığı altında kullanılan “*Bir gün Peygamberimiz ahabına şöyle dedi: - “Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez.” Sahabeden*

biri Şu soruyu sordu: -“Ey Allah’ın Resulü! Kişi, elbisesinin veya ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır. (bu da kibir’e girer mi?)”, bunun üzerine Hz. Peygamber ona Şu cevabı verdi:

-“Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir hakka karşı direnmek ve insanları küçük görmektir.” (Tirmizi, Birr 61. Hadis) hadisinde geöen “kibir” kavramına sözlük bölümünde yer verilmesi mümkün olabilir veya kelimenin yanında parantez içinde ek bir bilgiyle açıklanıp desteklenebilirdi. Aynı Şekilde “Başkalarının Kusurlarını Araştırmak” konu başlığı altında kullanılan “Müslümanların kusurlarını örten kimsenin, Allah da dünyada ve ahirette ayıplarını örter.” (Tirmizi, Birr 30. Hadis) hadisinde geöen “ahiret” kavramına sözlük bölümünde yer verilmesi mümkün olabilir veya kelimenin yanında parantez içinde ek bir bilgiyle açıklanıp desteklenebilirdi. Yine benzer Şekilde “Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık” konu başlığı altında kullanılan “Büyük günahlar; Allah’a ortak koşmak, anne ve babaya isyan etmek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir.” (Buhari, Eyman 16. Hadis) hadisinde geöen “Allah’a Ortak Koşmak” kavramına sözlük bölümünde yer verilmesi mümkün olabilir veya kelimenin yanında parantez içinde ek bir bilgiyle açıklanıp desteklenebilirdi. Böyle bir durum söz konusu olmadığı için hadisin anlaşılması, öğrenilmesi ve dolayısıyla hayatta uygulaması zorlaŐabilmektedir.

Mükerrem, hıyanet, güzide, hor görmek, zan, gazap, buğzetmek kavramlarının anlamları ders kitabının son sayfalarında yer alan sözlük bölümlerinde yer verildiğinden ve de 6. sınıf öğrencileri bilişsel gelişim döneminde bulunmaları itibariyle bu sözlük bölümünden faydalanarak hadislerin öğrenimi daha da kolay olabilmektedir.

Hadislerde kullanılan kavram ve terimler mânâlarına uygun bir Şekilde kullanılmıştır. Hadislerde kullanılan kelime, terim ve deyimlerin yazımında Türk Dil Kurumu’ nun ilkelerine uyulduğu dikkatimizi çekmektedir. Kullanılan hadislerin genel cümle yapıları 6. sınıf seviyesine uygun uzunlukta verilmiştir. Hadisleri incelediğimizde genel itibariyle bu kurala uygun hareket edildiği dikkatimizi çekmektedir. Cümlelerdeki kavramlar diziliŐ olarak dil kurallarına uygun bir Şekilde sıralanmıştır. Özne, nesne, yüklem Şeklinde genel olarak kurallı bir cümle dizilişi yapılmıştır. Hadislerde cümlelerin devrik oluŐuna pek rastlanılmamıŐtır.

### **1. 2. 2. Hadislerin ÖĞrencilerin Ahlâkî Gelişim Düzeylerine Uygunluğu**

6. sınıf öğrencileri düzeyinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin öğrencilerin ahlâkî gelişimlerine hitap edip etmediği yönünden değerlendirilmesinde de Piaget ve Kohlberg’in ahlâkî gelişim kuramlarının verilerinden yararlanacağız. Bu düzey; ilk olarak, karşılıklı kişiler arası uyum, ilişkiler, empati kurma evresi ve ikinci olarak da sosyal ilişkilerin düzenlenmesi, adalet ve vicdan boyutlarından oluşur. Bu yönüyle, “İslam’ın Sakınılmasını

İstedığı Bazı Davranışlar” ünitesinin içerdiği, “Yalan söylemek ve hile yapmak”, “Gıybet ve İftira”, “Hırsızlık”, “Haset etmek”, “Alay Etmek”, “Büyükleme (Kibir)”, “Kötü Zanda Bulunmak”, “Başkalarının Kusurlarını Araştırmak”, “Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık”, “Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım” konu başlıkları, öğrencilerin buldukları ahlâkî gelişim seviyelerinin bir sonucu olan “vicdan” “adalet” ve “empati” evresini desteklemektedir. Çünkü bu dönemde öğrenci, sakınması gereken davranışları öğrenir ve ondan sosyal yaşamında bu davranışlarla karşılaşması durumunda vicdanen rahatsız olması ve bu davranışlara adalet çerçevesinde karşı koyması beklenir.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğrenimini 6. sınıfta alan öğrenciler genel olarak ergelik öncesi dönem dediğimiz erinlik dönemini yaşarlar.

Bu dönemde, yapılan yanlış davranışta, bozulan kurallarda niyete dikkat edilmektedir. Birey yanlış yapsa da hangi niyetle yaptığı artık önemlidir. Sadece olayların fiziksel sonuçlarına bakılmamaktadır. Piaget, çocukların yaşıt gruplarına karşı daha duyarlı oldukları ölçüde daha özerk duruma geldiklerini ve yaşıtlarınıninkiyle uyuşan ahlâk stratejilerini kabul etme eğiliminde olduklarını belirtir. Bunu model alma ya da taklit süreci ile değil, daha çok benmerkezcilikte bir azalma olduğu ve böylece bir başkasının bakış açısını alabildikleri ve işbirliği halinde karşılıklılık ilkesiyle davranabildikleri için yaparlar (Güngör ve diğerleri, 2005, s. 76).

Ahlâk öğrenme ünitesinde “Alay Etmek” konu başlığı altında geçen “Abdullah İbn Mes'ûd, sahabeler arasında en güzidelere biriydi. Kısa boylu, biraz çelimsizceydi. Bir gün, bir ağaca çıktı. Orada bulunanlardan bazıları, onu ağaçta görünce, ince ve çelimsiz bacaklarına bakıp gülmeye başladılar. Şaka ile karışık bu güzide sahabiyi, biraz küçümsediler, onunla alay ettiler. Peygamber Aleyhisselam onları işitti, gördü ve şöyle ikaz etti: "Mahşerde sevabı Uhud Dağı'ndan daha ağır gelecek biri için, neden böyle gülüyorsunuz?" hadisi, öğrencilerin ahlâkî gelişimine katkı sağlayan bir hadistir. Alay konusu da toplumda özellikle okul çağındaki öğrenciler arasında çok yaygın olan bir davranıştır ve bu konuya üniteye yer verilmesi öğrencilerin konunun önemini kavramasına vesile olmaktadır. Bu hadis ile çocuk, sosyal yaşantısında bu tür davranışlara dikkat etmesi gerektiği neticesini rahatlıkla çıkarabilir.

Bu dönemdeki çocuk hırsızlık ve yalan konusundaki yargılarında içgörü geliştirmiş, durumu başkalarının bakış açısında görme (başkasının rolünü üstlenme) yeteneği kazanmıştır. Kandırma niyeti ile söylenmiş bir yalan, masum bir hatadan daha kötüdür. Yalan söylemek hatalıdır, çünkü yalan yetişkinlerin kuralını çiğnemekten öte, karşılıklı güveni ve sosyal etkileşim için gerekli işbirliğini yok edici unsurları içerir (Kaya, 1996, s. 188). Ünitenin “Hırsızlık” konu başlığı altında yer verilen, “Ey insanlar! Kanlarınız, mallarınız, haysiyet ve

şerefleriniz Rabbinizle buluşacağımız güne kadar... Mukaddes ve mükerremdir” (Buhari, 61. Hadis) hadisi ile ünitenin “Yalan Söylemek ve Hile Yapmak” konu başlığı altındaki “Doğru sözlülük, iyiliğe, iyilik de cennete götürür... Yalan, kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür...” (Buhari, Edep, 69. Hadis) hadisi, bu dönemdeki öğrenciler arasında sıkça rastlanan bir durumu dile getirmektedir. Özellikle zor durumda kaldıklarında yalana birçok kez başvurma eğiliminde olmalarından dolayı burada kullanılan hadis öğrencilerin kendilerine yön tayin etmelerine vesile olmaktadır. Bu dönem çocukları sosyal ilişkilerinde çevrenin beklentilerine cevap verme eğiliminde oldukları için, ilgili hadisler ahlâkî gelişim yönünden kendilerini destekleyecek niteliktedirler. Çocuğun bu dönemde ahlâk kurallarının gerçek anlamını kavradığı görülür. Çocuk, kuralı kendi vicdanının verdiği bir karar biçiminde kabul etmeye başlar. Kural çocuğu kendi benzerlerine bir karşılıkla bağlar. Örneğin çocuk, başkalarıyla anlaşabilmek ve karşılıklı ilişkide bulunabilmek için yalan söylememek gerektiğini anlar. Artık cezalandırılmamak için değil, kendisine güvenilmesini istediği için yalan söylememeye başlar. Ahlâk kuramını bu biçimde benimsemiş olan çocuk, kurala uyulmadığında, cezanın zorunluluğu kanısında değildir. Kötü bir davranışta bulunan çocuğa davranışının ne için kötü olduğu anlatılırsa, herkes onun yaptığı biçimde davranırsa, işbirliğinin bozulacağı açıklanırsa, bu çocuğun aynı kabahati tekrarlamayacağına inanılabilir. En iyi cezalar, canını yakan cezalar değil, çocuğun davranışlarının karşılıklı ilişkileri bozduğunu duyurtan cezalardır (Şemin, 1979, s. 22).

“Gıybet ve İftira” konu başlığı altında Etkinlik olarak yer verilen “Peygamberimiz ashabına: “Gıybet nedir, biliyor musunuz?” diye sordu. Onlar: "Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: " Gıybet, kardeşinizden, onun hoşlanmayacağı şekilde söz etmenizdir.!" buyurdu. Ashaptan biri: "Ya Resulallah! Ya kardeşim, benim konuştuğum gibiyse yine de gıybet etmiş olur muyum? dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Arkadaşın konuştuğum gibiyse gıybet etmiş olursun, konuştuğum gibi değilse iftira etmiş olursun.” (Müslim, Birr, 70. Hadis) hadisi ile aynı konu başlığı altında Not Edelim etkinliğinde yer verilen “Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların güvende olduğu kimsedir.” (Buhari, İman 4. Hadis) hadisi, insanları arkadan çekiştirmenin, kendisinin olmadığı bir ortamda arkasından konuşmanın ve işlemediği bir suçu başkasının üzerine atarak iftira etmenin yasaklandığını net olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla bu konuda kullanılan hadisler 6. sınıf öğrencilerinin ahlâkî gelişim dönemlerine hitap etmektedir.

“Kötü Zanda Bulunmak” konu başlığı altında “Kötü zanda bulunmaktan sakının. Çünkü zan, sözlerin en yalanıdır” (Buhari, Edep 58. Hadis) ve yine aynı konu başlığı altında “İyi ve güzel zan, imandandır” (Ebu Davud, Cenaiz 13. Hadis) hadisleri de zannın toplumsal

ilişkileri olumsuz etkilediği, kişilerin birbirlerine olan sevgi, saygı ve güveni azaltacağından dolayı zandan kaçınmamız gerektiğini bildiren hadislerdir. Bu hadisler de bu gelişim dönemindeki çocuklara hitap etmektedir.

“Büyükleme (Kibir)” konu başlığı altında “Bir kimseye günah olarak Müslüman kardeşini hor görmesi yeter.” (Buhari, Edep 57. Hadis), “Bir gün Peygamberimiz ashabına şöyle dedi: - “Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez.” Sahabeden biri şu soruyu sordu: -Ey Allah’ın Resulü! Kişi, elbisesinin veya ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır. (bu da kibire girer mi?), bunun üzerine Hz. Peygamber ona şu cevabı verdi:

- “Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, hakka karşı direnmek ve insanları küçük görmektir.” (Tirmizi, Birr 61. Hadis) hadislerinde, toplumla iç içe yaşamının ve sağlıklı ilişkiler kurmanın prensipleri verilmiştir. Zira bu dönem çocuğu artık toplumla iç içe yaşamaya hazır hale gelmektedir. Bundan dolayı toplumda sevmek, sayılmak isteyeceğinden burada kullanılan hadisler bu dönem çocuklarının ahlâkî gelişimlerini destekler niteliktedir.

“Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık” konu başlığı altında kullanılan “Büyük günahlar; Allah’a ortak koşmak, anne ve babaya isyan etmek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir.” (Buhari, Eymen 16. Hadis), “Allah’ın rızası, anne babanın rızasındadır. Allah’ın gazabı da anne-babanın gazabındadır.” (Tirmizi, Birr 3. Hadis), “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.” (Tirmizi, Birr, 15. Hadis), “Yaşlılara saygı gösterip ikramda bulunmak, Allah’a saygıdandır.” (Ebu Davud, Edeb, 20-23. Hadis) hadisleri de, bu dönem çocuklarının merhamet, şefkat gibi gelişen soyut duygularına hitap etmesi yanında, yakın çevresinin beklentilerine karşılık verebilme, yaptığı işlerde onların onayını alma gibi temel belirleyici özelliklerine de uygundur. Ayrıca burada kullanılan hadisler, büyüklere saygı göstermek ve onlarla ilişkilerimizde nasıl olmamız gerektiği noktasında bu dönem çocuklarının ahlâkî gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Bu hadislerin bu dönem itibariyle kullanılmış olması ahlâkî gelişim düzeylerini geliştirmeye yardımcı olabilmektedir.

“Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım” konu başlığı altında yer verilen “Sizden biriniz, bir kötülüğü gördüğünde onu eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse dili ile düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, bu sonuncusu imanın en zayıfıdır.” (Müslim, İman 77. Hadis) hadisine bakacak olursak, bu dönemdeki çocuklar ahlâkî gelişim olarak adalet kavramını kendilerinde gerçekleştirme dönemlerinde oldukları için, kullanılan hadis çocuğun ahlâkî gelişim düzeyini geliştirmeye yardımcı olabilmektedir.

“Başkalarının Kusurlarını Araştırmak” konu başlığı altında “Müslümanların ayıplarını araştırmayın. Her kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teala da onun ayıbını ortaya

çıkartır ve evinin içinde bile olsa onu rezil eder.” (Tirmizi, Birr 83. Hadis), “Müslümanların kusurlarını örten kimsenin, Allah da dünyada ve ahirette ayıplarını örter.” (Tirmizi, Birr 30. Hadis), ve “Ne mutlu o kimseye ki kendi kusurlarını düzeltmeye çalışmaktan, başkalarının kusurlarıyla ilgilenmeye vakit bulamaz.” (Muhtârü’l-Ehadis, s. 96) hadisleri 6. sınıf öğrencilerinin ahlaki gelişim seviyelerine hitap etmektedir. Çünkü bu dönemdeki çocuklar başkalarının kusurlarını ortaya çıkarmak ve kusurları okul içinde ve dışında söylemekten, açığa çıkarmaktan haz duyarlar. İşte bundan ötürü burada kullanılan hadisler 6. sınıf öğrencilerinin ahlâkî gelişim düzeylerini geliştirip nelere dikkat edilmesi noktasında öğrencilere yardımcı olabilmektedir.

“Haset Etmek” konu başlığı altında kullanılan “Birbirinize kin gütmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah’ın kulları! kardeş olunuz” (Müslim Birr 32. Hadis) hadisi ile “Şu iki kişi dışında hiç kimseye imrenmek doğru değildir. Biri Allah’ın kendisine verdiği doğru bilgiyle amel eden ve bunu başkalarına da öğreten bilge kişi, diğeri de Allah’ın kendisine verdiği malı hak yolda harcayan zengin ve cömert kişi.” (Buhari, İlim 15. Hadis; Zekat 5. Hadis; Ahkam, 3. Hadis) hadisi de bu dönemdeki çocuklarda var olan kıskançlığın yanlış olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu dönem çocuklarında gözlenen birbirlerini çekememe ve kıskançlık kötü sonuçlara götürebilmekte, hatta bu haset birbirlerine karşı düşmanca tavırlar sergilemelerine sebep olabilmektedir. Bundan ötürü burada kullanılan hadisler bu dönem çocuklarının ahlâkî gelişimlerine yardımcı olmakla beraber ahlâkî gelişim düzeylerini geliştirmektedir.

### **1. 3. Hadislerin Eğitim-Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesi**

#### **1. 3. 1. Hadislerin Konu ve Kazanımları Desteklemesi Açısından Uygunluğu**

6. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi “İslam’ın Sakınılmasını İstedığı Davranışlar” ünitesinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin kullanıldıkları kazanımlar, konular, yöntem ve teknikler, beceriler, sınırlandırma ve uyarılar ile kavramlar ve değerleri şöylece gösterebiliriz.

<b>Kazanımlar</b>	<b>Konular</b>	<b>Yöntem ve Teknikler</b>	<b>Beceriler</b>	<b>Sınırlandırma ve Uyarılar</b>	<b>Kavramlar</b>	<b>Değerler</b>
<p><b>1. İslamiyet'in</b> sakınmamızı istediği bazı kötü davranışları belirterek ayet ve hadislerden örnekler verir.</p> <p><b>2. İslamiyet'in</b> sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler.</p> <p><b>3.Kötü</b> davranışlardan sakınmaya istekli olur.</p> <p><b>4. İslamiyet'in</b> sakınmamızı istediği davranışların bireyde görülme nedenlerini araştırarak bu sorunlara</p>	<p><b>1.Yalan</b> Söylemek ve Hile Yapmak</p> <p><b>2. Gıybet ve İftira</b></p> <p><b>3. Hırsızlık</b></p> <p><b>4.Haset</b> etmek</p> <p><b>5. Alay</b> Etmek</p> <p><b>6.Büyüklenme (Kibir)</b></p> <p><b>7. Kötü Zanda</b> Bulunmak</p> <p><b>8.Başkaların Kusurlarını</b> Araştırmak</p> <p><b>9. Anne, Baba ve Büyüklere</b></p>	<p>Katılımlı dinleme</p> <p>Soru-cevap</p> <p>Metin analizi</p> <p>Gözlem yapma</p> <p>Sonuç çıkarma</p> <p>Yorum ve ezber yapma.</p>	<p>Hadis kitaplarını kullanma</p> <p>Problem çözme</p> <p>Araştırma</p> <p>Gözlem</p> <p>Kur'an-ı Kerim meali kullanma</p> <p>Saygı duyma</p> <p>İletişim ve empati</p> <p>Kavramsal çerçeve oluşturma</p> <p>Eleştirel Düşünme</p> <p>Analiz</p>	<p>(!)Ünite boyunca Kur'an'dan ayet örnekleriyle öğrencilere İslam dininin temel amacının ahlâklı bireyler yetiştirmek olduğu fark ettirilecektir.</p> <p>(!)Ahlaki olmayan tutum ve davranışlar olan küfür, taciz, her türlü şiddet, soygun, çalma, kapkaç gibi kötü davranışlara ve toplumdaki olumsuz etkilerine de vurgu yapılır.</p> <p>(!)Konular işlenirken öğrencilerin somut deneyiminden</p>	<p>Doğruluk</p> <p>Sorumluluk</p> <p>Sözünde durmak</p> <p>Dürüstlük</p> <p>Emaneti korumak</p> <p>Görgülü olmak</p> <p>Mütevazı olmak</p> <p>Sevgi ve saygı.</p>	<p>Doğruluk</p> <p>Dürüstlük</p> <p>Mütevazı olmak</p> <p>Saygılı olmak</p> <p>Duyarlılık göstermek</p> <p>Sorumluluk</p> <p>Sözünde durmak</p> <p>Emaneti korumak</p> <p>Görgülü olmak.</p>

yönelik çözüm önerilerinde bulunur.	Saygısızlık		etme	yararlanılacak fakat onların olumsuz etkilenmelerini sağlayabilecek tutum,		
5. Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirme yapar.	10.Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım		Sosyal Katılım	davranış ve örneklerden kaçınılacaktır.		
6.Felâk Sûresi'ni okur ve anlamını söyler.	11.Felâk Sûresi ve Anlamı			(!)Hadis kaynaklarına da yer verilecektir.		

Ahlâk ünitesinde kullanılan hadisleri, tabloda gösterilen hedefleri desteklemeleri açısından incelediğimizde, hadislerin kullanıldıkları konu başlıklarını, kazanım, beceri ve değerleri genelde desteklediği tespit edilmiştir. Ünite de ahlâk öğrenme alanında, en önemli ahlâkî değerlerden olan emaneti korumak, doğru sözlülük, dürüstlük, mütevazı olmak, saygı ve sevgi, duyarlılık, sorumluluk değer ve kavramlarının kazandırılması hedeflenmektedir. Ahlâk ünitesi konuları işlenirken öğrencilerin İslamiyet'in sakınmamızı istediği kötü davranışları ve sözleri öğrenmesi, bazı kötü söz, davranış ve alışkanlıkların nasıl başladığını hadislerle örneklendirmesi, kötü alışkanlık, söz ve davranışlardan kendini korumada dinin ve ahlâkî ilkelerin kendisine ne şekilde yardım edebileceği ve ahlâkî gelişimini ne şekilde destekleyeceğiyle ilgili örnek hadisler vermesi konusunda çocuğu daha istekli hale getirmek amaçlanmaktadır. İslamiyet'in kişiden uzaklaştırmak istediği davranış ve alışkanlıklar konusunda öğrencileri daha istekli hale getirmek için onların doğruluk, dürüstlük, emanete ihanet etmeme, sorumluluk, sözünde durma, saygı ve sevgi vb. duygularının harekete geçirilmesi gerekmektedir ve bunu sağlayabilmek için “doğruluk, dürüstlük, emaneti korumak, görgülü olmak, nezaket, ölçülülük, sorumluluk, sözünde durmak” kavramları ile ilgili hadislerden örnekler verilerek dinin teşvik edici yönünden yararlanılmaktadır. Kullanılan hadisleri, konu başlıkları, kazanım, beceri, sınırlama ve uyarıları, kavram ve değerleri desteklemeleri açısından incelediğimizde, hadislerin bir kısmının doğrudan konu başlığını desteklediği, bir kısmının konu başlığını dolaylı yoldan destekleyerek kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin; “Yalan Söylemek ve Hile Yapmak” konu başlığı altında yer



verilen, “Doğru sözlülük, iyiliğe, İyilik de cennete götürür... Yalan, kötülüğe, Kötülük de cehenneme götürür...” (Buhari, Edep, 69. Hadis), “Bizi aldatan bizden değildir.” (Müslim, İman, 43. Hadis), ve Not Edelim etkinliğinde kayıtlı “Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verince sözünde durmaz kendisine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet eder.” (Buhari, İman. 24. Hadis) hadisleri “Gıybet ve İftira” konu başlığı altında Etkinlik olarak yer verilen “Peygamberimiz ashabına: “Gıybet nedir, biliyor musunuz?” diye sordu. Onlar: "Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Gıybet kardeşinizden, onun hoşlanmayacağı şekilde söz etmenizdir.!" buyurdu. Ashaptan biri: "Ya Resulallah! Ya kardeşim, benim konuştuğum gibiyse yine de gıybet etmiş olur muyum? dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Arkadaşın konuştuğun gibiyse gıybet etmiş olursun, konuştuğun gibi değilse iftira etmiş olursun.” (Müslim, Birr, 70. Hadis) Ayrıca “Haset Etmek” konu başlığı altında kullanılan “Birbirinize kin gütmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah’ın kulları! kardeş olunuz.” (Müslim Birr 32. Hadis). Ayrıca “Alay Etmek” konu başlığı altında geçen “Abdullah İbn Mes’ûd, sahabeler arasında en güzidelere biriydi. Kısa boylu, biraz çelimsizceydi. Bir gün, bir ağaca çıktı. Orada bulunanlardan bazıları, onu ağaçta görünce, ince ve çelimsiz bacaklarına bakıp gülmeye başladılar. Şaka ile karışık bu güzide sahabeyi, biraz küçümsediler, onunla alay ettiler. Peygamber Aleyhisselam onları işitti, gördü ve şöyle ikaz etti: "Mahşerde sevabı Uhud Dağı’ndan daha ağır gelecek biri için, neden böyle gülüyorsunuz?" Yukarıda verilen hadislerin doğrudan konu başlığına mutabıklığı ve kazanım, beceri, kavram ve değerleri öğrenciye kazandırma konusunda öğrencinin bu yöndeki duygularını harekete geçirip desteklediği görülmektedir. Ancak “Gıybet ve İftira” konu başlığı altındaki “Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların güvende olduğu kimsedir.” (Buhari, İman 4. Hadis) hadisi ile “Hırsızlık” konu başlığı altında yer verilen “Ey insanlar! Kanlarınız, mallarınız, haysiyet ve şerefleriniz Rabbinizle buluşacağınız güne kadar... Mukaddes ve mükerremdir.” (Buhari, 61. Hadis) hadisi ve “Haset etmek” konu başlığı altında kayıtlı “Şu iki kişi dışında hiç kimseye imrenmek doğru değildir. Biri Allah’ın kendisine verdiği doğru bilgiyle amel eden ve bunu başkalarına da öğreten bilge kişi, diğeri de Allahın kendisine verdiği malı hak yolda harcayan zengin ve cömert kişi.” (Buhari, İlim 15. Hadis; Zekat 5. Hadis; Ahkam, 3. Hadis) hadislerinin ise doğrudan konu başlığını desteklemediği, dolaylı yollardan konu başlığını desteklediği ve kazanım, beceri, kavram ve değerleri öğrenciye kazandırma noktasında dolaylı yollarla öğrencinin bu duygularını harekete geçirdiği tespit edilmiştir.

Hadislerin konu başlıklarını destekleyecek şekilde alıntılanmaları, hadislerin öğretimi ve öğrencilerin hadis ve konu başlığı arasında bağlantı kurabilmeleri açısından önemlidir.

Çünkü hadis ve konu başlığı arasında bağlantı kurulduğu andan itibaren öğrencilerin de bu konudaki duyguları harekete geçecek demektir. Ancak, öğrenci noktasından, hadisin anlaşılması ve konuyla bağlantı sağlanması açısından açıklama gerektirecek bazı durumlar söz konusu olabilir. Örneğin; konu anlatımında öğretmen bazen öğrencilerin sınıfa hadis öğrenimiyle ilgili materyal getirmelerini ya da hadisin tam metnini araştırmalarını isteyebilmektedir. Bu durumlarda da hadisin tam metninin de konuyla ilgili olması gerekebilmektedir. Mesela; “Kötü zanda bulunmak” konu başlığı altında geçen “Zandan sakınınz. Çünkü zan, sözün en yalanıdır.” (Buhari, Edep, 58. Hadis) hadisi metin içerisinde bu şekilde verilmişken, bunun tam metni ise “Zandan sakınınz. Çünkü zan, sözün en yalanıdır. Kulak hırsızlığı yapmayınız. Gizli mahrem konuları incelemeyiniz. Almayacağınız malın fiyatını artırmayınız. Birbirinize hasetlik yapmayınız. Birbirinize kızmayınız. Ey Allah’ın kulları kardeş olunuz.” şeklindedir. İşte bu tip hadislerde hadisin anlaşılması ve konu başlığıyla bağlantı sağlanması açısından açıklama gerektirecek bir durum söz konusu olabilmektedir.

### 1. 3. 2. Hadislerin Didaktik Açıdan Uygunluğu

6. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadislerin Ünite İçerisinde Kullanımının Rakamsal Dağılım Çerçevesi:

Konu Anlatımında Kullanılma Sayısı	“Not Edelim”de kullanılma sayısı	“Etkinlik”te Kullanılma Sayısı	Kullanılan Toplam Hadis Sayısı
13	2	6	21

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6. sınıf ders kitabında ahlâk öğrenme alanında yer verilen hadislerin ünite içerisindeki kullanımının rakamsal dağılım çerçevesi yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre, 6. sınıf düzeyinde kullanılan 21 hadisin, 13 tanesinin konu anlatımında, 2 tanesinin Not Edelim içinde ve diğer 6 hadisin de Etkinlik bölümünde kullanıldığı tespit edilmiştir. Konu anlatımında kullanılan hadisler metin içinde paragraflarda kullanılmış, Not Edelim ve Etkinlik’te verilen hadisler tablo içine yerleştirilmiştir. Bu şekilde hadislerin tablo içerisinde kullanılması sûretiyle hadisler daha fazla dikkat çekilmek istenmiş olabilir. Bunun yanında etkinlik içerisinde verilen hadisler, genel itibariyle çocuklara soru mahiyetinde yöneltilerek, verilmek istenen bakış açısının öğrenciler tarafından belirlenmesi istenmekte ve böylece çocuğun konu hakkındaki düşünceleri pekişiyor olabilmektedir. Ayrıca Not Edelim’de kullanılan hadisler genel olarak

konu hakkında genel bir kanaat oluşması yönündedir ki, burada verilen hadisler de konunun ana fikri mahiyetindedir. Örneğin; “Yalan Söylemek ve Hile Yapmak” konu başlığı altında Not Edelim’de verilen “Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verince sözünde durmaz kendisine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet eder.” (Buhari, İman, 24. Hadis) hadisi genel anlamda konunun ana fikri mahiyetindedir. Yine aynı şekilde “Gıybet ve İftira” konu başlığı altında Not Edelim’de verilen “Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların güvende olduğu kimsedir.” (Buhari, iman 4 hadis) hadisi de hâkezâ konunun ana fikri özelliğini taşımaktadır. Böyle bir durumun mevcut olması, bu dönem çocuğunun gelişimini destekler mahiyettedir.

6. sınıf İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanı ünitesini incelediğimizde; genel olarak etkinliklere yer verildiği ancak, etkinliklerde hadis kullanımına yeteri kadar yer verilmediği tespit edilmiştir. Örneğin; “Gıybet ve İftira”, “Alay Etmek”, “Büyükleme (Kibir)”, “Başkalarının Kusurlarını Araştırmak”, “Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık”, “Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım” konu başlıkları altında etkinliklere yer verilmiş olup, geri kalan diğer konu başlıkları altında etkinliklere yer verilmediği tespit edilmiştir. Oysaki diğer konu başlıkları altında etkinliklere yer verilmesi durumunda öğrencilerin düşünceleri, yorum yapmaları ve tartışmaları istenmiş olabilirdi. Verilen etkinliklerde soru yönergeleriyle konuyu çocuğa daha güzel kavratmak mümkün olabilirdi. Örneğin; “Abdullah İbn Mes’ûd, sahabeler arasında en güzidelere biriydi. Kısa boylu, biraz çelimsizceydi. Bir gün, bir ağaca çıktı. Orada bulunanlardan bazıları, onu ağaçta görünce, ince ve çelimsiz bacaklarına bakıp gülmeye başladılar. Şaka ile karışık bu güzide sahabiyi, biraz küçümsediler, onunla alay ettiler. Peygamber Aleyhisselam onları işitti, gördü ve şöyle ikaz etti: "Mahşerde sevabı Uhud Dağı'ndan daha ağır gelecek biri için, neden böyle gülüyorsunuz?" hadisinde, öğrencilere sizinle biri alay ettiğinde neler düşünürdünüz? veya Abdullah İbn Mes’ûd’un yerinde siz olsaydınız ne hissederdiniz? şeklinde soru yönergeleri yöneltilebilirdi. Aynı şekilde “Gıybet ve İftira” konusunda da çeşitli soru yönergeleri oluşturulabilirdi. Meselâ, oturduğunuz bir sohbette gıybet ve iftiraya tanık olursanız nasıl bir tepki gösterirdiniz? gibi sorularla öğrenciyi aktif olarak eğitime katmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca bu etkinlikle birisi hakkında gıybet ya da iftiraya tanık olduğumuzda bu durumun İslam dininin onaylamadığı bir davranış olduğunu söylememiz gerektiği ve kendi kusurlarımız, yanlışlarımız, ayıplarımız varken başkalarının ayıp ve kusurlarıyla meşgul olup onların kusurlarını ortaya çıkarmanın kötü bir davranış olduğu öğrencilere kavratılabilir ve bu konuda uyarılarda bulunabilirdi. Başka bir hadiste “Başkalarının Kusurlarını Araştırmak” konu başlığı altında yer verilen “Müslümanların ayıplarını araştırmayın. Her kim

Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teala da onun ayıbını ortaya çıkarır ve evinin içinde bile olsa onu rezil eder.” (Tirmizi, Birr 83. Hadis) hadisi akabinde “Başkalarının kusurlarını araştırmanın kişi ve topluma zararları neler olabilir?” sorusu yöneltilerek öğrencilerden, bu zararlar üzerinde düşünmelerini sağlayarak bunları listelemeleri istenebilirdi. “Yalan Söylemek ve Hile Yapmak” konu başlığı altındaki hadislerde anlatılmak istenenleri, “yalan söylemenin ve hile yapmanın toplumsal ilişkilere ne tür zararları vardır?” sorusuyla öğrenci konu üzerinde düşünmeye sevk edilebilirdi. “Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım” konu başlığı altında verilen “Sizden biriniz, bir kötülüğü gördüğünde onu eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse dili ile düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, bu sonuncusu imanın en zayıfıdır.” (Müslim, İman 77. hadis) hadisini dikkate alarak, buradaki evrensel mesajlar nelerdir, listeleyiniz şeklinde soruyla öğrenci konu üzerinde düşünmeye teşvik edilebilirdi. Yine “Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık” konu başlığı altında yer verilen “Allah’ın rızası, anne babanın rızasındadır. Allah’ın gazabı da anne-babanın gazabındadır.” (Tirmizi, Birr 3. hadis) hadisi ile ilgili olarak “anne, baba ve büyüklere karşı nasıl davranmalıyız ve onları gözeterek kimin hoşnutluğunu kazanırız?” şeklinde bir soruyla öğrencilerin dikkati hadis üzerine çekilebilirdi. Etkinlik ve soru yönergeleriyle 6. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme, analiz etme, sorgulama gibi yönlerini geliştirecek, aktifleştirecek metotlar geliştirilebilirdi.

6. sınıf ahlâk öğrenme alanında “İslam’ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar” ünitesinde yer verilen “Yalan Söylemek ve Hile Yapmak”, “Gıybet ve İftira”, “Hırsızlık”, “Haset Etmek”, “Alay Etmek”, “Büyükleme (Kibir)”, “Kötü Zanda Bulunmak”, “Başkalarının Kusurlarını Araştırmak” “Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık”, “Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım” konu başlıklarının anlatımında içeriğe uygun hadisler kullanılarak hadislerin desteğiyle öğrenciler bilgilendirilmeye, konuyla ilgili eleştirel düşünmeye, sorgulamaya, sonuç çıkarmaya, yorum yapmaya çalışılmıştır. Kullanılan hadislerde konu başlıklarını destekleyecek şekilde yalan söylemenin ve hile yapmanın, gıybet etmenin ve iftirada bulunmanın, hırsızlık yapmanın, haset etmenin (kin gütmenin), başkalarıyla alay etmenin, büyüklemenin, kötü zanda bulunmanın, başkalarının ayıplarını araştırmanın, anne-baba ve büyüklere karşı saygısızlık yapmanın ve kötü davranışlar karşısında duyarsız kalmanın dinimizce yasaklandığına dair öğrencilere bilgi verilmekte ve kazanım sağlanmaya çalışılmaktadır.

“Yalan söylemek ve Hile Yapmak” konu başlığı altında yer verilen “Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verince sözünde durmaz kendisine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet eder.” (Buhari, iman, 24. Hadis) hadisi, öğrenciye münafık

kavramıyla ilgili bilgi vermekte ve bu konuyla ilgili öğrenci özeleştiri yapabilmekte, aynı zamanda hadis içerisinde “münafık”ın ne anlam ifade ettiğini açık bir şekilde dile getirdiği için bu yönüyle böyle kullanılan hadisler didaktik bir nitelik taşımaktadır değerlendirmesi yapılabilir. Yine aynı konu başlığı altında “Bizi aldatan bizden değildir.” (Müslim, İman, 43. Hadis) hadisinde hile yapmanın kötü bir davranış olduğu bildirilmiş ve bu konuda insanlar dikkatli olmaları gerektiği noktasında uyarılmıştır. Aynı şekilde “Gıybet ve İftira” konu başlığı altında yer verilen Peygamberimiz ahabına: “Gıybet nedir, biliyor musunuz?” diye sordu. Onlar: "Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Gıybet kardeşinizden, onun hoşlanmayacağı şekilde söz etmenizdir.!" buyurdu. Ashaptan biri: "Ya Resulallah! Ya kardeşim, benim konuştuğum gibiyse yine de gıybet etmiş olur muyum? dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Arkadaşın konuştuğum gibiyse gıybet etmiş olursun, konuştuğum gibi değilse iftira etmiş olursun.” (Müslim, birr, 70. Hadis) hadisinde de gıybet ve iftira kavramının anlamı konusunda bilgi verdiği için bu yönüyle bu hadis didaktik bir özellik taşımaktadır. “Büyükleme (kibir)” konu başlığı altında yer verilen “Bir kimseye günah olarak Müslüman kardeşini hor görmesi yeter.” (Buhari, Edep 57. Hadis) hadisi de, kibrin kesin bir şekilde günah olduğu vurgulanmış olması nedeniyle didaktik yönlü bir hadistir. Yine “Kötü Zanda Bulunmak” konu başlığı altında “Kötü zanda bulunmaktan sakının. Çünkü zan, sözlerin en yalanıdır.” (Buhari, Edep 58. Hadis) hadisi, zan kavramı hakkında bilgi vermekte ve insanları bu konuda zandan uzak bir yaşam sürmeleri noktasında uyarılmaktadır. Yine “Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık” konu başlığı altında “Büyük günahlar; Allah’a ortak koşmak, anne ve babaya isyan etmek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir.” (Buhari, Eymen 16. Hadis) hadisi, büyük günahların neler olduğu konusunda bilgi vermekte, anne, baba ve büyüklere saygı Allah lafzıyla birlikte anılmaktadır. Bu noktada insanların büyüklere karşı saygısızlık yapmaları büyük günahlardan sayıldığı için, burada insanların uyarıldığı dikkatimizi çekmektedir. Bu gibi hadisler, didaktik yönü olan hadislerdir, değerlendirmesi yapılabilir.

#### **1. 4. Genel Değerlendirme**

Şimdiye kadar İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretim programında Ahlâk Öğrenme alanında 6. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabındaki 5. ünite olan “İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Davranışlar” başlıklı ünite de kullanılan hadisler din öğretimi açısından değerlendirilmiştir. Kullanılan hadisler genel itibarıyla öğrencilerin dil gelişimlerine uygundur. Yalnız; dinî kavramların bazılarının (alâmet, mukaddes ve mükerrem, hıyanet, haset etmek, sırt çevirmek, imrenmek, amel etmek, güzide, çelimsiz, mahşer, ahret, gazap, buğzetmek) sadeleştirilerek kullanılması, çocuğun bilişsel gelişimine uygun kavramların

kullanılması ya da parantez içinde verilebilecek ek bilgilerle desteklenerek hadislerin öğrencilere aktarılması hadis öğretimi açısından daha uygun olurdu. Hadislere -konu başlıklarına oranla kullanım oranı az olmasının yanında- Etkinlik ile Not Edelim'in içinde de yer verildiği tespit edilmiştir. Ancak bu şekilde kullanımlara ünite içinde konu başlıklarının altında daha çok yer verilmesi hadis öğretimini kolaylaştırabilir ve öğrencilerin bilişsel, dilsel ve ahlâkî gelişim seviyelerine daha çok katkıda bulunabilirdi. Ahlâk öğretiminde çok önemli olan “doğruluk ve dürüstlük, sevgi ve saygı, mütevazı olmak, hırsızlık yapmamak, emaneti korumak, görgülü olmak, duyarlılık, sorumluluk, kin gütmemek, başkalarıyla alay etmemek, başkalarını hor görmemek, başkalarının ayıplarını ortaya çıkarmamak, sözünde durmak, yapılan haksızlıklara karşı duyarsız kalmamak, büyüklere saygı” gibi değerlere yer verilmesi din ve ahlâk öğretimi açısından son derece önemlidir. Çünkü ahlâk ünitesi verilen bu kavramlarla amacına hizmet etmektedir. İlköğretim 6. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisler, öğretim programında aynı ünite için belirtilen kazanım, beceri, kavram ve değerleri genel olarak yaşamla ilişkilendirip gerçekleştirebilecek seviyededir. Hadisler, konu başlıklarını destekleyecek şekilde içeriğe uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Didaktik-metodik açıdan genelde bilgilendirici ve uyarıcı yönü ağır basan hadisler kullanılmıştır. Böyle kullanılan hadisler 6. sınıf öğrencilerinin dil gelişimini destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Netice olarak 6. sınıf ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin vermek istediklerinin ahlaki boyutu incelendiğinde; genel olarak kullanılan hadislerde anlaşılmayacak bazı kavramlar yer alsada bunların bütüne nispetle az olduğu, öğrencilerin gelişim dönemleri itibarıyla algılayamayacakları, anlamlandıramayacakları ve düzeylerine uygun olmayan bir konu ya da kavramın olmadığı ve ahlâkî gelişim nitelikleri açısından da öğrencilerin seviyelerine hitabeden hadislerin kullanıldığı ve kullanılan hadislerin de öğrencilerin bilişsel gelişim seviyelerine uygun olduğu tespit edilmiştir.

## **2. 7. SINIF 5. ÜNİTE : “DİN VE GÜZEL AHLÂK” ÜNİTESİNDE KULLANILAN HADİSLERİN DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

### **2. 1. 7. Sınıf 5. Ünite “Din ve Güzel Ahlâk” Ünitesinde Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler:**

7. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabında ahlâk öğrenme alanında “Din ve Güzel Ahlâk” başlıklı üniteye yer verilmiştir. Din ve güzel ahlâk anlatılırken de konular yer yer hadislerle de desteklenmiştir. Üniteye yer verilen hadislerin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabındaki kullanımları aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

<b>Hadislerin 7. Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarındaki Kullanışı</b>	<b>Hadislerin Kaynaklarında Kullanılan Meali</b>
<b>1-</b> Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim (İmam Malik, Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 1. Hadis).	<b>1-</b> Ben ancak yüksek ahlâkı tamamlamak için gönderildim (İmam Malik, Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 1; İmamı Ahmed, Müsned C.2, Hadis 318).
<b>12-</b> İslam güzel ahlâktır (Kenzü'l-Ummâl, C. 3, s. 17).	<b>2-</b> İslam güzel ahlâktır (Kenzü'l-Ummâl, C. 3, s. 17).
<b>3-</b> Bir gün bir adam Peygamberimize gelerek Allah'ın en sevdiği insanların kimler olduğunu sormuştur. Peygamberimiz de ona: "ahlâkı en güzel olandır." şeklinde cevap vermiştir (Terğib ve Terhib, C. 3, s. 408).	<b>3-</b> Bir gün bir adam Peygamberimize gelerek Allah'ın en sevdiği insanların kimler olduğunu sormuştur. Peygamberimiz de ona "Ahlâkı en güzel olandır." şeklinde cevap vermiştir (Terğib ve Terhib, C. 3, s. 408).
<b>4-</b> Bir adam, Hz. Muhammed'e gelerek kendisine öğütte bulunmasını istemiştir. Peygamberimiz de ona; "Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol." demiştir (Müslim, İman, 62. Hadis).	<b>4-</b> Ebu Amr Süfyan bin Abdullah - radiyallahu anh- şöyle dedi:  "–Ya Rasulallah! Bana İslam'ı öylesine tanı ki, onu bir daha senden başkasına sormaya ihtiyaç hissetmeyeyim." dedim.  Rasulullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:  "–Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol!" buyurdu (Müslim, İman, 62).
<b>5-</b> Doğruluk iyiliğe, iyilik cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğrular derecesine çıkar (Buhari, Edeb, 69. Hadis).	<b>5-</b> Doğruluk iyiliğe, iyilik cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında (sıddıklar) doğrular derecesine çıkar (Buhari, Edeb, 69; Müslim, Birr 103).
<b>6-</b> Müslüman zengin, kendisine verilen maldan yetim, fakir ve yolda kalmışa infak ederse ne iyi kimsedir (Nesai, Zekat, 81. Hadis).	<b>6-</b> Rasulullah s.a.v. şöyle buyurdu: - Ey soru soran kimse! Beni dinliyor musun? Gerçekten hayır, şer getirmez. Fakat bahar yağmurlarının bitirdiği nice otlar vardır ki, o otların bir kısmı hayvanları öldürür, bir kısmı

	<p>da yeşillik yiyerek hayatlarını sürdürenleri besler. Onlar şişip semirinceye kadar yerler, güneşten de istifade eder, oynar, zıplar, idrarını yapar, tekrar oturlar. İşte dünya malı olan servet de böyledir, yeşil ve tatlı olup aldaticıdır. <i>Müslüman zengin, kendisine verilen bu maldan yetim, fakir ve yolda kalmışa infak ederse ne iyi kimsedir.</i> O hakkı olmadığı halde her şeyi alan kimse ise, yiyip yiyip de doymayan kimse gibidir. O aldığı şeyler kıyamet günü kendi aleyhinde şahitlikte bulunacaktır (Nesai, Zekat, 81; Buhari, Zekat 47; Cihad 37; Rikak 7; Müslim, Zekat 123).</p>
<p><b>7-</b> Allah'ın kendilerine ikram edip verdiği malları infak etmekte cimrilik edenler, o biriktirdikleri malların kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek kötüdür (Nesai, Zekat, 20. Hadis).</p>	<p><i>7- Allah'ın, fazlından/kereminden kendilerine verdiklerini (infakta) buhl edip cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o, kendileri için hayırlıdır; tersine bu onlar için şerdir/kötüdür.</i> Buhl edip cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır (Nesai, Zekat, 20; İbn-i Mâce, Zekat 2; Tirmizi, Al-i İmran, Tefsiru'l-Kur'an 4).</p>
<p><b>8-</b> Bir kimse bir başkasına bir şey anlatır da o sırada sağa sola bakınırsa söylenen söz artık bir emanettir ve kimseye söylenmemelidir (Tirmizi, Birr, 39. Hadis).</p>	<p><i>8- Bir kimse etrafına bakınarak bir söz söylemiş ise, o söz dinleyene emanettir</i> (Tirmizi, Birr, 39; Ebu Davud, Edeb 38).</p>
<p><b>9-</b> Kamu malını korumayan kimse dinimize göre emanete ihanet etmiş sayılır (Buhari, İman, 33. Hadis).</p>	<p><i>9- Devlet malından bir şey çalmak, vazifesini şahsi çıkarı için kullanmak emanete hıyanet etmektir.</i> (Buhari, İman, 33)</p>



<p><b>10-</b> Birisine bir borcum varsa, birisini kırdıysam birisinin mal ve onuruna zarar verdiysem, işte şahsım, işte malım, benden karşılığını bu dünyada alsın (İbn Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, C 4, s. 175).</p>	<p><b>10-</b> <i>Birisine bir borcum varsa veya birini kırdıysam yahut birinin mal veya şerefine bir zarar verdiysem işte şahsım, işte şerefim, işte malım mülküm! Benden karşılığını bu dünyada alsın</i> (İbn Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, C 4, s. 175).</p>
<p><b>11-</b> Sizden önceki milletlerin yok olmasına sebep, içlerinden asil, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onlara dokunmayıp zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca ona cezasını vermeleri idi. Allah'a yemin ederim ki kızım Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim (Buhari, Ahkâm, 12. Hadis).</p>	<p><b>11-</b> <i>Sizden önceki milletlerin yok olmasına sebep, içlerinden soylu biri hırsızlık yapınca ona dokunmayıp, zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca ona cezasını vermeleri idi. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı, onun da elini keserdim</i> (Buhari, Ahkâm, 12; Müslim, Hudûd 8-9; Ebu Davud, Hudûd 4).</p>
<p><b>12-</b> Allah, affeden bir kimsenin şerefini artırır (Müslim, Birr, 89. Hadis).</p>	<p><b>12-</b> <i>Allah, affeden bir kimsenin şerefini artırır</i> (Müslim, Birr, 89).</p>
<p><b>13-</b> Bir gün kendisini ziyarete gelen birinin heyecanlandığını fark edince ona; "Sakin ol! Ben kral değilim. Kureyş kabilesinden kurutulmuş et yiyen kadının oğluyum (İbn Mâce, Et'ime, 30. Hadis).</p>	<p><b>13-</b> <i>Yeni Müslüman olmuş ve kendisini ilk kez gören bir göçebe Arap heyecanından, karşısında titremektedir. Hz. Muhammed (asv): "Arkadaş, sakın ol! Ben kral değilim. Kureyş kabilesinden kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."</i> der (İbn Mâce, Et'ime, 30).</p>
<p><b>14-</b> Yüce Allah bana sizin alçak gönüllü olmanızı vahyetti. Hiç kimse diğerine karşı böbürlenmesin (Müslim, Cennet, 65. Hadis).</p>	<p><b>14-</b> <i>Şüphesiz Allah bana, sizin mütevazı olmanızı vahyetti. Hiçbir kimse diğerine zulüm ve azgınlıkta bulunmasın. Hiç kimse diğerine karşı övünüp böbürlenmesin</i> (Müslim, Cennet, 65; Müslim, Cennet 64-65).</p>
<p><b>15-</b> Allah alçak gönüllü davrananın derecesini yükseltir (Müslim, Birr, 69. Hadis).</p>	<p><b>15-</b> <i>Allah alçak gönüllü davrananın derecesini yükseltir</i> (Müslim, Birr, 69; İbn Mâce, Zühhd 23).</p>

<b>16-</b> Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimseye Allah (merhamet bakışı ile) bakmaz (Buhari, Libas, 1. Hadis).	<b>16-</b> <i>Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimseye Allah (merhamet bakışı ile) bakmaz</i> (Buhari, Libas, 1; Müslim, Libas 42).
<b>17-</b> Ey insanlar birbirinize selam verin, akrabanızı gözetin, yemek yedin (Tirmizi, Et'ime, 45. Hadis).	<b>17-</b> <i>Ey insanlar birbirinize selam verin, akrabanızı gözetin, onlara yemek yedin, geceleyin insanlar uyurken namaz kılın ki, Cennete giresiniz</i> (Tirmizi, Et'ime, 45; Tirmizî, Kıyame 42).
<b>18-</b> Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsan suyu tutumlu kullan (Ahmed B. Hanbel, Müsned, C 2, s. 181).	<b>18-</b> <i>Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsan suyu tutumlu kullan</i> (Ahmed B. Hanbel, Müsned, C 2, s. 181).
<b>19-</b> Sizden hiçbiriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olamaz. (Değerlendirme Kısmı)	<b>19-</b> <i>Sizden hiçbiriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olamaz.</i> (Buhari, İman 7; Müslim, İman 72)

7. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâk öğrenme alanında “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinde kullanılan hadis sayısı 19’ dur. Bu hadislerin on dördü tam meal şeklinde verilmiştir. Ancak hadis içerisinde aynı anlama gelen (eş anlamlı) kelimeler birbirlerinin yerine kullanılmış, bazı kelimeler de hadis içerisinde çıkarılarak hadis öylece metin içerisinde kullanılmıştır. Diğer beş hadis’in ise, konuyu destekleyecek ilgili metin seçilerek ve kısmen alıntılanarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Demirtaş ve Özdemir, 2011, s. 103- 123).

Kısmen alıntılanan Müslim, İman 62. Hadis orijinalinin son kısmından alıntı yapılarak, Nesai, Zekat 81. Hadis orijinalinin orta kısmından alıntı yapılarak, Nesai, Zekat 20. Hadis orijinalinin baş kısmından alıntı yapılarak, İbn Mâce, Et'ime 30. Hadis orijinalinin son kısmından alıntı yapılarak, Tirmizi, Et'ime 45. Hadis orijinalinin baş kısmından alıntı yapılarak hadisler aktarılmaya çalışılmıştır. Tirmizi, Et'ime, 45. Hadis kısmi alıntılama da üç nokta (...) ile alıntılamanın sonrası olduğuna işaret edilmiştir.

Bazen de hadisler metin içerisinde kullanılırken hadiste sadeleştirmeden ziyade açılıma gittiği/şerh tespit edilmiştir. Mesela Nesai, Zekat 20. Hadiste “verdiklerini” kavramı kullanılmışken metin içerisinde “verdikleri malları” şekliyle şerhli olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Tirmizi, Birr 39. Hadis “Bir kimse etrafına bakınarak bir söz söylemiş ise, o söz dinleyene emanettir.” şeklinde kullanılmışken metin içerisinde “Bir kimse bir başkasına bir

şey anlatır da o sırada sağa sola bakınırsa söylenen söz artık bir emanettir ve kimseye söylenmemelidir” şekli ile açılımlı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Buhari, Ahkâm 12. Hadiste yer alan “soylu biri” kavramı kullanılmışken metin içerisinde “asil, mevki ve makam sahibi biri” olarak daha açılımlı şekliyle kullanıldığı tespit edilmiştir.

Diğer hadislerde herhangi bir değişiklik yapılmamış olup olduğu gibi verilmeye çalışılmıştır.

## **2. 2. Hadislerin Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu**

### **2. 2. 1. Hadislerin Öğrencilerin Bilişsel ve Dil Gelişim Düzeylerine Uygunluğu**

7. sınıf düzeyinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisleri öğrencilerin bilişsel ve dil gelişimleri açısından incelediğimizde, toplam 19 tane hadis kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinin kazanımlarının neler olduğu konusunda yıllık plan bu konuda bize bilgi vermektedir. Bu ünitedeki kazanımlar “Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü açıklar.”, “İslam’da övülen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur’an’dan ve Hz. Muhammed’in hayatından örnekler verir.”, “Ahlâklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini yorumlar.”, “Ahlâkî tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olur.”, “Ahlâkî olmayan tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.”, “Bu ünite neler öğrendiğini hatırlar.” şeklinde sıralanmıştır.

Bu kazanımlar paralelinde oluşturulacak konular, konulara uygun olarak öğretimde kullanılacak hadislerin bireyin kişiliğini oluşturmasına yardımcı olacağı ve öğrencilerin bilişsel gelişimlerine de fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Burada kullanılan hadislerin bireyin kişiliğini oluşturması sırasında kullanabileceği bazı değer yargılarıyla beraber kullanılması ve ona sunulması öğrenciye rehberlik anlamında yön verebilecektir. Bu doğrultuda 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanında “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinde yer verilen hadislerde, genel olarak öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olmayan bir konu veya kelimenin olmadığı ve öğrencinin dinî gelişim özelliklerine genel olarak uygun hadislerin kullanıldığı görülmüştür.

7. sınıf düzeyinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerde genel olarak öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun sade, açık ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Ünite bazı kavramlar din dilinin kendi üslubundan dolayı Arapça şekliyle yer almıştır. Kelime ve kavramların bazıları parantez içinde verilen ek bilgilerle desteklenmiş olup bazılarında (.../...) şeklinde aynı anlama gelen ifadeler bir arada kullanılmış, bazılarında ise ek bilgilere yer verilmemiş ve kelime anlamını ya öğrencinin araştırma kabiliyetini geliştirecek yöntem ve tekniklerini kazandırmaya dönük bırakılmış ya da kitabın son kısmındaki sözlük bölümüyle

kelimenin anlamı verilmeye çalışılmıştır. Bunun da bir anlamda çocuğun araştırma tekniğini geliştirmeye yönelik bir teknik olduğu düşünülebilir.

7. sınıf öğrencisi yaklaşık olarak on üç yaşındadır. Bu yaştaki çocuk, soyut düşünce kabiliyetini kazanarak, yetişkinlerin anlayış biçimlerini kavramaya başlar ve artık soyut kavramları da anlamakta zorlanmaz. Bu dönemde çocuk artık yetişkin gibi soyut düşünebilir hale gelmektedir. Çocuk bu dönemde tümevarım ve tümdengelim yöntemleriyle düşünebilecek düzeye erişir (Binbaşıoğlu, 1995, s. 95). Bu dönemde birey, artık yetişkinler gibi düşünmeyi, onlar gibi hareket etmeyi ister. Çünkü zihinde yaşanan bu gelişme vücutta yaşanan değişikliklerle de desteklenmektedir (Gander ve Gardiner, 2004, s. 445).

Bu bağlamda, konularla ilgili kullanılan hadislerin bu dönem çocuğunun tereddütlerine ve sorularına ne kadar cevap verdiği veya bu seviyede bir çocuğun ne kadar merakını çekebildiğini incelemek gerekir. Birey, ergenlik dönemi ile birlikte artık kendi kişiliğini denemekte ve yetişkin bir kişilik şekli alma yolunda yol alır. Bu sebeple, “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesi anlatılırken konunun ve konu başlıkları altında kullanılan hadislerin bireyin kişiliği üzerindeki etkilerinin neler olabileceği vurgusunun daha önemli olduğunu düşünüyoruz. Din ve güzel ahlâk ünitesi neticesinde ahlâklı olmanın bireye ve topluma kazandırdıkları neler olabilir? şeklinde zihinsel bir etkinlik olarak konuyu ele alırsak bu dönem çocuğunun bilişsel yapısına daha çok hitap etmiş olabiliriz.

Bu paralelde, “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinde kullanılan hadisleri incelediğimizde, genel olarak öğrencilerin gelişim seviyeleri itibariyle anlayamayacakları, düzeylerine uygun olmayan bir konuya yer verilmediği ve dini gelişim özellikleri açısından genel olarak çocukların seviyelerine hitabeden hadislere yer verildiği görülmüştür. Bu sınıf seviyesinde öğrenciler, bilişsel gelişim düzeylerinin bir niteliği olarak konulara eleştirel bir gözle bakmayı tercih ederler. Çünkü zihinleri şüphelerle doludur ve bu durum çocukların zihinsel gelişimine katkı sağlar. Bu nedenle, kullanılan hadislerde geçen soyut kavramların anlaşılmasının bu sınıf düzeyinde daha kolay olacağı düşünülmektedir.

Ünite başlığı altında yer verilen hadislerde kullanılan “infak, vahiy, böbürlenmek” gibi kelimelerin 7. Sınıf öğrencilerinin dil gelişimleri açısından anlaşılması kolay olmayan kavramlar oldukları düşünülebilir. Ancak burada kullanılan hadislerde anlaşılmayacak bazı kavramlar yer alsada bunların bütüne nispetle az olduğu gözden kaçmamaktadır.

Burada bir tür kavram öğretiminin gerekli olduğu ve bunu ya bir tanım içerisinde ya da birkaç sözcükten oluşan bir anlatımla sağlamanın uygun olacağı düşünülebilir. Yahut kavramların, ders kitabının sözlük bölümünde açıklanması ya da parantez içinde verilecek ek bir bilgiyle desteklenmesi hadislerin öğretimi açısından daha uygun olurdu.

Bu kapsamda İlköğretim 7. sınıf düzeyinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinde; “Din Güzel Ahlâklı Olmama Nasıl Katkı Sağlar?” konu başlığı altında kullanılan “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.” (İmam Malik, *Muvatta*, Hüsnü’l-Hulk, 1. Hadis) hadisinde kullanılan “Güzel ahlâkı tamamlamak” deyimini soyut ifadedir. Ayrıca bu hadisin konuyla doğrudan değil dolaylı olarak bir bağlantısı vardır. Çünkü konu başlığında dinin güzel ahlâka nasıl katkı sağladığından bahsedilirken kullanılan hadiste ise Hz. Muhammed’in gönderilme amacının güzel ahlâkı tamamlamak olduğunun ve bu da din’in ahlâklı olmamıza bir katkısı olduğunun bağlantısını kurabilmeleri açısından bu hadis 7. sınıf öğrencisinin bilişsel seviyesine uygundur ve öğrencilerin düşünmelerine katkı sağladığı için de bilişsel seviyelerini geliştirebilecek bir hadistir. Aynı konu başlığı altında kullanılan “İslam güzel ahlâktır” (*Kenzü’l-Ummâl* C. 3, s. 17) hadisinde de İslam dininin ahlâken güzel olmayı gerektirdiği ifade edilmekte olup, 7. sınıf öğrencisi bu hadis ile konu başlığı arasında bağlantı kurabilecek bilişsel gelişim seviyesindedir. Yine aynı konu başlığı altındaki “Bir gün bir adam Peygamberimize gelerek Allah’ın en sevdiği insanların kimler olduğunu sormuştur. Peygamberimiz de ona; “Ahlâkı en güzel olandır.” (*Terğib ve Terhib* C. 3, s. 408) hadisinde de, Allah’ın en sevdiği insanların ahlâkı en güzel olanlar olduğunu öğrenmekte ve dolaylı olarak konu başlığı ile hadis arasında bağlantı kurmaktadır. Bu bağlamda bu hadis 7. Sınıf öğrencilerinin bilişsel seviyelerine uygun olan bir hadistir.

“Doğruluk ve Dürüstlük” konu başlığı altında yer verilen “Peygamberimiz bir adama öğütte bulunarak Allah’a inandım de, sonra da dosdoğru ol.” (Müslim, İman 62. Hadis) hadis, konu başlığıyla doğrudan bir bağlantı ifade etmekte ve bu yönüyle öğrencilerin bilişsel seviyelerine uygundur tespiti yapılabilmektedir. Yine aynı konu başlığı altında “Doğruluk iyiliğe, iyilik cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğrular derecesine çıkar.” (Buhari, Edeb 69. Hadis) hadisinde kullanılan “doğrular derecesine” ifadesinin doğru insanlar, dürüst insanlar anlamına geldiğini anlamlandırabilmektedir. Ancak anlamlandırırken güçlük çekebilirler. Ama bu dönem yaş grubunun bilişsel gelişimlerinden biri de, taklit yapmamak ve öğrendikleri bilgileri eleştirel bir yaklaşımla inceleyerek konunun ana fikrini kavrama çabasında olmaktır. Kullanılan hadislerde de öğrencinin, dinin buyruklarına karşı eleştirci ve analiz edici bir yaklaşım geliştirmesi beklenmektedir.

“Başkalarına Maddi Yardımda Bulunmak (İnfak)” konu başlığı altında verilen “Müslüman zengin, kendisine verilen maldan yetim, fakir ve yolda kalmışa infak ederse ne iyi kimsedir.” (Nesai, Zekat, 81. Hadis) hadisi, konu başlığıyla doğrudan bağlantı içindedir. Bu bağlamda bu hadis 7. sınıf öğrencilerinin gelişim seviyelerine uygun bir hadistir değerlendirmesi yapılabilir. Çünkü hadis bağlamında öğrenci eleştirel bir yaklaşımla hadisi

seviyesine uygun değerlendirebilmektedir. Yine aynı konu başlığı altında “Allah’ın kendilerine ikram edip verdiği malları infak etmekte cimrilik edenler, o biriktirdikleri malların kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek kötüdür.” (Nesai, Zekat, 20. Hadis) hadisi, konu başlığıyla doğrudan bağlantılı olup konu başlığını destekler nitelikte kullanılmıştır. Bu hadis ile çocuk, mal varlığı olanların bunlardan bir kısmını fakirlere vermesi gerektiğini eleştirel bir yaklaşımla düşünebilmektedir. Böylece bu hadis 7. sınıf öğrencilerinin gelişim seviyelerine uygundur değerlendirmesi yapılabilir.

“Emaneti Korumak” konu başlığı altında yer verilen “Bir kimse bir başkasına bir şey anlatır da o sırada sağa sola bakınırsa söylenen söz artık bir emanettir ve kimseye söylenmemelidir.” (Tirmizi, Birr, 39. Hadis) hadisinde ise, toplumsal ilişkilerimizde emanetin sadece bir eşyadan ibaret olmadığı, aynı zamanda söylenen bir sözün de emanet olduğu bilinci sorgulanmaya çalışılmaktadır. Özellikle okul döneminin bu çağındaki çocuklarda var olan emaneti koruma düşüncesi bu hadis ile daha da bir güçlenmektedir. Bilişsel gelişim açısından incelediğimizde, böyle bir anlatım öğrencilerin gelişim seviyelerine katkı sağlayabilecek bir hadistir. Çünkü bu hadis ile öğrenci gizli söylenen bir sözün bile dinimizde emanet sayıldığını ve buna önem verilmesi gerektiğini kendi zihinsel çıkarımlarıyla kavrayacaktır. Yine aynı konu başlığı altındaki “Kamu malını korumayan kimse dinimize göre emanete ihanet etmiş sayılır.” (Buhari, İman, 33. Hadis) hadisi de özellikle bu dönem çocuklarına, okulun eğitim-öğretim amaçlı bizlere hizmet verdiği, okuldaki eşyaların kamu malı olduğu, bu nedenle emanet sayıldığı bilinci verilmeye çalışılmaktadır. Bu hadis ile bu gelişim seviyesindeki öğrenciler okuldaki eşyalara ve diğer kamu mallarına zarar verilmemesi gerektiğini kendi zihinsel sorgulamasıyla kavrayacaktır.

“Adaletli Olmak” konu başlığı altında yer verilen “Birisine bir borcum varsa, birisini kırdıysam birisinin mal ve onuruna zarar verdimsem, işte şahsım, işte malım, benden karşılığını bu dünyada alsın.” (İbn Hişam, *es-Sîretü’n- Nebeviyye* C. 4, s. 175) hadisi ile, toplumsal ilişkilerimizde birbirimizin hakkına saygı göstermemiz gerektiğine, hak ihlali olmuş ise bu dünyada helallik alınması lüzumuna vurgu yapılmaktadır. Bilişsel gelişim açısından incelendiğinde bu gelişim dönemindeki çocuk ister sözlü olsun isterse davranışsal anlamda olsun kendi arkadaşının hakkını ihlal edebilmektedir. Hak konusunda da nasıl davranılması gerektiğini kendi bilişsel sorgulamasıyla bilebilecek seviyededir. Dolayısıyla bu hadis çocuğun bilişsel gelişimine uygundur değerlendirmesi yapılabilir. Yine aynı konu başlığı altında “Sizden önceki milletlerin yok olmasına sebep, içlerinden asil, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onlara dokunmayıp, zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca ona cezasını vermeleri idi. Allah’a yemin ederim ki kızım Fatıma hırsızlık yapsaydı

onun da cezasını verirdim.” (Buhari, Ahkam, 12. Hadis) hadisi ile toplumsal ilişkilerimizde çok hassas olmamız gerektiği dile getirilmektedir. Özellikle bu gelişim dönemindeki çocuklar, kendi arkadaşları arasında güçlü olanın yanında yer alabilmekte ve o yönde fikir beyan etmektedir. Dolayısıyla çocuk bu hadis ile eleştirel düşünerek kendisinde adalet düşüncesini geliştirebilmektedir. Bu yönüyle hadis öğretim açısından etkili bir şekilde kullanılmıştır.

“Hoşgörü ve Bağışlama” konu başlığı altında yer verilen “Allah, affeden bir kimsenin şerefini artırır.” (Müslim, Birr 89. Hadis) hadisinde şeref kavramı soyut bir kavram olmasına karşın 7. sınıf bilişsel gelişimine uygun bir kavramdır.

“Alçak Gönüllülük (Tevazu)” konu başlığı altındaki “Kendisine heyecanlanarak gelen birisine: “Sakin ol. Ben kral değilim. Kureyş kabilesinden kurutulmuş et yiyen kadının oğluyum.” (İbn Mâce, Et’ime 30. Hadis) hadisi de konu başlığını destekler mahiyette, 7. Sınıf öğrencisinin bilişsel gelişimine uygun ve çocukların sosyal yaşantılarında karşılaştıkları durumlara vurgu yapan bir hadistir. Yine aynı konu başlığı altında “Yüce Allah bana sizin alçak gönüllü olmanızı vahyetti. Hiç kimse diğerine karşı böbürlenmesin” (Müslim, Cennet 65. Hadis) hadisinde alçak gönüllü ve böbürlenmek kavramları soyut kavramlardır. Ancak bu dönem çocukları, bilişsel gelişimleri açısından toplumsal hayatta tevazu sahibi olmanın gerekliliğini kendi zihinsel eleştirisiyle kavramış olacaktır. Dolayısıyla soyut olarak kullanılan bu kavramlar bu dönem çocuğunun bilişsel gelişimine uygundur değerlendirmesi yapılabilmektedir. Yine aynı konu başlığı altında “Allah alçak gönüllü davrananın derecesini yükseltir” (Müslim, Birr 69. Hadis) hadisi de toplumsal olarak birbirimize karşı alçak gönüllü olmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Bu davranışın karşılığının da Allah katında olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu dönemdeki çocuk bunu bilişsel olarak algılayabilecek zihinsel yapıya sahiptir. Yine aynı konu başlığı altında etkinlik bölümünde yer verilen “Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimseye Allah (merhamet bakışı ile) bakmaz.” (Buhari, Libas 1. Hadis) hadisinde açık bir şekilde alçak gönüllülük kavramı geçmemektedir. Ancak hadiste toplum içerisinde uyulması gereken bir davranışa vurgu yapılmaktadır. Böyle bir anlatım öğrencilerin kavram gelişimlerine katkı sağlayabilecek bir hadistir. Çünkü öğrenci bu hadisten alçak gönüllü olmanın önemini kendi zihinsel çıkarımıyla bulacaktır ve 7. sınıf öğrencisinin bilişsel seviyeleri bu çıkarımda bulunabilmeleri için yeterli düzeydedir.

“Görgülü Olmak” konu başlığı altında kullanılan “Ey insanlar birbirinize selam verin, akrabanızı gözetin, yemek yedin.” (Tirmizi, Et’ime 45. Hadis) hadisinde, sosyal yaşantımızda birbirimizle olan ilişkilerimizde nasıl olmamız ve neye önem vermemiz gerektiği vurgulanmıştır. Burada kullanılan “gözetin” kavramı soyut bir kavram olmasına karşın bu dönemdeki çocukların bilişsel gelişimlerini geliştirebilecek düzeyde bir hadistir.

“Savurganlıktan Kaçınmak” konu başlığı altında kullanılan “Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsan suyu tutumlu kullan.” (Ahmed B. Hanbel, *Müsned*, C. 2, s. 181) hadisinde geçen “tutumlu” kavramının soyut bir kavram olduğu dikkatimizi çekmektedir. Bu hadis; öğrencilerin bilişsel seviyelerine uygunluk açısından incelediğimizde, hadisin 7. sınıf öğrencisinin anlayabileceği ve sorgulayabileceği düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Değerlendirme Bölümü’nde kullanılan “Sizden hiçbiriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olamaz.” hadisi de bu dönem çocuklarının kardeşlik duygularını harekete geçirerek öğrenciye yön vermektedir. Öğrencinin empati kurmasına yardımcı olmakta olup, bilişsel gelişimini destekler mahiyettedir.

Ünite de geçen hadisleri kullanılan konu başlıkları ve kavramların öğrencilerin dil gelişim seviyelerine uygunluğu noktasında incelediğimizde; ünite başlığı altında yer alan hadislerde kullanılan “infak, vahiy, böbürlenmek” gibi kelime ve kavramların 7. sınıf öğrencisinin dil gelişimleri bakımından anlaşılması zor kavramlar olduklarını tespit etmiştik. Bu bağlamda, “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinde yer alan bu kavramların kullanıldıkları hadisleri incelediğimizde;

“Başkalarına Maddi Yardımda Bulunmak (İnfak)” konu başlığı altında yer alan “infak” kavramı dikkatimizi çekmektedir. İnfak kavramı hadis içerisinde parantez içi herhangi bir bilgiyle desteklenmemiş olup, kitabın son sayfasındaki sözlük çalışması bölümünde de bu kavrama rastlanmamaktadır. Ancak hadisin anlaşılması için bu kavramın parantez içi bir bilgiyle desteklenmesi yerinde olacaktır.

“Alçak Gönüllülük (Tevazu) konu başlığı altında “Yüce Allah bana sizin alçak gönüllü olmanızı vahyetti. Hiç kimse diğerine karşı böbürlenmesin.” (Müslim, Cennet 65. Hadis) hadisinde iki kavram karşımıza çıkmaktadır. Birincisi “vahyetti”, ikincisi ise “böbürlenmesin” kavramıdır. Burada çocuk “vahyetti” kavramını geçmiş yıllardan öğrenmiş olabilir. Ancak öğrendiği bu kavramın anlamını hatırlamayabilir. Bu yüzden bu kavram sadeleştirilerek çocuğun dil seviyesine uygun bir kullanımda kullanılabilir. Veya bu kavramın parantez içi bir bilgiyle “bildirdi”, “haber verdi” kavramlarıyla desteklenerek kullanılması hadisin anlaşılması noktasında önem arz etmektedir. Diğer kavram ise “böbürlenmesin”dir. Bu kavram da çocuğun dil gelişimine hitap etmeyen bir kullanımdır. Aynı zamanda kitabın son kısmındaki sözlük bölümünde de yer verilmemektedir. Bu yüzden bu kavram da sadeleştirilerek çocuğun dil seviyesine uygun bir tarzda kullanılmalıydı. Bunun yanında parantez içinde verilecek ek bir bilgiyle desteklenebilirdi. Ya da bu kavramın yerine çocuğun dil gelişimine uygun “büyüklenmesin” kavramının kullanılması daha uygun olurdu.



Hadislerde kullanılan kavramlar anlamlarına uygun bir şekilde kullanılmıştır. Ancak daha iyi anlaşılabilmesi bakımından bazı kavramların ek bilgilerle desteklenmesi, bazı kavramların da sadeleştirilerek hadis içerisinde kullanılması daha uygun olurdu. Hadislerde kullanılan kavram ve deyimlerin yazımında Türk Dil Kurumu' nun ilkelerine uyulmuştur.

Kullanılan hadislerin cümle yapıları ve kavramlar çoğunlukla 7. sınıf seviyesine uygun uzunluktadır. Hadisleri incelediğimizde bu kurala uyulduğu dikkatimizi çekmektedir. Hadislerdeki cümlelerin kelime dizilişi dil kurallarına uygun bir şekilde verilmiştir. Kullanılan cümleler yapı itibariyle özne, nesne, yüklem şeklinde verilmekte ve cümleler kurallı bir cümle dizilişi ile oluşturulmuştur. Hadislerdeki cümlelerde devrik cümlelere rastlanmamıştır. Hadisler, genel itibariyle çocuğun dil ve bilişsel gelişim seviyelerine uygun kısalıkta verilmeye çalışılmıştır.

### **2. 2. 2. Hadislerin Öğrencilerin Ahlâkî Gelişim Düzeylerine Uygunluğu**

Birey, yedinci sınıfa geldiğinde yaklaşık olarak on üç yaş civarında olmaktadır. Bu yaştaki çocuk, soyut düşünce kabiliyetini kazanarak, yetişkinlerin anlayış biçimlerini kavramaya başlar ve artık soyut kavramları da anlamakta zorlanmaz. Bu dönem çocuğunun gelişim görevi, olgun bir yetişkinin bütün özelliklerini kazanmak, yani yetişkinlerin sahip olduğu değerleri oluşturmaktır. Birey, ergenlik dönemi ile birlikte artık kendi kişiliğini sınırlar ve olgun bir kişilik yapısı kazanma yolunda mesafe alır. Kişiliğin oluşmasında daha önceki öğrenmeler etkilidir (Cüceloğlu, 2006, s. 423). Bundan dolayı, geçmiş yıllarda öğrenciye öğrettiğimiz ahlâkî bilgiler önem kazanmaktadır. Çünkü bu ahlâkî bilgiler, kişiliğini oluşturma aşamasında olan birey için bilgi altyapısı oluşturmakta ve bireyin davranışlarına yön veren değerleri oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Erinlik döneminin yavaş yavaş sona erip ergenlik döneminin başlamasıyla birey ahlâkî olarak da farklı bir kişilik geliştirebilmektedir.

Bu bağlamda, 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâk öğrenme alanındaki “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesi altında yer verilen hadisleri incelediğimizde genel olarak bireyin sosyalleşmesinde ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi noktasında öğrencileri iyi davranışlar sergilemeye yönlendirmesi açısından önemlidir. Kullanılan hadisler, bu dönem yaş grubunun ahlâkî gelişim düzeyini geliştirebilecek özelliktedir. Bu ünite başlığı altında kullanılan hadisler doğrultusunda kişinin cezadan kurtulmak için değil de, İlahi emirler neticesinde ahlâklı olması gerektiği fikri öğrencilerin ahlâkî gelişim seviyelerini güçlendirecektir. Bu dönemdeki öğrencilerde genel olarak yoğun bir adalet duygusu gelişmekte olup öğrenci artık “benmerkezcilik”ten kurtularak empati duygusunu kazanabilmekte ve başkalarının düşüncelerini de anlayabilecek bilişsel ve ahlâkî olgunluk

seviyesine ulaşabilmektedir. Ünitenin işlenişinde konu başlıkları altında verilen hadislerin kullanımında öğrencilerin gelişim seviyelerinin dikkate alınmış olması olumlu bir durumdur.

İlköğretim 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanında “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesi çerçevesinde güzel ahlâkın konusu olabilecek pek çok konu başlığına yer verilmiştir. İslam dininde övülen ahlâkî tutum ve davranışlardan bazıları bu ünite başlığı altında zikredilmektedir. “Din Güzel Ahlâklı Olmama Nasıl Katkı Sağlar”, “Doğruluk ve Dürüstlük”, “Başkalarına Maddi Yardımda Bulunmak (İnfak)”, “Emaneti Korumak”, “Adaletli Olmak”, “Hoşgörü ve Bağışlama”, “Alçak Gönüllülük (Tevazu)”, “Görgülü Olmak” ve “Savurganlıktan Kaçınmak” konuları hadislerle desteklenerek anlatılmıştır. Öğrencinin derste kendisine sunulan bu konuları sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde zihninde değerlendirip sonra da kendi bilişsel ve ahlâkî düzeyine uygun davranış göstermesi beklenmektedir.

Bu bağlamda 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâk öğrenme alanında yer verilen “Din ve Güzel Ahlâk” ünite başlığı altında yer alan hadisleri incelediğimizde ünitenin ilk konusu “Din Güzel Ahlâklı Olmama Nasıl Katkı Sağlar” konu başlığı altında kullanılan hadislerde “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.” (İmam Malik, *Muvatta*, Hüsnü’l-Hulk 1. Hadis), “İslam güzel ahlâktır.” (*Kenzü’l-Ummâl*, C. 3, s. 17) ve “Bir gün bir adam Peygamberimize gelerek Allah’ın en sevdiği insanların kimler olduğunu sormuştur. Peygamberimiz de ona ahlâkı en güzel olanıdır.” (*Terğib ve Terhib*, C. 3, s. 408) hadisleri konu başlığını destekler mahiyette kullanılmıştır. Bu konu başlığı altında üç adet hadisin kullanılmış olması konunun önemini vurgular niteliktedir. Aynı zamanda konunun öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Kullanılan bu hadisler genel olarak insanları ahlâklı davranışlar sergilemeye teşvik etmekte ve bu yolda bir yaşam sürmeyi öngörmektedir.

“Doğruluk” konu başlığı altında yer verilen “Peygamberimiz bir adama öğütte bulunarak Allah’a inandım de, sonra da dosdoğru ol.” (Müslim, İman 62. Hadis) ile “Doğruluk iyiliğe, iyilik cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğrular derecesine çıkar.” (Buhari, Edeb 69. Hadis) hadisleri konu başlığını destekler mahiyette kullanılmıştır. Aynı zamanda konunun öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Hadisler genel olarak insanları doğru yola yönlendirmekte ve bu doğru yolda yaşamını sürdüren insanların hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olacakları bildirilmekte ve insanların cennetle mükâfatlandırılacağı söylenerek insanları doğru yaşamaya teşvik etmektedir. Bu konu başlığı altında kullanılan hadisler 7. sınıf öğrencilerinin ahlaki gelişim seviyelerine uygun olup, bunların insanların sosyal ilişkilerini düzenleyen hadisler olduğu söylenebilir.

“Başkalarına Maddi Yardımda Bulunmak” konu başlığı altında yer verilen hadislere baktığımızda “Müslüman zengin, kendisine verilen maldan yetim, fakir ve yolda kalmışa infak ederse ne iyi kimsedir.” (Nesai, Zekat 81. Hadis) ve “Allah’ın kendilerine ikram edip verdiği malları infak etmekte cimrilik edenler, o biriktirdikleri malların kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek kötüdür.” (Nesai, Zekat 20. Hadis) hadisleri konu başlığını destekler mahiyette kullanılmıştır. Kullanılan hadislerde Allah’ın kendilerine ikram ettiği maldan insanların birbirlerine yardım etmelerine teşvik söz konusudur. Konu başlığı altında yer alan hadisler; iyilik yapmaya teşvik etmekte, sevdiği maldan Allah yolunda harcamaya yönlendirmekte, bu dünyada yaptığımız iyiliklerin ahiret yaşamında bizi koruyacağı, mal biriktirmekten korunan insanların hem bu dünyada hem de ahirette kurtuluşa varacağı hususlarında bilgi aktarmıştır. Bahsi geçen konu başlığı altında verilen hadisler, “adalet” kavramının bu dönem çocuklarının ahlâkî gelişimlerinde daha çok yer ettiğinden 7. sınıf öğrencisinin ahlâkî gelişim düzeylerine uygundur ve onlara hitap etmektedir.

“Emaneti Korumak” konu başlığı altında yer verilen “Bir kimse bir başkasına bir şey anlatır da o sırada sağa sola bakınırsa söylenen söz artık bir emanettir ve kimseye söylenmemelidir.” (Tirmizi, Birr 39. Hadis) hadisi ile “Kamu malını korumayan kimse dinimize göre emanete ihanet etmiş sayılır.” (Buhari, İman 33. Hadis) hadisi kesinlik ifade eden cümlelerdir. Bundan dolayı İslam dini, ister kendisine gizli söylenen bir söz olsun, isterse de kamu malı olsun bunları emanet saymış ve bunların korunması gerektiğine özen göstermiştir. Bu bağlamda 7. sınıf öğrencilerinde ahlâkî gelişim düzeyi olarak hak kavramı gelişmiştir. Bu hadislerde de emaneti koruyarak insanların hakkına riayet edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

“Adaletli Olmak” konu başlığı altında yer verilen “Birisine bir borcum varsa, birisini kırdıysam birisinin mal ve onuruna zarar verdiğem, işte şahsım, işte malım, benden karşılığımı bu dünyada alsın.” (İbn Hişam, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, C. 4, s. 175) hadisi ile “Sizden önceki milletlerin yok olmasına sebep, içlerinden asil, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onlara dokunmayıp zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca onlara dokunmayıp zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca ona cezasını vermeleri idi. Allah’a yemin ederim ki kızım Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim.” (Buhari, Ahkam 12. Hadis) hadisi kesinlik bildirmekle beraber emir cümlesini de içerir. Peygamberimiz adaletli olmak ve ayırım gözetmeden davranmak gerektiği hususlarıyla ilgili uyarıda bulunmuş ayrıca, bir toplumda bir kişinin tanınmış veya asil olmasının uygulanacak adaletle engel olmaması gerektiği bilgisini önemle vermiştir. Bu hadisler, ahlâkî gelişim düzeyi olarak “adalet”

duygusunun yoğun bir şekilde yer ettiği bir dönemi yaşayan 7. sınıf öğrencisinin bu duygusuna hitap edebilecek hadislerdir.

“Hoşgörü ve Bağışlama” konu başlığı altında yer verilen “Allah, affeden bir kimsenin şerefini artırır.” (Müslim, Birr 89. Hadis) hadisi insanlar arasındaki affetme duygularını pekiştirmekte ve bu duygunun devam etmesi için bazı davranışlara dikkat çekmek sûretiyle yaygınlaştırılmasına vurgu yapmıştır. Yukarıda gösterilen hadis ve konu başlığı arasında ilişki kurmak üst düzey bir çıkarımdır. Bu dönemdeki öğrenciler, benmerkezci yaklaşımı sergileyen tavırları yaşamlarında aşmışlardır. Bireyler, benmerkezcilik duygusunu aştıkları oranda karşısındaki kişinin fikirlerini de anlamaya başlarlar (Gander ve Gardiner, 2004, s. 357). Allah’ın bağışlayıcı ve esirgeyici olduğu, bağışlama yolunun tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Bu dönem çocuğunda da çevresine karşı hoşgörülü davranışlar sergilemeye yönelik tutumlar sergilendiği için burada kullanılan hadisler çocuğun ahlâkî gelişim seviyesine hitap etmektedir. Bu yönüyle, hadiste öğretilmeye çalışılan bağışlama duygusu bu dönem öğrencilerinin ahlâkî gelişim seviyelerine uygun bir şekilde kullanılmıştır.

“Alçak Gönüllülük” konusunda yer verilen “Kendisine heyecanlanarak gelen birisine: “Sakin ol! Ben kral değilim. Kureyş kabilesinden kurutulmuş et yiyen kadının oğluyum.” (İbn Mace, Et’ime 30. Hadis) ile “Yüce Allah bana sizin alçak gönüllü olmanızı vahyetti. Hiç kimse diğerine karşı böbürlenmesin.” (Müslim, Cennet 65. Hadis), “Allah alçak gönüllü davrananın derecesini yükseltir.” (Müslim, Birr 69. Hadis) ve “Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimseye Allah (merhamet bakışı ile) bakmaz.” (Buhari, Libas 1. Hadis) hadislerinde Peygamber’in de insan olduğu, bu anlamda insanların birbirlerine hoşgörü ile bakmaları gerektiği vurgulanmıştır. Hadisler ile bireylerin birbirlerine karşı küçümser tavırlar sergilemeleri, yeryüzünde böbürlenerek yürüme (kibir) yasaklanmış, Allah’ın kendini beğenip övünen kimseleri sevmediği bilgisi verilmiştir. Buna karşın insanların birbirlerine karşı alçak gönüllü davranmaları, sevgi-saygı tavırlarının sergilenmesi gerektiği bilgisi verilmiş, aksi durumda bu kişilere Allah’ın merhamet nazarıyla bakmadığı bildirilmiştir. Bu yaş grubundaki öğrenciler ahlâkî düzey olarak sosyal ortamın kontrolü altında kendilerini hissettikleri için akran grupları içinde hoşgörülü davranışlar içeren tavırlar sergilemeye çalışır. Alçak gönüllü olmayı içeren davranışlar bu dönem öğrencilerinin sosyal yaşantılarında göstermeleri gereken davranışlardır. Ancak bu dönem itibarıyla toplumda dikkat çekilme ve arkadaş çevresi tarafından onaylanma duygusu ağır bastığı için arka planda öğrencilerin bu davranış sergilemeleri söz konusu olabilir. Bu nedenle bu konu başlığı altında yer alan hadisler, öğrencilerin ahlâkî gelişim düzeylerine hitap etmektedir ve öğrencilerin ahlâkî gelişim

seviyelerini geliştirebilecek niteliktedir. Böylelikle bu konu başlığı altında kullanılan hadisler konunun öğrenciyi etkileme seviyesini artırmaktadır.

“Görgülü Olmak” konu başlığı altında yer verilen “Ey insanlar birbirinize selam verin, akrabanızı gözetin, yemek yedin.” (Tirmizi, Et’ime 45. Hadis) hadisinde toplum içinde uygulanması gereken görgü kuralları sıralanmıştır. Birbirimize selam vermemiz gerektiği ve kardeşlik duygularımızın pekişmesi için yapılması gerekenler sıralanmış ve bunun da görgü kuralı olduğu bilgisi verilmiştir. Dolayısıyla hadis, bu dönem çocuklarının bu yaştan itibaren toplumda kazanmaları ve uygulamaları gereken davranışların kazanımını sağlamaktadır. Buradaki hadis, bu dönem çocuğunun ahlâkî gelişim seviyesine hitap etmekte ve ahlâkî gelişim seviyesini geliştirebilecek özelliكتedir.

“Savurganlıktan Kaçınmak” konu başlığı altında yer verilen “Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsan suyu tutumlu kullan.” (Ahmed B. Hanbel, *Müsned*, C. 2, s. 181) hadisi ile Allah’ın israf edenleri sevmediği, elimizdeki mal varlığı ne kadar fazla olursa olsun değerinin bilinmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Bu gelişim dönemindeki çocuğun ahlâkî gelişim düzeyinin en belirgin özelliği toplumsal kabul görmedir. Dolayısıyla 7. sınıf öğrencilerinin toplumsal hayatıyla ilişki kurabileceklerini gösteren bir hadistir. Çünkü 7. sınıf öğrencisi toplum tarafından kabul görmek ve akran grubu tarafından onaylanabilmek için bilinçsiz harcamalar yapabilmektedir. Öyle olunca da burada kullanılan hadis israftan uzak bir yaşantı sürmek için öğrencilere savurganlıktan kaçınma konusunda bilgi vermektedir. Burada kullanılan hadis bu dönem çocuğunun ahlâkî gelişimine hitap etmekte ve ahlâkî gelişimini geliştirmektedir.

Değerlendirme kısmında yer verilen “Sizden hiçbiriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olamaz.” hadisinde ise insanlarla kardeşçe geçinmemiz gerektiği bilgisi verilerek çocuğun bu yöndeki duygularını harekete geçirmektedir.

## **2. 3. Hadislerin Eğitim-Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesi**

### **2. 3. 1. Hadislerin Konu ve Kazanımları Desteklemesi Açısından Uygunluğu**

7. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinde Ahlâk Öğrenme Alanında kullanılan hadislerin kullanıldıkları konu, kazanım, kavram, beceri ve değerler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

<b>Konular</b>	<b>Kazanımlar</b>	<b>Kavramlar</b>	<b>Beceriler</b>	<b>Değerler</b>
<b>1. Din Güzel</b> Ahlâklı Olmama Nasıl Katkı Sağlar?	<b>1. Bireyin</b> güzel ahlâklı olmasında	*Hak *Adalet *Tevazu	*Adalet *Tevazu *Bağışlama (af)	*Adalet *Tevazu *Bağışlama (af)
<b>2. İslam'da</b> Övülen Bazı Ahlâkî Tutum ve Davranışlar	dinin rolünü fark eder. <b>2. İslam'da</b>	*Bağışlama (af) *Sevgi *Cömertlik *Dayanışma	*Sevgi *Cömertlik *Dayanışma *Doğruluk	*Doğruluk *Emaneti korumak *Görgülü olmak
<b>2.1. Doğruluk</b>	esas kabul edilen ahlâkî	*Dürüstlük *Dostluk	*Dostluk *Duyarlılık	*Güvenilirlik *Hoşgörü
<b>2.2. Başkalarına</b> Maddi Yardımda Bulunmak (İnfak)	tutum ve davranışlara Kur'an'dan ve Hz.	*Duyarlılık *Emaneti korumak *Görgülü olmak	*Emaneti korumak *Görgülü olmak *Güvenilirlik	*Şefkat *Yardıms severlik *Sözünde durmak
<b>2.3. Emaneti</b> Korumak	Muhammed'in hayatından örnekler verir.	*Güvenilirlik *Hoşgörü *Kardeşlik *Şefkat	*Hoşgörü *Kardeşlik *Şefkat *Paylaşımçı	*Kardeşlik *Paylaşmak
<b>2.4. Adaletli Olmak</b>	<b>3. Ahlâklı</b> olmanın birey ve toplum	*Paylaşımçı olmak *Sözünde durmak	olmak *Sözünde durmak *Yardıms severlik	
<b>2.5. Kardeşlik</b>	hayatındaki önemini kavrar.	*Yardıms severlik *Doğruluk		
<b>2.6. Hoşgörü ve</b> Bağışlama				
<b>2.7. Alçak</b> gönüllülük (Tevazu)	<b>4. Ahlâkî</b> tutum ve davranışları			
<b>2.8. Sözünde</b> Durmak	yerine getirmeye istekli olur.			
<b>2.9. Görgülü</b> Olmak	<b>5. Ahlâkî</b> olmayan			

2.10. İnsanlara iyi Davranmak ve Güzeli Söylemek	tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.			
2.11.Savurganlıktan Kaçınmak				

Ahlak öğrenme ünitesi başlığı altında kullanılan hadisleri, tabloda gösterilen hedefleri desteklemeleri açısından incelediğimizde, hadislerin kullanıldıkları konuları, kazanımları, beceri ve değerleri genel itibariyle desteklediği tespit edilmiştir. Çünkü ünite ahlâk öğrenme alanında yer alan ahlâkî değerlere baktığımızda; adalet, alçakgönüllülük (tevazu), bağışlama (af), doğruluk, emaneti korumak, görgülü olmak, güvenilirlik, hoşgörü, kardeşlik, şefkat, paylaşımcı olmak ve sözünde durmak gibi değerlerin kazandırılması amaçlanmaktadır. Ünite konuları işlenirken öğrencilerin İslam dininde bahsedilen ahlâkî tutum ve tavırları öğrenmesi ve bu konularda çocuğun daha istekli duruma gelmeleri hedeflenmektedir. Bunu sağlayabilmek için de İslam dini'nde kazanılması gereken bazı ahlâkî tutum ve davranışlarla ilgili hadislerden örnek gösterilerek İslam dininin insan davranışlarını yönlendirici ve teşvik edici tarafından faydalanılmaya çalışılmıştır.

Verilen hadisleri, konu başlıklarını desteklemeleri bakımından incelediğimizde hadislerin genel olarak kullanıldıkları konu başlıklarını açıklar mahiyette olduğu ve konu başlıklarını destekledikleri tespit edilmiştir. “Din Güzeli Ahlaklı Olmama Nasıl Katkı Sağlar?” konu başlığı altında yer verilen “Ben güzel ahlâkî tamamlamak için gönderildim.” (İmam Malik, *Muvatta*, Hüsnu'l-Hulk 1. Hadis) hadisinde Hz. Peygamber kendi ümmetine güzel ahlak dersi vermiş, onları Allah'ın razı olacağı ahlak modeline göre yetiştirmeye çalışmıştır. Burada kullanılan hadiste Peygamberimiz, bu güzel ahlakî tamamlamak için gönderildiğini ifade etmektedir. Yani Âdem aleyhisselam ile başlayan ahlak dersinin, en mükemmel şeklini göstermek, en ileri düzeyini vermek için görevlendirildi. Dolayısıyla burada kullanılan hadis de en mükemmel olan ahlakî yeni yetişen nesle aktarmaktadır. Bu konuda öğrencileri ahlaklı olmaya teşvik etmektedir. Yine aynı konu başlığı altında yer verilen “İslam güzel ahlâktır.” (*Kenzü'l-Ummâl*, C. 3, s. 17) hadisi ile “Bir gün bir adam Peygamberimize gelerek Allah'ın en sevdiği insanların kimler olduğunu sormuştur. Peygamberimiz de ona: “Ahlakî en güzel olandır.” (*Terğib ve Terhib*, C. 3, s. 408) hadisi, ünitenin “Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü fark eder.” kazanımını desteklemektedir.

“Doğruluk ve Dürüstlük” konu başlığı altında yer verilen “Peygamberimiz bir adama öğütte bulunarak: Allah’a inandım de, sonra da dosdoğru ol.” (Müslim, İman 62. Hadis) ve “Doğruluk iyiliğe, iyilik cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğrular derecesine çıkar.” (Buhari, Edeb 69. Hadis) hadisleri konu başlığını destekler mahiyettedir. Bu hadisler de “Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü fark eder.” kazanımı ile “İslam’da esas kabul edilen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur’an’ dan ve Hz. Muhammed’in hayatından örnekler verir.” kazanımını desteklemektedir.

“Başkalarına Maddi Yardımda Bulunmak (İnfak)” konu başlığı altında yer verilen “Müslüman zengin, kendisine verilen maldan yetim, fakir ve yolda kalmışa infak ederse ne iyi kimsedir.” (Nesai, Zekat 81. Hadis) ve “Allah’ın kendilerine ikram edip verdiği malları infak etmekte cimrilik edenler, o biriktirdikleri malların kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek kötüdür.” (Nesai, Zekat 20. Hadis) hadisleri genel olarak insanları mallarından Allah yolunda harcamaya teşvik etmektedir ve insanın sahip olduğu her şeyin tek ve asıl sahibinin mutlak anlamda Allah olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle insanın emaneten sahip olduğu malını asıl sahibi olan Yaratıcı’sının gösterdiği istikamette kullanması kulluğunun bir gereğidir. Dolayısıyla ahirete geçmeden önce yapılan yardımların, verilen sadakaların ahiret hayatında bizi kurtuluşa götürdüğünü vurgulamakta, cimrilikten kaçan insanların kurtulacağını öğütleyen ve bu konularda öğrencileri bilgilendiren hadislerdir. İslam dininin emrettiği gibi güzel ahlâklı bir kişiliğe sahip olabilmek, böyle bir ahlâka sahip olmaktan geçmektedir. Sadece Allah’ın emrettiği bazı ibadetleri yapmakla O’nun emrettiği gibi bir ahlaka sahip olamadığımızı vurgulamaktadır. Peygamberimizin bu konuda söylediklerinin vurguladıkları “Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü fark eder.”, “Ahlâklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini kavrar”, “Ahlâkî tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olur.” kazanımlarını desteklemektedir.

“Emaneti Korumak” konu başlığı altında verilen “Bir kimse bir başkasına bir şey anlatır da o sırada sağa sola bakınırsa söylenen söz artık bir emanettir ve kimseye söylenmemelidir.” (Tirmizi, Birr 39. Hadis) ile “Kamu malını korumayan kimse dinimize göre emanete ihanet etmiş sayılır.” (Buhari, İman 33. Hadis) hadislerinde emanet üzerinde önemle durulmuştur. Kişi, kendisine verilen sırrı açıklamasına izin verilmediği sürece, hayatının sonuna kadar o sırrı saklamakla sorumludur. Sırlar birer emanet olduğundan emanetlere hıyanet etmemek lazımdır. Resülullah bu hadislerle kendisinde emanet olanların sahiplerine emanetlerinin verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Hadisler bu anlamlarıyla hem konu başlığını desteklemekte hem de “İslam’da esas kabul edilen ahlâkî tutum ve



davranışlara Kur'an'dan ve Hz. Muhammed'in hayatından örnekler verir." ve "Ahlâklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini kavrar." kazanımlarını desteklemektedir.

"Adaletli Olmak" konu başlığı altında yer verilen hadisler ise şunlardır: "Birisine bir borcum varsa, birisini kırdıysam birisinin mal ve onuruna zarar verdimsem, işte şahsım, işte malım, benden karşılığını bu dünyada alsın." (İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, C. 4, s. 175), "Sizden önceki milletlerin yok olmasına sebep, içlerinden asil, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onlara dokunmayıp, zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca ona cezasını vermeleriydi. Allah'a yemin ederim ki kızım Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim." (Buhari, Ahkam 12. Hadis) Peygamberimiz, insanlar arasında adaleti yaygınlaştırarak yeryüzünde barış ve huzuru tesis etmek için gönderilmiştir. Dost, akraba, düşman demeden bütün insanlar arasında hakkaniyeti ve tarafsızlığı öğretir. Müslümanlara kendileriyle olan ilişkilerine, onların toplumdaki statü ve mevkilerine bakmadan tam bir tarafsızlıkla insanlar arasında hüküm vermelerini emreder. Adalet yalnızca kendi hayatın için -insanların hak ve taleplerini korumak için- değil, aynı zamanda bizi her an gözeten Allah'a karşı sorumluluğumuzu yerine getirmek için de gereklidir. İslam dini, mü'minlere adaleti dürüst ve tarafsızca uygulamalarını, yeryüzünde insanlar için adaleti ayakta tutanlar olmalarını emretmektedir. Kullanılan hadisler ünitenin "Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü fark eder.", "İslam'da esas kabul edilen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur'an'dan ve Hz. Muhammed'in hayatından örnekler verir." ve "Ahlâklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini kavrar." kazanımlarını desteklemektedir.

"Hoşgörü ve Bağışlama" konu başlığı altında yer verilen "Allah, affeden bir kimsenin şerefini artırır." (Müslim, Birr 89. Hadis) hadisinde var olan asıl tema, insanın gücü yettiği halde, suçu işleyenden intikam almayıp affetmesinin büyük bir erdem olduğudur. Böyle yapan insan hem insanlar yanında saygınlık kazanır, hem de Allah katında derece alır. Müslüman bir kimsenin kendisine yapılan bir kötülüğü bağışlaması, işlediği bir kusuru affetmesi, o kişinin olgun ve erdemli bir mü'min olmasındandır. Öyleyse mezkûr hadis, Allah'ın bağışlama yolunu teşvik ettiği hususlarda bilgi verdiği için konu başlığını destekler mahiyettedir. Hadislerde geçen "affetmek, hoş görmek" kavramları ünitenin kazandırmak istediği kavram ve değerlerdir. Hadisler ifade ettikleri anlamlardan dolayı aynı zamanda ünitenin, "İslam'da esas kabul edilen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur'an'dan ve Hz. Muhammed'in hayatından örnekler verir.", "Ahlâkî tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olur." ve "Ahlâkî olmayan tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur." kazanımlarını desteklemektedir.

“Alçak Gönüllülük (Tevazu)” konu başlığı altında yer verilen hadisler ki, bunları şöylece zikredebiliriz: “Kendisine heyecanlanarak gelen birisine: “Sakin ol! Ben kral değilim. Kureyş kabilesinden kurutulmuş et yiyen kadının oğluyum.” (İbn Mace, Et’ime 30. Hadis), “Yüce Allah bana sizin alçak gönüllü olmanızı vahyetti. Hiç kimse diğerine karşı böbürlenmesin.” (Müslim, Cennet 65. Hadis), “Allah alçak gönüllü davrananın derecesini yükseltir.” (Müslim, Birr 69. Hadis) ve Etkinlik’te yer verilen “Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimseye Allah (merhamet bakışı ile) bakmaz.” (Buhari, Libas 1. Hadis) mezkûr hadisler tatlı dilli olmak ve insanlara mütevazı davranmanın Müslümanın görevlerinden olduğunu ifade etmektedirler. Kibirlenip gururlanmak, yüz çevirmek, küçümsemek ise müslümana yakışmayan davranışlardandır. Hz. Peygamber mütevazılığı bırakıp, malla, mülkle, makamla övünüp kibirlenmeyi reddetmiş ve bunu cahiliye âdeti olarak vasıflandırmıştır. Tevazu, Allah’ın yüceliği karşısında insanın kendi zayıflığını kabul etmesi, sahip olduğu mal, mülk, mevki ve makam sebebiyle büyüklenmemesidir. Tevazünün karşıtı, kibirdir, gururdur, kendisini insanlardan üstün görmektir. Kullanılan hadislerde sık sık yer verilen “alçakgönüllülük” kavramı ünitenin kazandırmak istediği bir kavram ve değerdir. “Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü fark eder.” ve “Ahlâkî olmayan tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.” kazanımlarını desteklemektedir.

“Görgülü Olmak” konu başlığı altında yer verilen “Ey insanlar birbirinize selam verin, akrabanızı gözetin, yemek yedin.” (Tirmizi, Et’ime 45. Hadis) hadisi insanlar arasında selamı yaygınlaştırmayı teşvik etmektedir. Peygamber Efendimiz sık sık akrabalarını ziyaret ederdi. Onların hâl ve hatırlarını sorardı. Gönüllerini alırdı. İhtiyaçlarıyla ilgilenirdi. İçlerinden yoksul olanlar varsa onlara yardım ederdi. Ziyaretlerin akrabalar arasındaki sevgi bağlarını güçlendirdiğini öğütlerdi. Dargınlıkları sona erdirir, sevinç ve üzüntülerin karşılıklı paylaşılmasına, sıkıntılara birlikte çareler aranmasına vesile olurdu. Bu yönüyle kullanılan hadisler konu başlığını desteklemektedir ve hadislerde yer verilen “selam vermek” ve “akraba ziyareti” kavramları ünitenin kazandırmak istediği kavram ve değerlerdendir. Hadisin aynı zamanda, “Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü fark eder.”, “İslam’da esas kabul edilen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur’an’dan ve Hz. Muhammed’in hayatından örnekler verir.” ve “Ahlâklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini kavrar.” kazanımlarını desteklediği tespit edilmiştir.

“Savurganlıktan Kaçınmak” konu başlığı altında verilen “Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsan suyu tutumlu kullan.” (Ahmed B. Hanbel, *Müsned*, C. 2, s. 181) hadisinde vurgulanan; insanların en fazla savurganlık yaptıkları konular sahip oldukları imkânlardır. Kişi tutumlu ve ölçülü olmayı bir alışkanlık haline getirmelidir. Tutumluluk,

insanı başkalarına muhtaç hâle getirmekten ve sevilmeyen biri olmaktan kurtarır. İnsanlar tutumlu olarak hem kendilerini hem de içinde yaşadıkları toplumun kalkınmasına yardımcı olabilirler. Dolayısıyla burada kullanılan bu hadis konu başlığını desteklemektedir ve ünitenin; “Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü fark eder.” ve “Ahlâkî olmayan tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.” kazanımlarını destekler mahiyettedir.

Değerlendirme bölümünde yer verilen “Sizden hiçbiriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olamaz.” hadisi de insanlar arasında kardeşlik duygularını pekiştirmekte ve hadis aynı zamanda, “Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü fark eder.” ve “Ahlâkî olmayan tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.” kazanımlarını destekler mahiyettedir.

### 2. 3. 2. Hadislerin Didaktik Açıdan Uygunluğu

7. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin ünite içerisinde kullanımlarının sayısal dağılımı aşağıda gösterilmiştir:

<b>Konu Anlatımında Kullanılma Sayısı</b>	<b>Etkinlikte Kullanılma Sayısı</b>	<b>Değerlendirme Bölümünde Kullanılma Sayısı</b>	<b>Kullanılan Toplam Hadis Sayısı</b>
15	3	1	19

Yukarıdaki tabloya göre, 7. sınıf düzeyinde kullanılan 19 hadisin 15 tanesinin konu anlatımında, 3 tanesinin Etkinlik içerisinde kullanıldığı Değerlendirme Bölümü’nde ise 1 tane hadise yer verildiği tespit edilmiştir. 15 hadis metin içerisinde kullanılmıştır. Etkinlik’te kullanılan 3 hadisten birincisi “Bşkalarına Maddi Yardımda Bulunmak (İnfak)” konu başlığı altındadır. Buradaki “Allah’ın kendilerine ikram edip verdiği malları infak etmekte cimrilik edenler, o biriktirdikleri malların kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek kötüdür.” (Nesai, Zekat 20. Hadis) hadis meâlindeki çerçeve içerisinde verilerek buna benzer bir hadisi de altta çerçeve içerisinde öğrencilerden istemektedir. Etkinlik’te kullanılan ikinci hadis ise “Adaletli Olmak” konu başlığı altındaki “Sizden önceki milletlerin yok olmasına sebep, içlerinden asil, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onlara dokunmayıp zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca ona cezasını vermeleri idi. Allah’a yemin ederim ki kızım Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim.” (Buhari, Ahkâm 12. Hadis) hadisidir. Bu hadis, Tartışalım Etkinliği altında verilerek, “hadisten elde ettiğiniz

sonuçları yazınız?” etkinliğinde kullanılmıştır. Etkinlik’te kullanılan son hadis ise “Alçak Gönüllülük (Tevazu)” konu başlığı altında yer verilen “Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimseye Allah (merhamet bakışı ile) bakmaz.” (Buhari, Libâs 1. Hadis) hadisidir. Okuyalım, Tartışalım Etkinliği’nde verilerek hadisin öğrenciler tarafından tartışılması istenmektedir. Burada kullanılan hadisler Tartışalım ve Yazalım Etkinliği altında verilmeye çalışılmış başka bir sunum şekline yer verilmemiştir. Hadislere öğrencilerin daha çok dikkatlerinin çekilmesi için hadislerin sunum ve etkinlik şekli çeşitlendirilmeliydi. Değerlendirme kısmında 1 hadis kullanılmıştır. “Sizden hiçbiriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olamaz.” hadisinde ne ifade edilmiştir? şeklinde bir soruyla öğrencileri sonuca vardırmaya yönelik bir tarz izlenmiştir. Ancak değerlendirme kısmında da soru şekli çeşitlendirilmeliydi.

7. sınıf İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanı ünitesini incelediğimizde; genel olarak “Okuyalım, Değerlendirelim”, “Okuma Metni”, “Araştıralım, Yazalım”, “Listeleyelim”, “Değerlendirelim, Tartışalım”, “Tamamlayalım”, “Siz Olsaydınız Ne Yapardınız”, “Düşün, Yorumla, Çözüm Bul” başlıklarıyla hazırlanan etkinliklere yer verildiği ancak, etkinliklerde hadis kullanım sayısının artırılmasının daha uygun olacağı tespit edilmiştir. Hadisler yerine, daha çok ayet, atasözü, okuma metinleri ve ünlü düşünürlerin sözleri, resimlemeler ya da güncel olaylar üzerinden öğrencilerin düşünmeleri, yorum yapmaları, araştırmaları, beyin fırtınası yapmaları ve tartışmaları istenerek ünitenin kazandırmayı hedeflediği tahmin etme, karşılaştırma yapma, bilgileri ilişkilendirme, neticelendirme, bilgi transferi yapma ve önceden kazanmış olduğu bilgileriyle bağ kurma becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak, etkinliklerde daha çok hadise yer verilerek, verilen hadislerin konu başlığını destekler şekilde etkinlikler de oluşturulabilirdi.

“Başkalarına Yardım Etmek (İnfak)” konu başlığı altında oluşturulan “Araştıralım, Yazalım” etkinliği ve “Adaletli Olmak” konu başlığı altında oluşturulan “Değerlendirelim, Tartışalım” etkinliği “Alçak Gönüllülük (Tevazu)” konu başlığı altında oluşturulan “Okuyalım, Tartışalım” etkinliği (Demirtaş ve Özdemir, 2011, s. 109, 113-115) bunun için güzel üç örnektir. “Araştıralım, Yazalım” etkinliğinde “Allah’ın kendilerine ikram edip verdiği malları infak etmekte cimrilik edenler, o biriktirdikleri malların kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek kötüdür.” (Nesai, Zekat 20. Hadis) şeklindeki hadise yer verilerek öğrencilere “yardımlaşmayla ilgili hadis bularak boş yerlere yazınız?” sorusu yöneltmiş ve hadis üzerinden bu konuyla ilgili hadis bulmaları istenmiştir. “Değerlendirelim, Tartışalım” etkinliğinde ise “Sizden önceki milletlerin yok olmasına sebep, içlerinden asil, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onlara dokunmayıp zayıf ve

kimsesiz biri hırsızlık yapınca ona cezasını vermeleri idi. Allah'a yemin ederim ki kızım Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim” (Buhari, Ahkâm 12. Hadis) hadisine yer verilerek öğrencilere “hadiste tartışmada elde ettiğiniz sonuçları noktalı yerlere yazınız?” sorusu yöneltilerek hadis üzerinde düşünmeleri ve düşüncelerini yazmaları istenmektedir. “Okuyalım, Tartışalım” etkinliğinde de “Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimseye Allah (merhamet bakışı ile) bakmaz.” (Buhari, Libas 1. Hadis) hadisiyle öğrencilere “hadiste hangi olumsuz davranışlara dikkat çekilmektedir? Bu davranışlar insan ilişkilerini nasıl etkiler?” sorusu yöneltilerek hadis üzerinde tartışmaları istenmektedir. Yapılandırmacı yaklaşımla hazırlanan öğretim programına uygunluk açısından incelediğimizde de, hadisin tam metni verildikten sonra verilen yönergenin aynı zamanda konu başlığı olan “İnfak, Adalet ve Tevazu” kavramının daha iyi anlaşılmasını sağladığı düşünülebilir. Bu yönüyle hadis öğretim açısından daha etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu yöntem, öğrencilerin bilişsel, dil ve kavram gelişimlerine katkısı açısından da fayda sağlamak ve faydalı bir etkinlik olmaktadır. Benzer şekilde diğer konu başlıkları altında da hadislerle yer verilerek etkinlikler oluşturulabilirdi.

Örneğin; “Doğruluk ve Dürüstlük” konu başlığı altında, “Değerlendirelim” etkinliği oluşturulabilir ve bu etkinlikte “Doğruluk iyiliğe, iyilik cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğrular derecesine çıkar.” (Buhari, Edeb 69. Hadis) hadisine yer verilerek, öğrencilerden bu hadis mealini “doğru olmanın ve dürüst davranmanın kişiye faydası” açısından değerlendirmeleri istenebilirdi.

“Hoşgörü ve Bağışlama” konu başlığı altında ise, “Listeleyelim” başlığıyla bir etkinlik oluşturulabilirdi. Bu etkinlikte “Allah, affeden bir kimsenin şerefini artırır.” (Müslim, Birr 89. Hadis) hadisi verilerek, öğrencilere “bağışlama ve hoşgörünün neden güzel bir davranış olduğunu listeleyiniz?” sorusu yöneltiler ve onlardan bunları listelemeleri istenebilirdi.

“Görgülü Olmak” konu başlığı altında da, “Tartışalım” etkinliği oluşturularak öğrencilere, “Ey insanlar birbirinize selam verin, akrabanızı gözetin, yemek yedin...” (Tirmizi, Et’ime 45. Hadis) hadisi verilebilir ve “Görgü kurallarına uymanın yararları nelerdir? Toplumumuzda selamlaşmak ve bir yere girilirken izin istemek neden önemlidir?” soruları öğrencilere yöneltilerek tartışmaları istenebilirdi. Bu etkinlikle öğrencilere, görgülü olmanın aynı zamanda güzel ahlâka sahip olmakla eş anlamlı olduğu belirtilebilir ve toplum içinde görgü kurallarına uymanın önemi kavratılabilirdi.

“Savurganlıktan Kaçınmak” konu başlığı altında da “Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsan suyu tutumlu kullan.” (Ahmed B. Hanbel, *Müsned*, C. 2, s. 181) hadisine yer verilerek “Listeleyelim” başlığı altında öğrencilerden hadiste “sahip olduğumuz olanakları savurganca kullanmamızın kişiye zararları neler olabilir?” şeklinde bir etkinlik yapılabilirdi.

Ünitenin sonunda ise “Pano Oluşturalım” başlıklı genel bir etkinliğe yer verilerek, öğrencilerden ünite boyunca en çok akıllarında kalan hadisleri içeren bir pano oluşturmaları istenebilirdi. Öğrenciler, bu panoda yer verilecek hadisleri dikkat çekecek şekilde renkli kâğıtlara yazmaları ya da içeriklerine uygun şekilde resimleyerek arkadaşlarıyla paylaşmaları konusunda yönlendirilebilirdi.

Bu şekilde kullanımlarla hadis öğretiminin daha etkili olacağını ve öğrencilerin zihninde daha çok yer edeceğini düşünmekteyiz.

7. sınıf seviyesinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisleri değerlendirdiğimizde hadislerin bilgilendirme özelliğinde olduğu tespit edilmiştir. Kullanılan hadisler, konu başlıklarını destekleyecek şekilde, doğruluk ve dürüstlüğe, başkalarına maddi yardımda bulunmaya (infak), emaneti korumaya, adaletli olmaya, hoşgörü ve bağışlamaya, alçakgönüllü olmaya (tevazu), görgülü olmaya ve savurganlıktan kaçınmaya teşvik eden ve bu konulara dair öğrencilere bilgi veren hadislerdir. Örneğin; “Din Güzel Ahlâklı Olmama Nasıl Katkı Sağlar?” konu başlığı altında yer verilen “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.” (İmam Malik, *Muvatta*, Hüsnü’l-Hulk 1. Hadis), “İslam güzel ahlâktır.” (*Kenzü’l-Ummâl*, C. 3, s. 17) ve “Bir gün bir adam Peygamberimize gelerek Allah’ın en sevdiği insanların kimler olduğunu sormuştur. Peygamberimiz de ona: Ahlâkı en güzel olandır.” (*Terğib ve Terhib*, C. 3, s. 408) hadislerinde genel olarak; Hz. Peygamber tüm insanlığa güzel ahlâklı olmanın hayatımıza etkisi kazanımı verilmeye çalışılmış ve onları Allah’ın razı olacağı ahlak modeline göre yetiştirmeye çalışmıştır. Hz. Muhammed’in güzel ahlâkına dikkat çekilerek inanan insanların onu model almaları istenmiş ve bu konularda öğrencileri bilgilendirmeye çalışan didaktik yönü olan hadislerdir.

“Doğruluk ve Dürüstlük” konu başlığı altında (Müslim, İman 62. Hadis) “Peygamberimiz bir adama öğütte bulunarak: “Allah’a inandım de, sonra da dosdoğru ol.” ve “Doğruluk iyiliğe, iyilik cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğrular derecesine çıkar.” (Buhari, Edeb 69. Hadis) hadisleri yer almaktadır. Bu hadisler genel olarak insanları ahlâkî bir yaşantıya sürüklemekte ve Allah’ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakındıran ve doğru yola teşvik eden kişileri cennetle ve doğru insanlarla beraber kılacağını söyleyerek Allah’ın adaletine güven duymalarını istemektedir. Böylelikle bu konularda kullanılan hadisler insanları bilgilendiren didaktik hadislerdir.

“Başkalarına Maddi Yardımda Bulunmak (İnfak)” konu başlığı altında yer alan “Müslüman zengin, kendisine verilen maldan yetim, fakir ve yolda kalmışa infak ederse ne iyi kimsedir.” (Nesai, Zekat 81. Hadis) ve Etkinlik kısmında yer verilen “Allah’ın kendilerine ikram edip verdiği malları infak etmekte cimrilik edenler, o biriktirdikleri malların kendileri

için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek kötüdür.” (Nesai, Zekat 20. Hadis) hadisleri genel olarak, İslam dinine göre zengin olan insanların elindeki maldan Allah yolunda dağıtmasını teşvik etmekte, kişi ölmeden önce yapmış olduğu yardımların, vermiş olduğu zekat ve sadakaların karşılığını ahiret hayatında fazlasıyla alacağını vurgulamakta, cimri olmaktan kendini alıkoyan insanların kurtulacağını öğütlemektedir. Burada kullanılan hadisler de öğreticilik vasfı olan hadislerdir.

“Emaneti Korumak” konu başlığı altında yer alan “Bir kimse bir başkasına bir şey anlatır da o sırada sağa sola bakınırsa söylenen söz artık bir emanettir ve kimseye söylenmemelidir.” (Tirmizi, Birr 39. Hadis) ve “Kamu malını korumayan kimse dinimize göre emanete ihanet etmiş sayılır.” (Buhari, İman 33. Hadis) hadisleri ise genel olarak; emanetin illâ ki bir mal olması gerekmediği, bir başkasının sır olarak söylediği bir sözün de emanet sayılıp korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun yanında “benim malım değildir” diye de devlet malına zarar verilmemesi hususunda hassas davranılması gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim İslam dini de devlet malına büyük bir ehemmiyet vermekte ve bunun korunmasını teşvik etmektedir. Bu konuda kullanılan hadisler didaktik nitelik taşımaktadır.

“Adaletli Olmak” konu başlığı altında yer verilen “Birisine bir borcum varsa, birisini kırdıysam birisinin mal ve onuruna zarar verdiğem, işte şahsım, işte malım, benden karşılığını bu dünyada alsın.” (İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, C. 4, s. 175) ve “Sizden önceki milletlerin yok olmasına sebep, içlerinden asil, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onlara dokunmayıp zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca ona cezasını vermeleri idi. Allah’a yemin ederim ki kızım Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim.” (Buhari, Ahkâm 12. Hadis) hadisleri Peygamber Efendimiz’in adalet konusundaki hassasiyetini örneklemekte ve adalet konusunda Müslümanlara, kendileriyle olan ilişkilerine, onların toplumdaki statü ve mevkilerine bakmadan tam bir tarafsızlıkla insanlar arasında hüküm vermelerini emretmektedir. Adalet konusunda kullanılan bu hadisler insanları bilgilendirmeye çalışan didaktik hadislerdir.

“Hoşgörü ve Bağışlama” konu başlığı altında verilen “Allah, affeden bir kimsenin şerefini artırır.” (Müslim, Birr 89. Hadis) hadisinde affetmenin kişiyi yücelteceği, Allah’ın esirgeyici ve bağışlayıcı olduğu ve bağışlama yolunun tutulması gerektiği bilgisi verildiğinden burada kullanılan hadis öğretici olma özelliğindedir.

“Alçak gönüllülük (Tevazu)” konu başlığı altında verilen “Kendisine heyecanlanarak gelen birisine: “Sakin ol! Ben kral değilim. Kureyş kabilesinden kurutulmuş et yiyen kadının oğluyum.” (İbn Mace, Et’ime 30. Hadis), “Yüce Allah bana sizin alçak gönüllü olmanızı vahyetti. Hiç kimse diğere karşı böbürlenmesin.” (Müslim, Cennet 65. Hadis), “Allah alçak

gönüllü davrananın derecesini yükseltir.” (Müslim, Birr 69. Hadis) ve “Elbisesini kibirle yerlerde sürüyen kimseye Allah (merhamet bakışı ile) bakmaz.” (Buhari, Libâs 1. Hadis) hadislerinde genel olarak; insanlara karşı tevazu içinde olmamız gerektiği ve çevresine karşı saygılı davranmanın Müslümanın görevlerinden olduğu bilgisi verilmektedir. Büyüklenip gururlanmanın, yüz çevirmenin, insanları küçümsemenin ise Müslümana yakışmayan davranışlar olduğu ve Hz. Peygamber’in de alçakgönüllü olmayı bırakıp giyim-kuşamıyla, malla, mülkle, makamla övünüp kibirlenmeyi reddettiği vurgulanmıştır. Tevazu sahibi olunması yani Allah’ın yüceliği karşısında insanın kendi zayıflığını kabul etmesi, sahip olduğu mal, mülk, mevki ve makam sebebiyle büyüklenmemesi gerektiği bilgisi verilmiştir. Dolayısıyla burada kullanılan hadisler didaktik olma özelliğini taşımaktadır.

“Görgülü Olmak” konu başlığı altında yer verilen “Ey insanlar birbirinize selam verin, akrabanızı gözetin, yemek yedin.” (Tirmizi, Et’ime 45. Hadis) hadisinde insanlara muhabbetlerinin devamı için bazı telkinlerde bulunulmuş ve ziyaretlerin akrabalar arasındaki sevgi bağlarını kuvvetlendirdiği öğütlenmiştir. Ziyaretler dargınlıkları sona erdirir. Sevinç ve üzüntülerin karşılıklı paylaşılmasına, sıkıntılara birlikte çareler aranmasına vesile olduğu bilgisi verdiği için, burada kullanılan hadis öğretici olma özelliğini taşımaktadır.

“Savurganlıktan Kaçınmak” konu başlığı altında yer verilen “Abdest alırken bir ırmak kenarında bile olsan suyu tutumlu kullan.” (Ahmed B. Hanbel, *Müsned*, C. 2, s. 181) hadisi insanların en fazla savurganlık yaptıkları konuların başında, sahip oldukları imkânların geldiğini bildirmektedir. Bu konuda kişinin tutumlu ve ölçülü olmayı bir alışkanlık haline getirmesi gerektiği bilgisi verilmekte ve bu konu başlığı altında kullanılan hadis didaktik olma özelliğini taşımaktadır.

Değerlendirme kısmında kullanılan hadis “Sizden hiçbiriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olamaz.” hadisi ile gerçek imanın göstergesinin paylaşma olduğu ve insanlarla kardeşçe geçinmemiz gerektiği vurgusu yapılmakta bu yönüyle de öğretici yönü olan hadis özelliği taşımaktadır.

#### **2. 4. Genel Değerlendirme**

Buraya kadar İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretim programında Ahlâk Öğrenme alanında 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabındaki 5. ünite olan “Din ve Güzel Ahlâk” başlıklı ünite de kullanılan hadisler din öğretimi açısından değerlendirilmiştir. Burada kullanılan hadisler genel olarak 7. sınıf öğrencilerinin bilişsel ve dil gelişimlerine uygundur yalnız; dini kavramların bazılarının sadeleştirilerek kullanılması ya da parantez içinde verilecek olan ek bilgilerle desteklenerek öğrencilere sunulması hadis öğretimi açısından daha uygun olurdu. Kullanılan hadislerle daha çok konu anlatımında yer



verildiği ve konu anlatımında kullanılan bu hadislerden de bir tanesi hariç diğerlerine sadece parça içinde yer verildiği, öğrencilerin merakını ve dikkatini daha çok çekmek amacıyla hadislere etkinlikler içinde daha fazla yer verilmesi gerektiği; Değerlendirme Bölümü'nde ise hadislere hemen hemen hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Ancak bu şekilde etkinliklere ünite içinde daha çok yer verilmesi hadis öğretimini kolaylaştırabilir, öğrencilerin daha çok dikkatini, merakını çekebilirdi. Ayrıca öğrencilerin bilişsel ve dil seviyelerine daha çok yarar sağlayabilirdi. Ahlâk öğretiminde çok önemli değerler olan “adalet, alçakgönüllülük, bağışlama, doğruluk, dürüstlük, emaneti korumak, görgülü olmak, güvenilirlik, hoşgörü, kardeşlik, yardımseverlik, şefkat, paylaşımcı olmak ve sözünde durmak” gibi değerlere yer verilmesi din ve ahlâk öğretimi açısından önemlidir. İlköğretim 7. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisler, programda belirtilen kazanım, beceri, kavram ve değerleri genel olarak gerçekleştirebilecek seviyededir. Hadisler konu başlıklarını destekleyecek biçimde içeriğe uygun ve anlaşılır bir dille ifade edilmiştir. Didaktik açıdan genelde öğreticilik yönü ağır basan hadisler kullanılmıştır. Genel itibariyle, yedinci sınıf ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin içeriği incelendiğinde, öğrencilerin gelişim seviyeleri itibariyle algılayamayacakları, anlamlandıramayacakları, düzeylerine uygun olmayan bir konu ya da kavramın olmadığı, dinî ve ahlâkî gelişim özellikleri bakımından da öğrencilerin seviyelerine hitabeden hadislerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

### **3. 8. SINIF 5. ÜNİTE: “İSLAM DİNİNE GÖRE KÖTÜ ALIŞKANLIKLAR“ ÜNİTESİNDE KULLANILAN HADİSLERİN DİN ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

#### **3. 1. 8. Sınıf 5. Ünite “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” Ünitesinde Ahlak Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler**

8. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde, ahlâk öğrenme alanı “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesinde kullanılan hadislerin ders kitabındaki ve tespit edebildiğimiz kaynaktaki meâl itibariyle kullanımları aşağıda gösterilmiştir.

”İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar“ Ünitesinde Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Hadisler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

<p><b>Hadislerin 8. Sınıf Din Kültürü ve Âhlak Bilgisi Ders Kitabındaki Kullanımı</b></p>	<p><b>Kaynaklarında Kullanılan Hadislerin Meali</b></p>
<p><b>1-</b> Her sarhoş edici şey haramdır. Çoğu sarhoşluk veren maddelerin azı da haramdır (Müslim- Eşribe, 67-68. Hadisler).</p>	<p><b>1-</b> <i>Her sarhoşluk veren şey haramdır ve sarhoşluk veren her şey haramdır. Bir şeyin çok miktarda alınması insana sarhoşluk veriyorsa, onun azı da haramdır</i> (Müslim-Eşribe, 67-68; Buhari, Eşribe 4).</p>
<p><b>2-</b> İçki kötülüklerin anasıdır (Dârakutni, Sünen, C. 4, s. 247).</p>	<p><b>2-</b> <i>İçki kötülüklerin anasıdır</i> (Dârakutni, Sünen, C 4, s. 247; Nesai, Eşribe 44).</p>
<p><b>3-</b> Peygamberimize “ Hangi kazanç en temiz ve en helal yolla elde edilmiş olur? diye sorulmuş, o da: “ Kişinin el emeği ile ve kimseyi aldatmaksızın yaptığı meşru ticaret yoluyla elde ettiği kazançtır.” diye karşılık vermiştir (Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 4, s. 141).</p>	<p><b>3-</b> <i>Peygamberimize “ Hangi kazanç en temiz ve en helal yolla elde edilmiş olur? diye sorulmuş, o da “ Kişinin el emeği ile ve kimseyi aldatmaksızın yaptığı meşru ticaret yoluyla elde ettiği kazançtır.” demiştir</i> (Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 4, s. 141).</p>
<p><b>4-</b> Çevrenize sürekli iyiyi önerin, kötülükten de sakındırın (Taberani, Mü’cemü’l-Kebir, C. 5, s. 265).</p>	<p><b>4-</b> <i>Kendiniz tam yapmasanız da iyiyi önerin, kendiniz tamamen uzak durmazsanız bile kötülükten sakındırın</i> (Taberani, Mü’cemü’l-Kebir, C. 5, s. 265).</p>
<p><b>5-</b> Kişi namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerini eda etmiş olarak Allah’ın huzuruna gelir. Bununla beraber; kimine sövmüş, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine de iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplar kendisinden alınarak hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri, ihlal ettiği kul haklarını ödemeye yetmezse, hak sahiplerinin günahlarından alınıp kendisinin</p>	<p><b>5-</b> <i>Kişi namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerini eda etmiş olarak Allah’ın huzuruna gelir. Bununla beraber; kimine sövmüş, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine de iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplar kendisinden alınarak hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri, ihlâl ettiği kul haklarını ödemeye yetmezse, hak sahiplerinin günahlarından alınıp kendisinin</i></p>

<p>günahlarına eklenir. Böylece sevapları gitmiş, günahları artmış, neticede iflas etmiş olarak cehenneme gönderilir (Müslim, Birr, 59-60. hadisler).</p>	<p><i>günahlarına eklenir. Böylece sevapları gitmiş, günahları artmış, neticede iflas etmiş olarak cehenneme gönderilir (Müslim, Birr, 59-60; Tirmizî, Kıyamet 2).</i></p>
<p><b>6-</b> Bir kimse kardeşinin haysiyetine yahut malına haksız olarak saldırmış ise altın ve gümüş bulunmayan günden önce onunla helalleşsin (Nevevi, <i>Riyazü's-Salihin</i>, C. 1, s. 258).</p>	<p><b>6-</b> <i>Bir kimse kardeşinin haysiyetine yahut malına haksız olarak saldırmış ise, altın-gümüş bulunmayan günden önce onunla helalleşsin. Aksi takdirde, iyiliği varsa yaptığı zulüm oranında iyi amellerinden alınıp hak sahibine verilir. İyiliği yoksa hak sahibinin günahından alınıp haksızlık eden o kimseye yükletilir (Nevevi, Riyazüs-Salihin, C. 1, s. 258; Buhari, Mezalim 10; Rikak 48).</i></p>
<p><b>7-</b> Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir (Buhari, İman, 4-5. hadisler).</p>	<p><b>7-</b> <i>Müslüman elinden ve dilinden Müslümanların selamet buldukları kişidir. Mü'min ise insanların canları ve malları hususunda güvendikleri kişidir (Buhari, İman, 4-5; Müslim, İman 64-65).</i></p>
<p><b>8-</b> Birisinin hakkını alan kimse, ölmeden önce onunla helalleşsin... Üzerinde kul hakkı bulunarak gitmesin (Buhari, Rikak 48. hadis).</p>	<p><b>8-</b> <i>Birisinin hakkını alan kimse, ölmeden önce, onunla helalleşsin... Paranın, malın geçmeyeceği kıyamet gününe, üzerinde kul hakkı bulunarak gitmesin! Dünyada yapmış olduğu ibadetleri, orada hak sahibine verilecektir. İbadeti yoksa veya biterse, hak sahibinin günahları, buna yüklenecektir (Buhari, Rikak, 48; Tirmizî, Kıyamet 2).</i></p>
<p><b>9-</b> Kim kötü ve çirkin bir iş görürse onu eliyle düzeltsin, eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalben karşı koysun (Değerlendirme kısmı).</p>	<p><b>9-</b> <i>Kim kötü ve çirkin bir iş görürse onu eliyle düzeltsin, eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalben karşı koysun (Müslim, İman 78; Ebu Davud, Salat 248).</i></p>

8. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanında “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesinde toplam 9 hadis kullanılmıştır. (Altaş, 2011, s. 100-111) Bu hadislerin beş tanesinin tam meal olarak, dört tanesinin ise konuyu destekleyecek ilgili metin seçilerek kısmen alıntılanarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Kısmen alıntılanan, “Kendiniz tam yapmasanız da *iyiyi önerin*, kendiniz tamamen uzak durmazsanız bile *kötülükten sakındırın*.” (Taberani, *Mü’cemü’l-Kebir*, C. 5, s. 265) hadisi ile “*Bir kimse kardeşinin haysiyetine yahut malına haksız olarak saldırmış ise, altın-gümüş bulunmayan günden önce onunla helalleşsin*. Aksi takdirde, iyiliği varsa yaptığı zulüm oranında iyi amellerinden alınıp hak sahibine verilir. İyiliği yoksa hak sahibinin günahından alınıp haksızlık eden o kimseye yükletilir.” (Nevevi, *Riyazü’s-Salihin*, C. 1, s. 258), “*Müslüman elinden ve dilinden Müslümanların selamet buldukları kişidir*. Mü’min ise insanların canları ve malları hususunda güvendikleri kişidir.” (Buhari, İman 4-5. Hadisler) ve “*Birisinin hakkını alan kimse, ölmeden önce, onunla helalleşsin... Paranın, malın geçmeyeceği kıyamet gününe, üzerinde kul hakkı bulunarak gitmesin!* Dünyada yapmış olduğu ibadetleri, orada hak sahibine verilecektir. İbadeti yoksa veya biterse, hak sahibinin günahları, buna yüklenecektir.” (Buhari, Rikak 48. Hadis) hadis meallerinin baş ve orta kısmından alıntılanarak verilmiş olduğu ve bu alıntılama (... ) kullanılması, alıntılamanın devamı olduğuna bir işarettir.

### **3. 2. Hadislerin Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu**

#### **3. 2. 1. Hadislerin Öğrencilerin Bilişsel ve Dil Gelişim Düzeylerine Uygunluğu**

8. sınıf düzeyinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisleri öğrencilerin bilişsel ve dil gelişimleri bakımından incelediğimizde, toplam 9 adet hadis kullanıldığı tespit edilmiştir.

8. sınıf düzeyinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerde genel olarak sade, açık ve akıcı bir dil kullanıldığı tespit edilmiştir. Ünite dini literatürden dolayı Arapça kelimelere de yer verilmiştir. Kelime ve kavramların anlaşılabilir olması nedeniyle ek bilgilerle desteklenmemiş ve kelimelerin bazılarının anlamını ya öğrencinin araştırıp bulması istenmiş ya da kitabın son kısmında yer alan sözlük bölümüyle bu eksikliği giderilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir.

8. sınıf öğrencisi yaklaşık olarak on dört yaş civarındadır. Bu düzeyde olan birey, artık çocukluktan kurtulup ergen olarak nitelenebilecek seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemdeki öğrenci, artık yetişkinler gibi idrak etmeyi, onlar gibi davranışlar sergilemeyi ister. Çünkü zihinde yaşanan bu gelişme vücutta yaşanan değişikliklerle de desteklenmektedir (Gander ve Gardiner, 2004, s. 458; Mehmedoğlu, 2004, s. 80). Bu bağlamda, “İslam Dinine Göre Kötü

Alışkanlıklar” ünitesinde kullanılan hadisleri incelediğimizde, genel olarak öğrencilerin gelişim dönemleri itibariyle algılayamayacakları, anlamlandıramayacakları, düzeylerine uygun olmayan bir konu ve kavramın olmadığı, dini ve ahlâkî gelişim özellikleri açısından genel olarak çocukların seviyelerine hitabeden hadislerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sınıf düzeyinde öğrenciler, bilişsel gelişim seviyelerinin bir özelliği olarak olaylara eleştirel bir gözle bakmayı tercih ederler, zihinleri şüphelerle doludur ve bu durum onların zihinsel gelişimine, araştırma becerilerinin gelişmesine katkı sağlar. Bu nedenle, kullanılan hadislerde geçen soyut kavramların anlaşılmasının bu sınıf seviyesinde daha kolay olacağı düşünülmüş ve bu ünite başlığı altında öğrencilerin seviyelerine uygun hadisler kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ünitede yer verilen konu başlıkları, güncel konulardır ve toplumsal hayatta yaşanan olaylar hadisler üzerinden yola çıkılarak sınıf ortamında zararlarının enine boyuna konuşulup tartışılması gerekir. “Alkollü İçki İçmek ve Uyuşturucu Kullanmak” ve “Kumar Oynamak”, İslam dinine göre kötü alışkanlıklardır. Bu zararlı alışkanlıklar toplumda pek çok insanın yaşamını etkileyecek ve hatta yaşamına son verdirtebilecek zararlı alışkanlıklardır. Öğrenciler gazetelerde, TV haberlerinde, sanal ortamda ya da kendi çevrelerinde yaşanan olaylarda bu zararlı alışkanlıkların yaşattığı olumsuzlukları gözlemleyebilmektedirler. Dolayısıyla, bu konuda dinin etkisinden yararlanarak hadisler üzerinden öğrencilerin sosyal yaşamla ilişki kurmalarını sağlamanın, onların bilişsel gelişimlerine katkıda bulunacağı düşünülebilir.

Bu doğrultuda “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesinde yer alan hadisleri incelediğimizde; ”Alkollü İçki İçmek ve Uyuşturucu Kullanmak” konu başlığı altında yer verilen “Her sarhoş edici şey haramdır. Çoğu sarhoşluk veren maddelerin azı da haramdır.” (Müslim, Eşribe 67-68. Hadisler) hadisinde sadece alkol kastedilmemekte, bunun yanında sarhoşluk veren, akli uyuşturan her madde, bu ister alkollü içki olsun, ister eroin, isterse kokain veya herhangi bir madde olsun, netice değişmeyecek, dinen haram olmuş olacaktır. Burada kullanılan hadisin, kişilik oluşturma aşamasında olan ve bunun için de dinin bilişsel boyutunu ön planda tutan öğrencilerin bilişsel seviyelerini geliştirebilecek nitelikte olduğu söylenebilir. Yine aynı konu başlığı altında kullanılan “İçki kötülüklerin anasıdır.” (Dârakutni, *Sünen*, C. 4, s. 247) hadisinde de bütün kötülüklerin kaynağının içki olduğu vurgusu yapılmış ve bu noktada içkiden uzak durulması gerektiği hatırlatılmıştır. Hadisler konu başlığını desteklemekte ve sarhoşluk vurgusunun yapılması konuyu kavramaları bakımından öğrencilere faydalı olmaktadır.

“Kumar Oynamak” konu başlığı altında yer verilen “Peygamberimize -Hangi kazanç en temiz ve en helal yolla elde edilmiş olur? diye sorulmuş, o da -Kişinin el emeği ile ve

kimseyi aldatmaksızın yaptığı meşru ticaret yoluyla elde ettiği kazançtır.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 4, s. 141) hadisi, haksız kazanç ve haram yollarla edinilen mallar hakkında öğrencilere bilgi vermektedir. Kişiliğinin oluşma aşamasında olan bu dönem öğrencileri bahis ve kahve kültürü ürünü olan bu tür oyunları oynamaya merak salmaktadır. Dolayısıyla bu konu başlığı üzerinden öğrencilere bu tür oyunların zararları anlatılmalı ve öğrenciler konuşturulmalıdır. Bu bağlamda 8. sınıf öğrencisinin bilişsel seviyesi konu başlığı ve hadis arasındaki bağlantıyı sağlayabilecek seviyededir.

Ünite başlığı altında yer verilen hadislerde kullanılan “meşru kazanç, eda etmek” gibi kavramların 8. sınıf öğrencilerinin dil gelişimleri bakımından anlaşılması kolay olmayan kavramlar oldukları düşünülebilir. Ancak burada anlaşılmayacak bazı kavramlar yer alsada bunların bütüne nispetle az olduğu gözden kaçmamaktadır.

Öğrenciler, bu kavramları sosyal yaşamlarında veya diğer derslerde duymuş olmalarına rağmen anlamını tam olarak hatırlamakta güçlük çekebilir ve zihninde bu kavramları anlamlandıramayabilir. Bundan dolayı ünite de bir tür kavram öğretiminin gerekli olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında anlaşılması güç olan kavramları kısa cümlelerden oluşan bir tanım içerisinde vererek veya parantez içinde bir bilgiyle desteklenerek hadisin anlaşılması kolaylaştırılabilirdi. Bununla beraber kavramların öğretilmesini kolaylaştırabilmesi açısından uygun etkinlikler düzenlenip hadisin çocuğun zihninde yer etmesi sağlanabilirdi.

“Kumar Oynamak” konu başlığı altında yer verilen “Peygamberimiz’e: -Hangi kazanç en temiz ve en helal yolla elde edilmiş olur? diye sorulmuş, o da: -Kişinin el emeği ile ve kimseyi aldatmaksızın yaptığı meşru ticaret yoluyla elde ettiği kazançtır.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 4, s. 141) hadisinde “meşru kazanç” kavramının yer aldığı görülmektedir. “Meşru” kavramı yerine “yasa” veya “uygun olan kazanç” kavramları kullanılabilirdi. Ayrıca bu kavramlara kitabın sözlük bölümünde de yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu anlamda bu kavramların geçtiği yerde parantez içinde ek bilgilerle desteklenmesi mümkün olabilirdi. Böyle olunca hadisin öğrenilmesi daha da kolay olabilirdi.

“Başkalarına Zarar Vermek: Kul Hakkı” konu başlığı altında kullanılan “Kişi namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerini eda etmiş olarak Allah’ın huzuruna gelir. Bununla beraber; kimine sövmüş, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine de iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplar kendisinden alınarak hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri, ihlal ettiği kul haklarını ödemeye yetmezse, hak sahiplerinin günahlarından alınıp kendisinin günahlarına eklenir. Böylece sevapları gitmiş, günahları artmış, neticede iflas etmiş olarak cehenneme gönderilir.” (Müslim, *Birr*, 59-

60. Hadisler), hadisinde kullanılan “eda etmek” kavramının yer aldığı hadisi incelediğimizde; “eda etmek” kavramı yerine “gerçekleştirmek” veya “yapmak” kavramları kullanılabilirdi. Ayrıca bu kavrama kitabın sözlük bölümünde de yer verilmediği tespit edilmiştir. Böyle olunca hadisin öğrenciler tarafından öğrenilmesi güç olabilmektedir. Bunun için bu kavramların geçtiği yerde parantez içinde ek bilgilerle desteklenmesi mümkün olabilirdi. Bu şekilde bir kullanım söz konusu olsaydı hadislerin kolay anlaşılabilirliği da artmış olacaktı.

Hadislerde kullanılan diğer kavramlar anlamlarına uygun kullanılmıştır. Hadislerde kullanılan kelime ve terimlerin yazımında Türk Dil Kurumu'nun ilkelerine uygun değerlendirmeler yapılmıştır.

Kullanılan hadislerin cümle yapıları 8. sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişim seviyelerine uygun uzunluktadır. Hadisleri incelediğimizde bu kuralın uygulandığı dikkat çekmektedir. Cümlelerdeki kavramların öge dizilişi dil kurallarına uygun bir şekildedir. Özne, nesne, yüklem şeklinde kurallı bir cümle dizilişi vardır. Hadislerde devrik cümlelere rastlanmamıştır.

### **3. 2. 2. Hadislerin Öğrencilerin Ahlâkî Gelişim Düzeylerine Uygunluğu**

Birey, 8. sınıfa geldiğinde yaklaşık olarak on dört yaş civarındadır. Bireyde, yaşı itibarıyla bedensel ve zihinsel gelişim, belirgin bir hal almış ve çocuktan çok yetişkin bir insan görüntüsü hâkim olmaya başlamıştır. Ergenlik dönemiyle birlikte bireyin davranışlarında sosyal etki önem kazanmaktadır. Birey üzerinde oluşan sosyal etki daha çok akran grupları olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde birey, erdemi anlama noktasında yeni bir kıyaslama yapar. Ahlâk kuralları da bu yüzden katı ve değişmezlikten uzaktır. Düşüncedeki değişim ile birlikte daha soyut kavramların anlaşılması başarıldığı için birey davranıştaki niyetleri de düşünmeye başlar (Mehmedoğlu, 2004, s. 89). Ayrıca düşünme gücündeki değişimin de bireyin ahlaki değerlendirmelerindeki bu değişimlerde etkisi vardır (Cüceloğlu, 2006, s. 352).

Bu doğrultuda, 8. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâk öğrenme alanında yer verilen “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünite başlığı altında yer alan hadisleri gözden geçirdiğimizde, genel olarak öğrencileri iyi davranışlar sergilemeye ve kötü alışkanlıklardan alıkoymaya sevk eden hadislere yer verildiği tespit edilmiştir. Hadisler bağlamında, güzel davranışlar sergilemenin ve kötü davranışlardan sakınmanın ilk sebebinin “Allah’ın sevgisi”ni kazanmak olduğunun belirtilmesi, öğrencileri bu yönde davranışlar sergilemeye yönlendirmesi bakımından önemlidir. Bu ünite başlığı altında kullanılan hadisler, bu dönem yaş grubunun ahlâkî gelişim düzeyini geliştirebilecek özelliktedir. İnsanın yapmış olduğu kötü davranışların karşılığı olan cezadan korunmak için değil de, daha güçlü bir maneviyatla Allah’ın emrini yerine getirmek ve kazanılması gereken değerler için ahlâklı

olması gerektiği düşüncesi öğrencilerin ahlâkî gelişim seviyelerini yükseltecektir. Bu dönemdeki öğrencilerde yoğun bir hak ve adalet duygusu gelişmiştir. Öğrenci artık “benmerkezcilik”ten kurtularak empati kurabilecek zihinsel ve ahlâkî olgunluğa ulaşmıştır. Konunun öğrencilere aktarılmasında ve hadislerin kullanımında öğrencilerin gelişim seviyelerinin dikkate alınmış olması olumlu bir durumdur.

“Alkollü İçki İçmek ve Uyuşturucu Kullanmak” konu başlığı altında yer verilen “Her sarhoş edici şey haramdır. Çoğu sarhoşluk veren maddelerin azı da haramdır.” (Müslim, Eşribe 67-68. hadisler ve “İçki kötülüklerin anasıdır.” (Dârakutni, *Sünen*, C. 4, s. 247) hadislerini incelediğimizde; bir insanın normalde asla yapmayacağı bir kötülük veya günahı, içkiliyken kolayca yapabileceği neticesine varabiliriz. Zira müşahedelerimiz bu yargıyı desteklemektedir. Çünkü içkili insan, sağlıklı düşünemez; kendisine ve çevresindekilere zarar verir. Bu nedenle içki bütün kötülüklerin anasıdır ve haramdır. Burada kullanılan hadisler öğrencilerin ahlaki gelişimini destekleyecek nitelikte olup onların ahlaki gelişim düzeylerine uygun oldukları düşünülebilir. Çünkü kötü alışkanlıkların başlama zamanı genellikle bu yaş dönemlerinde olduğu için kullanılan hadisler bu anlamda öğrencilerin ahlâkî gelişimlerine katkı sağlayacak niteliktedir.

“Kumar Oynamak” konu başlığı altında yer verilen “Peygamberimize: -Hangi kazanç en temiz ve en helal yolla elde edilmiş olur? diye sorulmuş, o da: -Kişinin el emeği ile ve kimseyi aldatmaksızın yaptığı meşru ticaret yoluyla elde ettiği kazançtır.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 4, s.141) hadisi, toplumsal ilişkilerimizde kazancın ne şekilde elde edilmesi gerektiği konusunda bilgi vermektedir. Hadiste, helal kazancın nasıl elde edilmesi gerektiği konusunda bilgi verilerek ve yol gösterilerek, bu gelişim dönemindeki öğrencilerin de kazanç elde etmek adına nasıl bir yol takip etmeleri gerektiğine önemle değinilmiştir. Nitekim bu hadis, onların ahlâkî gelişimlerine katkı sağlayabilecek niteliktedir. Bunun yanında öğrencilerin sosyal yaşamlarında karşılaşılabilecekleri bu duruma karşı nasıl bir ahlâkî tutum sergilemeleri gerektiği noktasında öğrencilerin ahlâkî gelişimlerine katkı sağlaması hedeflenmiştir.

“Kötü Alışkanlık ve Davranışlardan Nasıl Korunalım?” konu başlığı altında yer verilen “Çevrenize sürekli iyiyi önerin, kötülükten de sakındırın.” (Taberani, *Mü’cemü’l-Kebir*, C. 5, s. 265) hadisinde insanlar yardımlaşmaya, iyilik yapmaya teşvik edilmekte, kötü davranışlardan uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Bu hadis 8. sınıf öğrencilerinin ahlâkî gelişim düzeyine uygun bir hadistir. Bu dönem itibariyle çocuklar artık bu hadisler ışığında ahlâkî bir tutum geliştirebilir.



“Başkalarına Zarar Vermek: Kul Hakkı” konu başlığı altında yer verilen “Kişi namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerini eda etmiş olarak Allah’ın huzuruna gelir. Bununla beraber; kimine sövmüş, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine de iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplar kendisinden alınarak hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri, ihlal ettiği kul haklarını ödemeye yetmezse, hak sahiplerinin günahlarından alınıp kendisinin günahlarına eklenir. Böylece sevapları gitmiş, günahları artmış, neticede iflas etmiş olarak cehenneme gönderilir.” (Müslim, Birr 59-60. Hadisler), “Bir kimse kardeşinin haysiyetine yahut malına haksız olarak saldırmış ise altın ve gümüş bulunmayan günden önce onunla helalleşsin.” (Nevevi, *Riyazü’s-Salihin*, C. 1, s. 258), “Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.” (Buhari, İman 4-5. Hadisler) ve “Birisinin hakkını alan kimse, ölmeden önce onunla helalleşsin... Üzerinde kul hakkı bulunarak gitmesin.” (Buhari, Rikâk 48. Hadis) meâlindeki hadisler ile haksızlık yapanların haksızlıklarının yanlarına kalmayacağı ve insanlara zulmedenlerin cezalandırılacağı söylenmektedir. Bunun yanında kendisinde başkalarının kul hakkı varsa onunla helalleşmesi gerektiği bilgisi verilmiştir. 8. sınıf öğrencisinin en çok önemseydiği hak ve adalet kavramı, bu hadislerle öğrencilerin ahlaki gelişim seviyelerine katkı sağlamaktadır. Buradaki hadisler, tam olarak öğrencilerin hak ve adalet duygusuna hitap etmekte ve haksızlık yapanların, adil olmayanların cezalandırılacağına vurgu yapılarak bu gelişim dönemindeki çocuğun ahlâkî gelişimini destekler nitelikteki hadislerdir.

### **3. 3. Hadislerin Eğitim-Öğretim Açısından Uygunluğunun Değerlendirilmesi**

#### **3. 3. 1. Hadislerin Konu ve Kazanımları Desteklemesi Açısından Uygunluğu**

Ünitede kullanılan hadisleri, hedef ve amaçları desteklemeleri bakımından incelediğimizde, hadislerin kullanıldıkları konu başlıklarını, kazanım, beceri ve değerleri genel anlamda desteklediği tespit edilmiştir. Çünkü ünite ahlâk öğrenme alanında, önemli ahlâkî kavramlardan olan sorumluluk, hak ve adalet, insanlara saygı, kötü alışkanlıklardan korunma gibi değerlerin ve kavramların kazandırılması hedeflenmekte ve bu yönde davranışların sergilenmesi amaçlanmaktadır. Ahlâk ünitesindeki konular işlenirken öğrencilerden dinimizin yapılmasını yasakladığı kötü söz ve davranışları öğrenmesi, bu kötü söz, davranış ve alışkanlıkların ne şekilde başladığını ve bu kötü alışkanlıklardan korunmak için neler yapılması gerektiği noktasında öğrenciler bilgilendirilmektedir. Ayrıca kötü alışkanlık ve davranışlardan öğrencinin kendini korumasında dinin ve ahlâk öğretilerinin öğrenciye nasıl rehberlik edebileceği ile ilgili yaşanmış olaylardan, çevresinde kötü alışkanlığı olan kişilerin yaşantılarından örnekler verilmesi öğrencilerin bu konuda bilgi sahibi olması

bakımından önemlidir. Bunu sağlayabilmek için de, İslam dinine göre kötü alışkanlıklarla ilgili örnekler verilerek dinin kötü alışkanlıklardan nasıl koruduğu öğretilerinden yararlanılmaya çalışılmıştır.

8. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesinde Ahlâk Öğrenme Alanında kullanılan hadislerin kullanıldıkları konu, kazanım, değerler, beceri ve kavramlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

<b>Konular</b>	<b>Kazanımlar</b>	<b>Değerler</b>	<b>Beceriler</b>	<b>Kavramlar</b>
<b>1. Alkollü İçki İçmek</b>	<b>1. İslam Dininin yasakladığı kötü alışkanlıkları ayet ve hadislerden örneklerle açıklar.</b>	Sorumluluk Bağımsızlık Namuslu olmak	Problem çözme Hadis araştırma becerisi kazanma	Duyarlılık Namuslu olmak Sorumluluk
<b>2. Uyuşturucu Kullanmak</b>		Sağlıklı olmaya önem verme	İletişim becerisi	Bağımsızlık
<b>3.Kumar Oynamak</b>		Haklara saygı	Empati kurma	Hak
<b>4.Kötü Alışkanlıklar Nasıl Başlıyor?</b>	<b>2. Kumar, alkollü içki ve uyuşturucunun bireysel ve toplumsal zararlarını örneklerle açıklar.</b>	Toplumsal sorumluluk	Araştırma Eleştirel düşünme	Kötü alışkanlıklar
<b>5.Kötü Alışkanlık ve Davranışlardan Nasıl Korunalım?</b>		Kötü davranışlardan kaçınma	Sosyal katılım Beyin fırtınası	Helal kazanç
<b>6.Başkalarına Zarar Vermek: Kul Hakkı</b>	<b>3. Sigaranın birey ve toplum sağlığı açısından zararlarını araştırarak çevresinden örnekler verir.</b>		Bilgi transferini sağlama	
	<b>4. Kötü alışkanlık ve davranışların nasıl başladığını kavrar.</b>			
	<b>5. Kötü alışkanlık ve</b>			

	<p>davranışlardan kaçınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunur.</p> <p><b>6. Başkalarına zarar vermenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olur.</b></p>			
--	--	--	--	--

Kullanılan hadisleri, konu başlıkları, kazanım, değer, beceri ve kavramları desteklemeleri açısından gözden geçirdiğimizde, hadislerin çoğunun konu başlıklarını desteklediği tespit edilmiştir. Mesela; “Alkollü İçki İçmek ve Uyuşturucu Kullanmak” konu başlığı altında yer verilen “Her sarhoş edici şey haramdır. Çoğu sarhoşluk veren maddelerin azı da haramdır.” (Müslim, Eşribe 67-68. Hadisler) ve “İçki kötülüklerin anasıdır.” (Dârakutni, *Sünen*, C. 4, s. 247) hadisleri kullanıldığı konu başlığını ve ünitenin “İslam Dininin yasakladığı kötü alışkanlıkları ayet ve hadislerden örneklerle açıklar” ve “Kumar, alkollü içki ve uyuşturucunun bireysel ve toplumsal zararlarını örneklerle açıklar” kazanımlarını desteklemektedir.

”Kumar Oynamak” konu başlığı altında yer verilen “Peygamberimiz’e: -Hangi kazanç en temiz ve en helal yolla elde edilmiş olur? diye sorulmuş, o da: -Kişinin el emeği ile ve kimseyi aldatmaksızın yaptığı meşru ticaret yoluyla elde ettiği kazançtır.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 4, s.141) hadisi de iyiliğe teşvik etmekte, haksız yollarla elde edilen kazanç ile haram yollarla elde edilen mallar konusunda bilgi vermektedir. Kullanıldıkları konu başlıklarını desteklemekte ve ünitenin “Kötü alışkanlık ve davranışlardan kaçınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunur.” ve “Baskalarına zarar vermenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olur.” kazanımlarını desteklemektedir.

“Kötü Alışkanlık ve Davranışlardan Nasıl Korunalım?” konu başlığı altında yer verilen “Çevrenize sürekli iyiyi önerin, kötülükten de sakındırın.” (Taberani, *Mü’cemü’l-Kebir*, C. 5, s. 265) hadisi konu başlığını desteklemesinin yanı sıra ünitenin “İslam dininin yasakladığı kötü alışkanlıkları ayet ve hadislerden örneklerle açıklar” ve “Kötü alışkanlık ve

davranışlardan kaçınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunur” kazanımlarını da desteklemektedir.

“Başkalarına Zarar Vermek: Kul Hakkı” konu başlığı altında yer verilen “Kişi namaz, oruç, zekat gibi ibadetlerini eda etmiş olarak Allah’ın huzuruna gelir. Bununla beraber; kimine sövmüş, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine de iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplar kendisinden alınarak hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri, ihlal ettiği kul haklarını ödemeye yetmezse, hak sahiplerinin günahlarından alınıp kendisinin günahlarına eklenir. Böylece sevapları gitmiş, günahları artmış, neticede iflas etmiş olarak cehenneme gönderilir.” (Müslim, Birr 59-60. Hadisler), “Bir kimse kardeşinin haysiyetine yahut malına haksız olarak saldırmış ise altın ve gümüş bulunmayan gündün önce onunla helalleşsin.” (Nevevi, *Riyazü’s-Salihin*, C. 1, s. 258), “Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.” (Buhari, İman 4-5. Hadisler) ve “Birisinin hakkını alan kimse, ölmeden önce onunla helalleşsin... Üzerinde kul hakkı bulunarak gitmesin.” (Buhari, Rikâk 48. Hadis) hadisleri konu başlığını destekler mahiyette kullanılmış ve ünitenin “Başkalarına zarar vermenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olur.” kazanımını da destekler mahiyette kullanılmıştır.

### 3. 3. 2. Hadislerin Didaktik Açıdan Uygunluğu

Hadislerin ünite içerisinde kullanım şeklinin rakamsal dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

<b>Konu Anlatımında Kullanılma Sayısı</b>	<b>Etkinlikte Kullanılma Sayısı</b>	<b>Değerlendirme Bölümünde Kullanılma Sayısı</b>	<b>Kullanılan Toplam Hadis Sayısı</b>
4	4	1	9

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 8. sınıf ders kitabında ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin ünite içerisindeki kullanımının rakamsal değerleri yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre, 8. sınıf düzeyinde kullanılan 9 hadis 4 tanesinin konu anlatımında, 4 tanesinin etkinlik içerisinde kullanıldığı, 1 tane hadisin de Değerlendirme Bölümü’nde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Konu başlıkları altında metin içerisinde paragraflarda kullanılan hadisler “Her sarhoş edici şey haramdır. Çoğu sarhoşluk veren maddelerin azı da haramdır.” (Müslim, Eşribe, 67-

68. Hadisler), “Peygamberimiz’e: -Hangi kazanç en temiz ve en helal yolla elde edilmiş olur? diye sorulmuş, o da: -Kişinin el emeği ile ve kimseyi aldatmaksızın yaptığı meşru ticaret yoluyla elde ettiği kazançtır.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 4, s. 141), “Kişi namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerini eda etmiş olarak Allah’ın huzuruna gelir. Bununla beraber; kimine sövmüş, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine de iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplar kendisinden alınarak hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri, ihlal ettiği kul haklarını ödemeye yetmezse, hak sahiplerinin günahlarından alınıp kendisinin günahlarına eklenir. Böylece sevapları gitmiş, günahları artmış, neticede iflas etmiş olarak cehenneme gönderilir.” (Müslim, *Birr*, 59-60. Hadisler) ve “Bir kimse kardeşinin haysiyetine yahut malına haksız olarak saldırmış ise altın ve gümüş bulunmayan günden önce onunla helalleşsin.” (Nevevi, *Riyazü’s-Salihin*, C. 1, s. 258) şeklindedir.

Etkinliklerde kullanılan hadisler “İçki kötülüklerin anasıdır.” (Dârakutni, *Sünen*, C. 4, s. 247), “Çevrenize sürekli iyiyi önerin, Kötülükten de sakındırın.” (Taberani, *Mü’cemü’l-Kebir*, C. 5, s. 265), “Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.” (Buhari, *İman*, 4-5. Hadisler) ve “Birisinin hakkını alan kimse, ölmeden önce onunla helalleşsin... Üzerinde kul hakkı bulunarak gitmesin.” (Buhari, *Rikâk*, 48. Hadis) şeklindedir. 1 tane hadis de Değerlendirme Bölümü’nde “Kim kötü ve çirkin bir iş görürse onu eliyle düzeltsin, eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalben karşı koysun...” şeklindedir.

Hadislerin 8.sınıf öğrencilerinin daha çok merakını ve dikkatlerini çekmesi için hadislerin konu içerisinde kullanma şekli zenginleştirilebilirdi.

8. sınıf İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanı ünitesini incelediğimizde; genel anlamda “Hazırlanalım”, “Yorumlayalım”, “Resim Çizelim”, “Tartışalım”, “Pano Yapalım”, “Değerlendirelim”, “Yazalım”, “Tamamlayalım”, “Listeleyelim”, “Bunları Biliyor musunuz?”, “Çözüm Önerileri”, “Örnekler verelim” ve “Afiş Hazırlayalım” başlıklarıyla hazırlanan etkinliklere yer verildiği ancak, kullanılan etkinliklerde hadis kullanımına yeteri kadar yer verilmediği dikkatimizi çekmiştir. Hadislerden çok, atasözü ve ünlü düşünürlerin sözleri, resimlemeler ya da güncel olaylar üzerinden öğrencilerin eleştirmeleri, düşünmeleri, ilkeler çıkarmaları, yorum yapmaları ve tartışmaları istenerek ünitenin kazandırmayı hedeflediği “eleştirel düşünme”, “yorum yapma” ve “ilkeler çıkarma” becerileri kazandırılmaya çalışılmıştır. Hâlbuki bu gelişim dönemi öğrencilerinde Peygamber sevgisinin varlığı düşünülerek etkinliklerde daha çok hadise yer verilerek, verilen hadislerin öğrencilere iletmek istediği mesajlara uygun olacak şekilde etkinlikler de oluşturulabilirdi.

“Alkollü İçki İçmek ve Uyuşturucu Kullanmak” konu başlığı altında oluşturulan “Yorumlayalım” etkinliği altında öğrencilere “İçki kötülüklerin anasıdır.” (Dârakutni, *Sünen*, C. 4, s. 247) hadisinden hareketle “Yukarıdaki hadisi yorumlayınız.” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu soru doğrultusunda düşünceleri, fikir üretmeleri, eleştirel düşünceleri sağlanmak istenmiştir. Benzer şekilde aynı konu başlığı altında da “Tartışalım” başlığıyla değişik bir etkinlik daha yapılabilir ve etkinlikte öğrencilerin bu soru üzerinde tartışmaları, fikir üretmeleri ve eleştirel düşünceleri istenebilirdi. Bu etkinlikle öğrencilere içki ve uyuşturucunun zararları anlatılabilirdi. Böyle bir etkinlik ile öğrencilerin bu konuda fikir üretmelerine, yorum yapmalarına ve eleştirel düşüncelerine katkı sağlanabilirdi.

“Kötü Alışkanlık ve Davranışlardan Nasıl Korunalım?” konu başlığı altında da “Yorumlayalım” etkinliği altında öğrencilere “Çevrenize sürekli iyiyi önerin, kötülükten de sakındırın.” (Taberani, *Mü’cemü’l-Kebir*, C. 5, s. 265) hadisiyle öğrencilere “Hadisi yorumlayınız?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Böylece bu etkinlik ile öğrencilerin eleştirel düşünceleri ve yorum yapmaları istenmiştir.

Ünitenin “Başkalarına Zarar Vermek: Kul Hakkı” konu başlığı altında “Yorumlayınız” başlığıyla bir etkinlik oluşturularak “Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.” (Buhari, İman, 4-5. Hadisler) ve “Birisinin hakkını alan kimse, ölmeden önce onunla helalleşsin... Üzerinde kul hakkı bulunarak gitmesin.” (Buhari, Rikâk, 48. Hadis) hadisleriyle öğrencilere “Yukarıdaki Hadisleri Yorumlayınız?” etkinliğiyle öğrencilerin eleştirel düşünme becerisine katkı sağlanmaktadır. Yine aynı konu başlığı altında “Beyin Fırtınası” başlığıyla yeni bir etkinlik oluşturularak öğrencilerin yorum yapma kabiliyetlerine katkı sağlanabilirdi.

8. sınıf ahlâk öğrenme alanında, “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünite başlığı altında, “Alkollü İçki İçmek ve Uyuşturucu Kullanmak, Kumar Oynamak, Kötü Alışkanlıklar Nasıl Başlıyor, Kötü Alışkanlık ve Davranışlardan Nasıl Korunalım?, Başkalarına Zarar Vermek: Kul hakkı” konu başlıklarına yer verilmiştir. Konu başlıklarına hitap edecek uygun hadisler kullanılarak öğrenciler İslam dinine göre kötü alışkanlıkların neler olduğu ve bu zararlı alışkanlıklardan nasıl korunmaları gerektiği hususunda bilgilendirilmiştir. Ünite başlığı altında kullanılan hadislerin, konu başlıklarını destekleyecek ve öğrencilere bilgi verecek şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ünite kullanılan konular “alkollü içki içmek ve uyuşturucu kullanmak, kumar oynamak, başkalarına zarar vererek kul hakkına girmek” başlıklarından ibaret olup dinimizce bunların kullanılmasının helal olmadığına dair öğrencilere bilgi verildiği tespit edilmiştir. Kötü alışkanlık ve davranışlardan nasıl korunmamız gerektiği hususunda bize hadisler ışığında yol gösterilmiştir.

“Alkollü İçki İçmek ve Uyuşturucu Kullanmak” konu başlığı altında yer verilen “İçki kötülüklerin anasıdır.” (Dârakutni, *Sünen*, C. 4, s. 247) hadisinde içki hakkında çok ince bir bilgi verilerek öğrenciler bu kötü alışkanlıktan uzak durmaları gerektiği noktasında uyarılmışlardır. Çünkü hadis ile, içki içen birinin her tür kötülüğü yapabileceği ve çevresine zarar verebileceği bilgisi verilmiştir. Bu yönüyle bilgilendirici yönü baskın olan bir hadistir. Yine aynı konu başlığı altında kullanılan “Her sarhoş edici şey haramdır. Çoğu sarhoşluk veren maddelerin azı da haramdır.” (Müslim, Eşribe 67-68. Hadisler) hadisi ile de sarhoşluk veren her maddenin haram olduğu bilgisi verilerek öğretici yönü ağır basan bir hadistir.

“Kumar Oynamak” başlığı altında yer verilen “Peygamberimiz’e: -Hangi kazanç en temiz ve en helal yolla elde edilmiş olur? diye sorulmuş, o da: -Kişinin el emeği ile ve kimseyi aldatmaksızın yaptığı meşru ticaret yoluyla elde ettiği kazançtır.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 4, s. 141) hadisi de insanları, haksız ve haram yolla para kazanmalarını gerektiği hususunda uyarmıştır. Bu yolla para kazanmak haram sayılarak insanlar, karşılıklı rıza ve gönül hoşnutluğuyla yapabileceği ticarete teşvik edilmiştir. Burada kullanılan hadis hangi yolla para kazanılması gerektiği bilgisini vermektedir. Bundan dolayı bu kullanılan hadis didaktik bir hadistir.

“Başkalarına Zarar Vermek: Kul Hakkı” konu başlığı altında yer verilen “Kişi namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerini eda etmiş olarak Allah’ın huzuruna gelir. Bununla beraber; kimine sövmüş, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine de iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplar kendisinden alınarak hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri, ihlal ettiği kul haklarını ödemeye yetmezse, hak sahiplerinin günahlarından alınıp kendisinin günahlarına eklenir. Böylece sevapları gitmiş, günahları artmış, neticede iflas etmiş olarak cehenneme gönderilir.” (Müslim, Birr 59-60. Hadisler), “Bir kimse kardeşinin haysiyetine yahut malına haksız olarak saldırmış ise altın ve gümüş bulunmayan günden önce onunla helalleşsin.” (Nevevi, *Riyazü’s-Salihin*, C. 1, s. 258), “Müslüman, insanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.” (Buhari, İman 4-5. Hadisler) ve “Birisinin hakkını alan kimse, ölmeden önce onunla helalleşsin... Üzerinde kul hakkı bulunarak gitmesin.” (Buhari, Rikâk 48. Hadis) hadisleri kul hakkı konusunda bilgi vermekte, kul hakkı yiyen insanların yapmış oldukları ibadetlerin sevabının hakkını yediği insana geçtiği, insanlara zulmedenlerin ve yeryüzünde haksızlık edenlerin cehenneme gönderileceği bilgisi verilerek insanların kul hakkı konusunda dikkatli olmaları gerektiği bilgisi verilmiştir. Dolayısıyla burada kullanılan hadislerin didaktik yönü olan hadisler olduğu tespit edilmiştir.

### 3. 4. Genel Değerlendirme

Buraya kadar İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretim programında Ahlâk öğrenme alanında 8. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabındaki 5. ünite olan “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” başlıklı ünite de kullanılan hadislerin din öğretimi açısından değerlendirilmiştir. Bu ünite başlığı altında kullanılan hadisler genel olarak öğrencilerin bilişsel ve dil gelişimlerine uygun olduğu tespit edilmiş ancak; bazı dini kavramların sadeleştirilmiş bir şekilde kullanılması veya anlaşılması güç olan kavramların parantez içinde verilecek olan ek bilgilerle desteklenerek öğrencilere verilmesinin hadis öğretimi açısından daha uygun olacağı tespit edilmiştir. Hadislerin çoğunun konu anlatımında sadece metin içinde kullanıldığı, oysaki ünite de sadece bir etkinlikte hadise yer verildiği tespit edilmiştir. Hadislerin etkinliklerle zenginleştirilmesi gerektiği ve kullanılan resimlemelerin de konuyu destekleyecek şekilde çeşitlenmesi ya da değerlendirme bölümünde de hadislere yer verilmiş olmasının öğrencilerin merakını ve dikkatini çekmesi bakımından daha uygun olacağı ve öğrenciler üzerinde daha etkili olacağı tespiti yapılmıştır. Ünite içinde kullanılan etkinliklere ve hadis kullanımlarına daha çok yer verilmesi hadis öğretimini kolaylaştırabilir ve etkililiğini artırabilirdi. Aynı zamanda öğrencilerin daha çok dikkatini ve merakını çekebilirdi. Böyle olması halinde öğrencilerin bilişsel ve dil gelişim seviyelerine daha çok katkıda bulunulabilirdi. Ahlâk öğretiminde çok önemli değerler olan “bağımsızlık, kötü davranışlardan kaçınma, sorumluluk ve haklara saygı” değerlerine yer verilmesi din ve ahlak öğretimi açısından önem arz etmektedir. İlköğretim 8. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisler, öğretim programında aynı ünite için belirtilen kazanım, beceri, kavram ve değerleri genel anlamda gerçekleştirebilecek seviyededir. Ünite başlığı altında kullanılan hadisler konu başlıklarını destekleyecek şekilde içeriğe uygun ve anlaşılır bir dil ile kullanılmışlardır. Didaktik açıdan genelde öğreticilik yönü ağır basan hadisler kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak 8. sınıf ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin içeriği incelendiğinde genel olarak; öğrencilerin gelişim dönemleri itibarıyla algılayamayacakları, anlamlandıramayacakları, seviyelerine uygun olmayan bir konu, kavram ve hadisin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Dini ve ahlâkî gelişim nitelikleri açısından da öğrencilerin seviyelerine hitabeden hadislerin yer aldığı dikkatlerden kaçmamaktadır.



## SONUÇ VE ÖNERİLER

### Sonuç

İlköğretim okullarında hâlen okutulmakta olan mevcut Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında beşinci ünite olan ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerin din öğretimi bakımından özelliklerini, öğrencilerin dil ve bilişsel gelişimi ile dinî ve ahlâkî gelişim düzeylerine uygunluğunu, ünitenin öğretmeyi amaçladığı konu, kazanım, beceri ve değerleri ne ölçüde desteklediğini, öğrencilerin problem çözme, yorum yapma, eleştirel düşünme ve bilgi transferi becerilerini ne düzeyde harekete geçirebileceğini ve hadislerin ünite içerisinde verilen başlıklar altında kullanım şeklinin yapılandırmacı yaklaşım açısından uygunluğunu tespit etmeyi amaçladığımız çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Ahlâk öğrenme alanlarında 6, 7 ve 8. sınıf bazında kullanılan toplam 49 hadisin, 13 tanesinin Etkinlik, 2 tanesinin Not Edelim’de, 2 tanesinin ise Değerlendirme Bölümü’nde kullanıldığı görülmektedir. Geriye kalan 32 tane hadise ise, konu anlatımında metin içinde yer verilmiştir. Ders kitaplarındaki ahlâk öğrenme ünitesinde konuyu anlatmak, içeriği örneklendirmek, öğrencideki bilgileri harekete geçirmek, öğrencinin konuyu kavramasını kolaylaştırmak ve toplumda ahlâkî sorumluluk çerçevesinde davranışlar sergilemek için hadislere olabildiğince başvurulmuştur. Yalnız ahlak öğrenme ünitesi başlığı altında verilen hadisler, genel itibariyle metin içinde kullanılmış, böyle olunca da öğrencilerin derste aktif bir biçimde katılımının sağlanması için etkinlik ve değerlendirme bölümlerinde yeterince hadis kullanılmadığı tespit edilmiştir. Etkinliklerde, hadislerden daha çok ayet, atasözü ve ünlü düşünürlerimizin sözleri yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca ahlâk öğrenme ünitesindeki Değerlendirme Bölümlerinde hadislere yeterince yer verilmediği de müşahede edilmiştir.

- Öğrencilerin gündelik yaşamlarında aile fertleriyle ve dinî mekânlarda kullanılan dini ifade ve kavramları anlayabilen, din hakkında bilgi sahibi olabilen, sözlerinde güzel cümleler kullanan, güzel ahlâkî ve dinî davranışlarda bulunan, bunun sorumluluğunu ve bilincini taşıyan ve buna göre davranışlar sergileyen bireyler olmaları genelde din eğitiminin özelde ise ahlâk eğitiminin hedefleri arasındadır.

Ders kitaplarında ahlâk öğrenme alanında yer alan hadislerde kullanılan dinî literatürden kaynaklanan dilin, içerdiği Arapça kelime ve kavramlardan dolayı genelde hadislerin öğrencilerin dil gelişim seviyelerinin üzerinde olduğu düşünülebilmektedir. Hadislerde öğrencilerin muhtemelen anlamakta zorlanabileceği kelime ve kavramlar bulunmaktadır. Bu bağlamda, ders kitaplarının sözlük bölümlerine baktığımızda, hadislerde

geçen ve öğrencilerin anlamlandırmakta güçlük çekebileceğini düşündüğümüz kavramlara kitapların sözlük bölümlerinde yer verilmediği çalışmamızda tespit edilmiştir. Hâlbuki evde ve okulda öğrencilerin kelime ve kavram öğrenmelerinde, ders için yardımcı kaynağı ve kavram taramasında başvurdukları, öğrendiklerini tekrarladıkları kaynak ders kitaplarının sözlük bölümüdür.

- Ahlâk öğrenme ünite başlığı altında kullanılan hadislerde geçen bazı anlaşılması zor olan kavramlar sadeleştirilmediği veya parantez içinde verilecek ek bilgilerle desteklenmediği için öğrencilerin hadisleri anlamlandırması zorlaştırılmıştır.

- İlköğretim ikinci kademe Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında ahlâk öğrenme alanında yer alan hadislerin genel olarak öğrencilerin bilişsel ve dil gelişim düzeylerine uygun olduğu tespit edilmiştir. Ahlâk öğrenme alanında verilen konular öğrencilerin yabancı olmadığı başlıklardır. Çünkü bu başlıklar gerek ailede gerekse mahallede aşına olduğu konulardır. Ancak öğrenciler aşına olduğu bu konular hakkında kitapta verilen hadisler doğrultusunda daha doğru ve düzgün bir eğitim-öğretimle konular hakkında bilgilendirilmektedirler. Bu bağlamda konular hadisler çerçevesinde öğretilerek dinin etkisinden faydalanılmaya çalışılmıştır.

- Kitaplarda yer alan konuyu açıklamak, örneklendirmek ve konuyu zenginleştirmek için verilen bir hadisin öğrenilmesi amacıyla öğretime yardımcı unsurlardan resim ve fotoğraflara yer verildiği tespit edilmiştir. İkinci kademe Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında özellikle öğrencilerin kavramasını kolaylaştırmak ve dikkatini çekmeyi hedeflediği düşünülen resim ve fotoğraflara baktığımızda, bu resim ve fotoğrafların çoğunlukla hadislerin içeriğine uygun düşmediği tespit edilmiştir. Resim ve fotoğraflar öğrencilerin merak ve dikkatini çekmekte, ancak verilen hadislerle ilişki kurulamamaktadır. Ancak burada kullanılan resimlemeler ile fotoğrafların uygun ebatta ve renklendirmelerle öğrencilerin iyi anlamlandırabilecekleri şekilde verildiği dikkatimizi çekmiştir. Ama öğrencilerin daha çok ilgi ve dikkatlerini çekebilecek karikatür şeklindeki resimlere çok az yer verildiği de gözden kaçmamaktadır.

### **Öneriler**

Çalışmamızda ders kitaplarında konumuz çerçevesinde birtakım eksikliklerin var olduğunu tespit ettik. Bu eksikliklerin olduğu ve bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla aşağıda bazı önerilere yer verilmiştir:

- İlköğretim okullarında ikinci kademede okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin müfredatında ahlâk öğrenme alanıyla ilgili konulara ve hadislere yeterli

yoğunlukta yer verilmediği tespit edilmiştir. Ancak buradaki hadisler niceliksel olarak artırılabilir ve geliştirilebilir niteliktedir. Burada yer verilen konularda kullanılan hadisler, sadece teorik olarak metin içinde değil, daha çok pratiğe, yani davranışa dönük olmalı ve çocuğa öğrendiklerinin uygulanabilir bir yapıya sahip olduğu keşfettirilerek öğretilen hadislerin çocuğun hayatında yer etmesi sağlanmalıdır. Hayata yansımayan hiçbir bilginin kalıcı olamayacağı unutulmamalıdır.

- Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanında yer verilen hadisler, çocukların ihtiyaçlarına cevap verebilecek doğrultuda ve daha işlevsel olmalıdır. Bunun için de etkinliklerde daha fazla hadise yer verilmesi gerekmektedir.

- Ahlâk öğretiminin yeni bir yapıya kavuşturulması gerekir. Çünkü toplum çok hızlı bir değişim süreci geçirmekte ve bu da yeni sorunları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla burada kullanılan hadislerin de hızla değişen toplum yapısına uygun bir şekilde kullanılması ve ortaya çıkan yeni problemlere çözüm üretebilmesi için hadislerin de niceliksel olarak artırılması gerekir.

- Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitapları, kullanılan hadislerde geçen dinî kavramların öğretilmesini sağlayacak bir içeriğe sahip olmalı ve öğrencileri dini kavramlar yönünden zengin bir kavram dağarcığına kavuşturmalıdır. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarının son kısmında yer alan sözlük bölümleri geliştirilmelidir. Hadislerde sıkça geçen Arapça kelime ve kavramlara sözlük bölümlerinde yer verilmelidir. Ayrıca, burada kullanılan kelime ve kavramların anlamlarının doğru öğrenilmesi ve hadislerin de doğru anlaşılması için hadislerde sık kullanılan kelime ve kavramlara ilişkin etkinlikler oluşturularak öğrencilerin dini anlamda kelime hazineleri geliştirilmelidir.

- Hadislerde kullanılan kavramların niteliği, öğrencilerin bilişsel gelişim düzeyine uygun olmalıdır. Ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadislerde Arapça kavramlar yer almaktadır. Ancak kullanılan hadislerin daha iyi anlaşılması için burada kullanılan bu kavramların sadeleştirilerek verilmesi ya da bu hadislerde kavramların daha iyi anlaşılması için parantez içinde verilecek ek bilgilerle kavramın desteklenmesi gerekmektedir.

- Kullanılan hadislerin daha işlevsel ve dikkat çekici olabilmesi için etkinlikler bazında çalışmalar yapılmalı, etkinlik çeşidi artırılmalı, sözlük çalışmalarında anlamlandırılması güç olan sözcüklerin sayısı artırılmalı ve kavramsal çerçeve geliştirilmelidir.

- Ünite bazında kullanılan dinî kavramların daha iyi algılanabilmesi için kavram bilgisini destekleyen bulmacalar, kelime avı şeklinde etkinlikler hazırlanmalı ve kelimelerin öğrencilerin zihninde kalıcı hale gelmesi için bu etkinlikler çeşitlenmelidir.

- Hadislerin bazılarında kullanılan resimlemeler ve fotoğraflar hadislerin içeriğine uygun bir şekilde açıklayıcı, dikkat çekici, tamamlayıcı, tanımlayıcı ve eğitici özelliklere sahip olmalıdır. Aynı zamanda kullanılan bu resimlerin dikkat çekici renklendirmelerle estetik bir görünüme sahip olmasına dikkat edilmelidir.

- Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâk öğrenme alanında kullanılan hadisler tespit edilirken, öğrencinin yaşı ve bilgi seviyesinin dikkate alınması gerekir. Ahlâk öğrenme alanında içerik oluşturulurken öğrencinin gelişim özellikleri dikkate alınmalıdır. Yaşın getirdiği ihtiyaçlar verilecek bilgi ile giderilmeli ve gereksiz bilgi yüklemesinden kaçınılmalıdır. Çocuğa verilen dinî bilgi çocuğun dinî ve ahlâkî gelişim seviyesine hitap etmelidir.

## KAYNAKÇA

- Ahioğlu, N. (1999). *Sembolik Oyunun Dört Yaş Çocukların Dil Kazanımına Etkisi*, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 47.
- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, 94.
- Akseki, A. H. (1968). *Ahlâk Dersleri İslam*, İstanbul, Nur Yayınları, 127.
- (1993). *İslam Dini*, Ankara, Nur Yayınları, 265.
- Algül, H. ve Diğerleri (2004). *İlmihal*, C. 1, Ankara, TDV Yay., 4.
- Alpöge, G. (1991). *Çocuk ve Dil*, İstanbul, Altan Matbaacılık, 34.
- Altaş, N. (2001). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 26
- (2011). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı*, Ankara, Sevgi Yayınları, 100-111.
- Araştırma*, (2004). UÜİF Dergisi C. 13, Sayı: 2, Bursa.
- Armaner, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş*, Cilt I, Ankara, Ayyıldız Matbaası A.Ş., 93-110.
- Ateş, K. (1990). *Türk Dili*, Ankara, Şahin Matbaası, 7-8.
- Aydın, A. (2001). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi (3. Baskı)*, İstanbul, Alfa Yayınları, 4-264.
- Ayhan, H. (1997a). *Din Eğitimi ve Öğretimi*, İstanbul, MÜİF Yayınları, 29.
- (1997b). *Eğitim Bilimine Giriş*, İstanbul, Şule Yay., 93.
- (2000). *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitime Genel Bir Bakış*, İstanbul, MÜİFD, Sy. 18-21.
- (2004). *Türkiye'de Din Öğretimi*, İstanbul, Dem Yayınları, 505.
- Bacanlı, H. (2002). *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara, Nobel Yayın Evi, 61-72.
- (t.y.). *Eğitim Psikolojisi*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 44-95.
- Balaban, M. R. (1950). *İlim-Ahlâk-İman*, Ankara, 136.
- Başaran, İ. E. (1998). *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, Aydan Web Tesisleri, 84-184.
- Başoğlu, S. T. (2007). *Sınav Kaygısı İle Özgüven Arasındaki İlişkinin Erinlik Döneminde İncelenmesi*, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 38
- Baymur, F. B. (t.y.) *Genel Psikoloji*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 250.
- Bayraklı, B. (1989). *İslam'da Eğitim*, İstanbul, İFAV Yayınları, 20.
- Bilgili, F. M. (2005). *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, İstanbul, 46.
- Bilgin, B. ve Selçuk, M. (2000). *Din Öğretimi*, Ankara, Gün Yay, 27.

- Bilgin, B. (1980). *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara, Emel Matbaası, 40-57.
- (1990). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara, AÜİF. Yay., 10.
- (1991). *İslam ve Çocuk*, Ankara, DİB Yay., 133.
- Bilsel, H. H. (1978). *İyi Ahlâk Güzel Huy*, İstanbul, Yağmur Yayınları, 9.
- Binbaşıoğlu, C. (1988). *Eğitime Giriş*, Ankara, Binbaşıoğlu Yayınevi, 9-198.
- (1995). *Gelişim Psikolojisi*, Ankara, Hacettepe Taş Matbaacılık, 95-213.
- Bostancı, G. (2003). *Ergenlik Dönemindeki Çocukların Sosyo Ekonomik Şartlar Çerçevesinde Dili Kullanma Biçimleri*, Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 32-34.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 135.
- Cebeci, S. (1996). *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 41-42.
- Cemiloğlu, M. (1998). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 12.
- Charles, C. M. (2003). *Öğretmenler İçin Piaget İlkeleri*, Çev: Dr. Gülten Ülgen, Ankara, Nobel Yayınları, 15.
- Clarke, J. I. (1996). *Çocuk Bakımı ve Eğitimi-II*, İstanbul, Papirüs Yay., 25.
- Coşkun, V. ve Çetin, D. (2007). *Yapılandırmacı Öğrenme Sürecinde Öğretmen-Kılavuz Kitap İlişkisi*, Eğitimde Yeni Yönelimler Sempozyumu IV “Yapılandırmacılık ve Öğretmen” Bildiriler, Ankara, Özel Tevfik Okulları, 139-141.
- Cömertpay, B. (2006). *Dramanın 5-6 Yaş Grubu Çocuklarının Dil Edinimine Etkisi*, Adana, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 10-13.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 67-423.
- Çağrıcı, M. (1989). “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi II*, İstanbul, TDV Yay., 1.
- Çakan, İ. L. (1997). *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, MÜİF Vakfı Yayınları, 6-7.
- Çileli, M. (1986). *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, Ankara, V Yayınları, 11-109.
- Çölgeçen, K. (2007). *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, Isparta, Fakülte Kitabevi, 94-338.
- Çubukçu, İ. A. (1990). *İslam’da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 33.

- Çubukçu, Z. (1991). *Okulöncesi Eğitimde Öğretmen Davranışlarının Çocuk Gelişimine Etkisi*, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 27.
- Demirtaş, K. (2011). Murat Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, Ankara, İlke Yayıncılık, 103-123.
- Dereobalı, N. (1994). *Anaokuluna Devam Eden 48 Aylık Çocukların Algısal Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Hazırlanan Programların Dil Gelişimi Yönünden İncelenmesi*, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 37.
- Dodurgalı, A. (1996). *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul, MÜİF Vakfı Yay., 182-273.
- Doğan R. ve Tosun, C. (2003a). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, Ankara, Pegem A Yayınları, 108-119.
- (2003b). *İlköğretim 6, 7 Ve 8. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara, Pegem A Yayınları, 45.
- Dönmez, N. B. (1986). *Çocuklarda Dilin Kazanılması*, İstanbul, Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri. Ya-Pa Yay. Paz. San. Ltd. Şti., 16.
- Erdem, H. (2003). *Ahlâk Felsefesi*, Konya, Hü-Er Yayınları, 14.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara, Arkadaş Yayınları, 15-247.
- Erkan, P. (1990). *Sosyo-Ekonomik ve Eğitim Düzeyleri Farklı Olan Ailelerin 48-60 Aylar Arasındaki Çocuklarının Dil Yapılarının İncelenmesi*, Ankara, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 49.
- Fersahoğlu, Y. (1998). *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, İstanbul, Marifet Yay., 35-72.
- Fidan ,N. (2003). *Okulda Öğrenme-Öğretme*, Ankara, Alkım Yayıncılık, 11.
- Fişek, G. O. ve Yıldırım, S. M. (1993). *Çocuk Gelişimi*, İstanbul, MEB Yay., 78.
- Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2004). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Yay. Haz. Bekir Onur), Ankara, İmge Kitabevi, 282-472.
- Gleason, J. B. (1993). *The Development of Language (Third Edition)*, New York, Macmillan Publishing Company, 73.
- Gökdere, M. ve Çepni, S. (2003). “Üstün Yetenekli Çocuklara Verilen Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Sy. 2, İstanbul, Dem Yay., 97.
- Gölcük, S. (2010). *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Düzeyi İle Ahlâk Gelişimi Arasındaki İlişkiler*, İzmir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 22-23.

- Gruber, A. (1979). *Ergenlik Çağı Gençlerinde Dinî Gelişme*, (Çev. Hayati Hökelekli), *Fikir ve Sanatta Hareket Dergisi*, İstanbul, (Hicret Özel Sayısı), , Sy.9-17.
- Günçe, G. (1973). *Çocukta Zihinsel Gelişim Piaget Kuramına Toplu Bakış*, Ankara, Baylan Matbaası, 143.
- Gündüz, T. (2002). *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Bursa, Düşünce Kitabevi, 213-281.
- Güner, D. (2010). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitaplarında Ahlâk Öğrenme Alanında Kullanılan Ayetlerin Din Öğretimi Açısından İncelenmesi*, Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 10.
- Güner, O. (2002). *İslami İletişimde Metodik Esaslar*, Ankara, Diyanet İlmi Dergi, Cilt 38, Sy. 4, 112.
- Güngör, A. ve Diğerleri (2005), *Gelişim ve Öğrenme*, Ed: Ayten Ulusoy, Ankara, 74-76.
- Güngör, E. (1995). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 12-31.
- (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 17-52.
- Hamidullah, M. (1965). *İslam'a Giriş* (Trc. Kemal Kuşçu), 132.
- Hökelekli, H. (1980). *Ergenlik Çağı Gençlerin Dinî Gelişimi*, Bursa, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 65-105.
- (2005). *Din Psikolojisi*, Ankara, TDV Yay., 23-270.
- İA, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İman ve İbadetler. I. Cilt, 18.
- İlhan, N. (t.y.). *Çocukların Dil Edinimi, Gelişimi ve Dile Katkıları*, Elazığ, F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 155-156.
- İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı* (2009), İstanbul, MEB Yay.
- İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu* (2007), Ankara, MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü, , 18.
- İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı* (2004), Ankara, MEB Yay., 11.
- İpek, N. (2006). *İlköğretim Çağı Çocuklarında Kelime Dağarcığı Gelişimi*, Bursa, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1.
- Kandemir, M. Y. (2003). *Örneklerle İslam Ahlâkı*, İstanbul, Nesil yayınları, 220.
- Kaplan, M. (1969). *Büyük Türkiye Rüyası*, İstanbul, 136.
- (1985). *Kültür ve Dil*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 18.
- Karaca, F. (2007). *Dinî Gelişim Teorileri*, İstanbul, Dem Yayınları, 71.



- Karagöz, B. (2009). *Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre İlköğretim 6 ve 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Değerlerin İncelenmesi*, Muğla, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 15-49.
- Karakuş, İ. (1997). *Çocukta Dil Gelişimi*, Türk Dili Dergisi Sy. 544, 373-374.
- Kaya, M. (1993). *Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlakî Yargıları*, Samsun, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 37-188.
- (1996). *Örnek Olay İncelemesinin Ahlâk Eğitiminde Kullanılması*, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sy. 8, 188.
- (1997). *Kişilik Özelliklerinin Ahlâk Yargısı Üzerindeki Etkisi*, İstanbul, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sy. 4.
- Kılavuz, M. A. (2006). Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ed. Hayati Hökelekli, İstanbul, Dem. Yay., 266.
- Kılıç, R. (1996). *Ahlakın Dinî Temeli*, Ankara, TDV Yay., 4-5.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 198.
- Köylü, M. (2004). *Çocukluk Dönemi Dinî İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi*, Ankara, AÜİFD, Sayı: II., 137-150.
- Kulaksızoğlu, A. (2005). *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 18-137.
- Küçükkaragöz, H. (2005). *Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 84-99.
- Macit, S. (2011). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabı*, İstanbul, Bisiklet Yayıncılık, 110-127.
- Mangır, M. ve Koca, G. (1987). *İlkokul Birinci Sınıfa Devam Eden Yedi Yaşındaki Çocukları Ahlâkî Yargılarını Etkileyen Bazı Faktörler*, Ankara, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yay., 8-10.
- Mangır, E. (1987). *0-4 Yaş Arasındaki Çocuklarda Dil Gelişimi*, Ankara, A. Ü. Ziraat Fakültesi Yay., 8.
- Manzur, İ. (1956). *Lisanü'l-Arab*, C. X., Beyrut, 86.
- Maviş, İ. (2005). *Çocukta Dil Edinim Kuramları: Dil ve Kavram Gelişimi*, Ankara, Kök Yay., 35-42.
- MEGEP (Meslekî Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi), (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Fiziksel Gelişim*, Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 17.
- Mehmedoğlu, U. (2004). *Kişilik ve Din*, İstanbul, Dem Yayınları, 80-90.
- Mehmedoğlu, Y. (2005). *Ahlâkî ve Dinî Gelişim*, 3. Baskı, İstanbul, Morpa Kültür Yay., 89-93.

- Nebi, M. B. (1973). *Kuran-ı Kerim Mucizesi* (Trc. Bahri Zengin), İstanbul, 138.
- Oğuzkan, A. F. (1981). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 16.
- Okumuşlar, M. (2002). *Fıtrattan Dine*, Konya, Yediveren Kitap, 41-42.
- Okyayuz, Y. (1999). *Jean Piaget Yapısalcılık*, Ankara, Doruk Yayınları.
- Onur, B. (2000). *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm*, Ankara, İmge Kitabevi, 173.
- Öcal, M. (1991). *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara, TDV Yay., 137-138.
- (2004). *Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma*, Bursa, U.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 59.
- Özbek, A. (1999) *Din Eğitiminin Problemleri*, İstanbul, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı 6, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 113.
- Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve Öğretme*, Ankara, Pegema Yayıncılık, 14-27.
- Özkalp, E. (2004). *Davranış Bilimlerine Giriş*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 217-254.
- Özmen, H. (2004). Fen Öğretiminde Öğrenme Teorileri ve Teknoloji Destekli Yapılandırmacı (Constructivist) Öğrenme, The Turkish Online Journal Of Educational Technology - Tojet January 2004 Issn: 1303-6521 Volume 3, Issue 1, Article 14., 100-111.
- Özyılmaz, Ö. (2003). *Çocukluk ve Gençlik Çağında İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri*, İstanbul, Pınar Yayınları, 28-30.
- Parlatır, İ., Zülfikar, H. ve Gözaydın, N. (1994). *Okul Sözlüğü*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 226.
- Pazarlı, O. (1980). *İslam'da Ahlâk*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 12.
- Piaget, J. (1999). *Yapısalcılık*, Çev: Ayşe Şirin Okyayuz Yener, Ankara, Doruk Yayınları, 63-64.
- Sami, Ş. (1985). *Kâmüs-ı Türki (Temel Türkçe Sözlük)*, İstanbul, Tercüman Genel Kültür Yayınları, 244.
- (1991). *Kamus-ı Türki II*, İstanbul, Tercüman Genel Kültür Yayınları, 269.
- Selçuk, Z. (2001). *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara, Nobel Yayınları, 8. Baskı, 13-104.
- Senemoğlu, N. (2002). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, Ankara, Gazi Kitabevi, 32-68.
- Serinsu, A. N. (Ed.) (2009). *Dini Terimler Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara, MEB Yay., 113.
- Sevinç, M. (2003). *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul, Morgan Kül. Yay., 169.
- Sezen, Y. (1993). *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 176-177.

- Sezer, T. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Öğretimine İlişkin Öğretmen Görüşleri*, Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 27.
- Silah, M. (1998). *Davranış Bilimleri 1*, Sivas, 188-189.
- Şahin, M. (t.y.). *Çocukta Dil Gelişimi*, Dil Dergisi Sy. 30, 65.
- Şaşan, H. H. (t.y.). Yapılandırmacı Öğrenme, *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, Sayı 74-75, 49-52
- Şemin, R. (1979). *Çocukta Ahlaki Davranış ve Ahlâkî Yargı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 22-111.
- Şen, Ü. (2007). *Milli Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 4-5.
- Şengün, M. (2003). *Ahlâkî Düşünce ve Yargıları Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi*, Samsun, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 35.
- Şentürk, H. (1997). *Din Psikolojisi*, İstanbul, Esra Yayınları, 110.
- Şimşek, N (2007). *Öğrenmeyi Öğrenmede Alternatif Yaklaşımlar*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 71.
- Taştekin, O. (2003). *İnanç Öğretiminin Psiko-Pedagojik Temelleri*, Diyanet İlmî Dergi, C. 39, Sy. 1, 120.
- Tosun, C. (2002). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 23.
- Uysal, E. (2003). *Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler İslami Erdemler*, Bursa, UÜİF Dergisi, C.12, Sayı 1, 52.
- Windmiller, M. (1995). *Ahlâk Gelişimi ve Ahlâkî Davranış*, (Çev. Demet Öngen), *Ergenliği Anlamak* (İçinde), Der. Bekir Onur, Ankara, İmge Kitabevi, 227-250.
- Yavuz, K. (1987). *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi: (7-12 Yaş)*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1-192.
- (1994). *Çocuk ve Din*, İstanbul, Çocuk Vakfı Yay., 204.
- (1998). *Günümüzde Din Eğitimi*, Adana, ÇÜİF. Yayınları, 52.
- Yavuzer, H. (2001). *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 27-283.
- (2005). *Gençleri Anlamak*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 20-263.
- Yeşilyaprak, B. (Editör) (2004). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Ankara, Pegem A Yay., 84-127.

- Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, İzmir, İzmir İlahiyat Fak.Yay., 38.
- Yörükoğlu, A. (1993). *Gençlik Çağı*, İstanbul, Özgür Yay., 53-54.
- (2000). *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, İstanbul, Özgür Yay., 47-48.

## **ÖZGEÇMİŞ**

### **Kişisel Bilgiler:**

Adı Soyadı : Kenan ŞAHİN

Doğum Yeri : Ergani

Doğum Yılı : 1981

Medeni Hali : Evli

### **Eğitim Durumu:**

Lise : 1995-1999 Ergani İmam Hatip Lisesi

Lisans : 2001-2005 Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü

### **İş Deneyimi:**

2005-2006 Ahmetli İlköğretim Okulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği

Şubat 2007'den beri Yunus Emre İlköğretim Okulu (Diyarbakır)'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapmaktayım.